

LÆREBOG

I

VERDENSHISTORIEN

TIL BRUG FOR

REAL- OG LATINSKOLER

AF

C. N. STARCKE

DR. PHIL.

FØRSTE DEL

OLDTID OG MIDDELAlder

RECHENHOLMS
BIBLIOTHEK

KJØBENHAVN

DET SCHUBOTHSKE FORLAG

— LYBECKER & HIRSCHSPRUNG —

1895

FORORD.

De Fordringer, der nu om Stunder stilles til Undervisningen i Historie, ere ikke saa lidt forskellige fra dem, man tidligere stillede. Man forlanger vel ikke en større Kundskabsmasse, et større Stof, men man forlanger, at Fremstillingen skal give en langt større Forbindelse mellem de enkelte Begivenheder end tidligere. I første Linje forlanger man, at der skal bibringes Eleven et klart Billede af hele den Udvikling, som samtlige de i Verdenshistorien omhandlede Folk have gennemløbet; de enkelte Landes specielle Historie kommer først i anden Linje, og kun hist og her og ligesom i Forbigaaende kan man medtage Begivenheder, der vække Interesse ved deres særlige Ejendommelighed, f. Eks. deres dramatiske Karakter eller deres Morsomhed, uden at de dog kunne siges at have haft nogen Betydning for den almindelige Udvikling.

Af Hensyn til disse Fordringer er Stoffet i den Lærebog, der her forelægges, ordnet paa en anden Maade end i de tidligere Lærebøger, og Fremstillingen søger bestandig at paapege de Hovedsynspunkter, der maa gøre sig gældende over for de enkelte Begivenheder.

Af praktiske Grunde har jeg endvidere bestræbt mig for at holde Fremstillingen nær op til den, som gives ved

Universitetet. Lærerne ville derved have lettere ved at benytte Bogen, og de af Eleverne, som senere ville studere Historie ved Universitetet, ville have et brugeligere Grundlag i deres Skolekendskab.

Det Pensum, som Bogen giver, er beregnet efter de Fordringer, som stilles ved Præliminæreksamen og ved 4de Klasses Hovedeksamen. Endvidere skal den bruges ved Afslutningen af Historieundervisningen i de øverste Latin-klasser for de Afsnits Vedkommende, for hvilke der ikke fordres et udvidet Pensum.

C. N. Starcke.

INDHOLD.

OLDTIDEN.

	Side
Forhistoriske Tilstande	1— 3.
De østerlandske Folks ældste Historie	3—12.
<i>Ægypten</i> (c. 3000—527)	3.
<i>De semitiske Folk</i> (c. 3000—538)	6.
<i>Mæder og Perser</i> (606—500)	10.
Grækerne	12—40.
<i>Den pelagiske og akæiske Tid</i> (før 1100)	12.
<i>Stammevandringernes Tid</i> (1100—900)	13.
<i>Riddertiden</i> (900—650)	14.
<i>Kolonisationens og Tyraniets Periode</i> (650—500)	18.
<i>Den store Tidsalder</i> (500—449)	21.
<i>Hjemmekrigenes Tid</i> (449—360)	26.
Den peloponnesiske Krig 27. De 30 Tyranner 29. Spartas Hegemoni 30. Thebens Hegemoni 31. Græsk Aandsliv i Hjemmekrigenes Tid 32.	
<i>Makedonertiden</i>	34.
Filip af Makedonien 34. Alexander den store 36. De hellenistiske Riger 39. Grækerne i Vesten 40.	
Romerne	40—90.
<i>Italien før 510</i>	40.
Rom som Republik (510—31)	42—73.
<i>Plæbejernes Kamp for Ligeberettigelse</i> (510—366)	43.
Almuetribuner 44. Decemvirerne 44. Kampen om Kon- sulatet 45.	

	Side
<i>Italiens Erobring</i> (343—266)	47.
<i>Kampen om Herredømmet i Vesten</i> (264—201)	48.
Den 1ste puniske Krig 49. Den 2den puniske Krig 50.	
<i>Kampen om Herredømmet i Østen</i> (200—146)	53.
<i>Indre Forhold</i> (266—121)	55.
Graccherne 56.	
<i>Det første Diktatur</i>	57.
Jugurtha 57. Cimbrer og Teutoner 58. Forbunds- fællekrigen 59. 1ste Mithridaterkrig 59. 1ste Borger- krig 59. Sullas Diktatur 60.	
<i>Det andet Diktatur</i>	61.
Pompejus og Crassus 62. Den Catilinariske Sammen- sværgelse 64. Det første Triumvirat 65. Cæsars Pro- konsulat 66. Den anden Borgerkrig 67. Cæsars Diktatur 68.	
<i>Republikkens endelige Undergang</i>	70.
Det 2det Triumvirat 70. Octavian og Antonius 70.	
<i>Tilbageblik paa Republikkens Tid</i>	71.
Rom som Kejserdømme (30 f. Kr.—476 ef. Kr.)	74— 90.
<i>Det augustinske Kejserdømme</i> (30 f. Kr.—180 ef. Kr.) . .	74.
De juliske Kejsere 76. De flaviske Kejsere 79. Adoptiv- kejserne 81.	
<i>Soldaterkejserdømmets Tid</i> (180—285)	84.
<i>Det suveræne Kejserdømmes Tid</i> (285—476)	85.
Diocletian 85. Constantin den store 86. Folke- vandringen 88.	

MIDDELALDEREN.

1ste Periode	93—104.
Staternes Nydannelse (476—750)	93—104.
<i>Germanerne</i>	93.
<i>Italien</i> (476—c. 750)	95.
<i>Gallien</i> (476—751)	99.
<i>Spanien</i> (476—755)	101.
<i>Araberne</i> (til 750)	102.
2den Periode	105—130.
Lensstaternes Dannelse (750—1050)	105—114.
<i>Karolingerne</i> (751—c. 950)	105.

	Side
<i>Lensstaten</i> (til c. 1050)	108.
Frankrig 108. Tyskland 109. England 111.	
Skandinavien (til 1066)	114—129.
<i>Forhistorisk Tid</i> (til c. 750)	114.
<i>Den yngre Jernalder</i> (c. 750—1066)	118.
Danmark (750—950) 118. Norge (750—950) 120.	
Sverige (750—950) 122. Vikingetogene (c. 800—950) 122. Skandinavien (950—1066) 124.	
Kalifatet (750—1050)	129—130.
3dje Periode	131—181.
Kirkevældens Tid (1050—c. 1300)	131—152.
<i>Kirkens første Kamp med Staten</i> (1075—1122)	132.
<i>Kirkens Fremtræden som Leder</i>	134.
Det første Korstog (1096—1099) 134. Riddervæsenet 138. Det andet Korstog (1147—1149) 139.	
<i>Kirkens anden Kamp med Staten</i>	140.
De to første Hohenstauffer (1137—1190) 140. Det tredje Korstog (1189—1192) 142. Henrik den 6te (1190—1197) 143.	
<i>Kirkens Overmagt over Staten</i>	143
Innocens den 3dje 143. Det fjerde Korstog (1202— 1204) 145. Kætterne 146. Hohenstauffernes Undergang 147. De sidste Korstog 148.	
De nationale Stater	152—180.
<i>England</i> (1066—1327)	152.
<i>Frankrig</i> (987—1328)	157.
<i>Tyskland</i> (1254—1308)	161.
<i>Borgerskabets Udvikling</i> til c. 1300	162.
<i>Skandinavien</i> (1066—1319)	165.
Danmark (1066—1157) 165. Danmark under Valde- marerne (1157—1241) 168. Stændersplittelsens Tid (1241—1319) 172. Norge (1066—1319) 176. Sverige (1060—1319) 178.	
Østeuropa til c. 1300	180.
Slaverne 180. Magyarerne 181.	
Mongolerne	181.
4de Periode	182—225.
De verdslige Stænders Kampe (c. 1300—1500)	182—203.
<i>Frankrig</i> (1328—1453)	182.
<i>England</i> (1327—1453)	187.
<i>Tyskland</i> (1308—c. 1450)	189.

	Side
<i>Italien</i> (1300—1450)	193.
<i>Skandinavien</i> (1319—1448)	194.
Danmark (1319—1375) 195. Sverige og Norge (1319—1380) 198. Unionen (1389—1448) 198.	
<i>Østeuropa og Osmannerne</i> (1300—1466)	203—205.
Polen og den tyske Ridderorden 203. Det græske Kejserdømme og Osmannerne 204.	
<i>Renæssancens Tidsalder</i> (1450—c. 1500)	205—225.
England (1453—1509) 205. Frankrig (1461—1515) 207. Italien (1450—1515) 208. Tyskland 1437—1517) 210.	
<i>Den pyrenæiske Halvø. Opdagelserne</i>	212—219.
De kristne Rigers Dannelse og Kampe (til c. 1500) 212. Opdagelserne 214.	
<i>Skandinavien</i> (1448—1523)	219—225.
Unionens sidste Tid.	

OLDTIDENS HISTORIE

Forhistoriske Tilstande.

Man ved ikke, hvorledes Jorden er blevet bebygget, eller hvorledes de forskellige Racer have dannet sig. I gamle Jordlag finder man hist og her Levninger af Mennesker, som maa have levet halvvejs som Dyr og haft Bolig i Huler. Og over hele Jorden finder man Levninger, der vise, at der har været en Tid, da Menneskene selv paa de Steder, hvor nu en blomstrende Kultur findes, ikke kendte andre Redskaber end dem, de tildannede af Sten eller Ben. Endnu lever der mange Steder Stammer, som staa paa et lavt Kulturtrin; mellem dem er der nogle, som endnu staa paa Stenalderens Trin, medens andre kende Brugen af Metaller, uden at dette for øvrigt staaar i nogen Forbindelse med Højden af den Kultur, de ellers kunne have naaet. Disse lavtstaaende, primitive Stammer kunne alle fremvise en ret betydelig Fasthed af Stammebaandet; der kan findes Høvdinge hos dem, ja endogsaa en Adel, der skiller sig ud fra Massen af Stammen. De kunne have en Religion og ret udførlige Sagn og mytologiske Sange. Nogle af dem leve som Jægere, andre som Agerdyrkere, andre igen som Hyrder, uden at vi have Grund til at antage, at den ene Levevis skulde være synderlig oprindeligere end den anden. Det er Beskaffenheden af den Natur, hvori de leve, der bestemmer, om de

skulle skaffe sig deres Ophold paa den ene eller den anden Maade.

Hvad der holder saadanne lavtstaaende primitive Stammer sammen, er dels Livets haarde Vilkaar, der medføre, at den enkelte ikke kan klare sig paa egen Haand, og dels disse Menneskers religiøse Ærefrygt for Blodsfællesskabet. De primitive Samfund ere at betragte som Grupper af beslægtede Familier (Klaner); en Families eller Klans Medlemmer staa Last og Brast med hverandre over for alle fremmede; særlig ere de ubønhørlige i at kræve Blodhævn, naar en af deres Kammerater dræbes. Deres fælles Stamfader ære de som deres Gud, og som Regel have de et fælles Kendingsmærke, en Tatovering eller et Dyremærke (Ulv, Bjørn, Ravn); de kalde sig efter dette Dyr og vise det religiøse Ærefrygt, idet Fortællingerne om Dyret og deres Stamfader smelte sammen. For øvrigt er Livet i Stammen ensformigt; den ene Person lever ligesom den anden. Vi kunne antage, at disse primitive Stammer ere blevne staaende paa et Trin, hvorpaa ogsaa tidligere de Folk have staaet, der have udviklet sig til en egentlig Kultur og faaet en Historie.

Den større Kultur opstaar, hvor der danner sig mere sammensatte Livsforhold; men den kan ved Erobring eller Efterligning brede sig til Steder, hvor den ellers ikke af sig selv vilde være opstaaet. De Steder paa Jorden, hvor en Kultur er opstaaet fra først af, ere alle saadanne, hvis Natur har nødsaget Menneskene til at foretage en Mangfoldighed af Arbejder og derved medført, at de forskellige Personer fik en forskellig Gerning. Derved blev Stammens Tilstande mere udviklede, og Menneskenes Erfaringer større. Som saadanne Egne, hvor Betingelserne for ordnede Kultursamfunds Tilblivelse fandtes, have vi de store Floddale i Asien og Nord-Afrika, Jangtsekiang, Ganges, Eufrat og Nilen. De Kulturer, som have dannet sig ved de to førstnævnte Floder, Kinesernes og Hinduernes, ere blevne uden paaviselig Betydning for den europæiske Kultur. Det, vi kalde Verdenshistorie, er væsentlig den Historie, som om-

fatter Folkeslagene i Europa og øst og syd for Middelhavet; og denne Historie har sin Begyndelse hos de hamitiske Folk ved Nilen og de semitiske Folk ved Eufrat.

De østerlandske Folks ældste Historie.

Ægypten.

(c. 3000—527).

Ved Hjælp af Indskrifter, der findes paa de gamle ægyptiske Mindesmærker, og de Papyrusruller, man har fundet i de gamle Grave og andre Steder, kan man følge Ægyptens Historie tilbage til omkring 3000 Aar f. Kr. Skriftegnene, der benyttedes, vare Hieroglyfer, oprindelig en Billedskrift; senere udvikledes den delvis til en Lydskrift med faste Betegnelser for de enkelte Lyde eller Stavelser¹⁾.

Det *Land*, Ægypterne beboede, var i høj Grad ensformigt og uden naturlige Inddelinger. Den smalle Dal langs Floden blev hver Eftersommer sat under Vand af den stigende Flod, og saa langt Oversvømmelsen naaede, blev Jorden frugtbar. Derved bragtes Folket til at samle sine Kræfter om store Kanalarbejder og Dæmningsanlæg for at regulere og sprede Oversvømmelsen; det maatte søge at finde Midler til at forudse Tids-

¹⁾ En Billedskrift findes hos flere primitive Folk; den bestaar ligefrem i en Afbildning af den Genstand, man vil omtale. Billedet af en opgaaende Sol, af en Række Krigere og et Dyremærke (f. Eks. Ravn) betyder, at Krigere af Klanen Ravn drage frem fra Øst. Det hele er en Rebus, som skal gættes. Hieroglyferne bleve fra Billeder til Sindbilleder, d. v. s. den afbildede Genstand fik en overført Betydning, en Vægtskaal betød Retfærdighed, en Høg betød Aarvaagenhed eller den Gud, som var aarvaagen o. s. v. Senest fremkom Lydskriften.

punktet for Oversvømmelsens Indtræden og til at udjævne de Stridigheder, der let maatte opstaa ved de Forstyrrelser i Jordstykernes Beliggenhed, som Oversvømmelsen fremkaldte.

De mange smaa Klaner, som oprindelig beboede Nildalen, forbandtes derfor snart til eet Folk under en samlet Styrelse. Kongen, *Farao*, styrede og ordnede alt. Han æredes som Solens Søn, og paa samme Maade, som det saa ofte findes hos primitive Folk, ansaas han for at være den, der alene kendte de virksomme Midler, hvorved Guderne bevæges til at sende gode Tider og afhjælpe onde. En Skare *Krigere*, der stod i hans personlige Tjeneste og lønnedes med Jordegods, tjente til at opretholde Roligheden og beskytte Landets Grænser eller vel endogsaa til at gøre Tog ud over dem for at indfange Slaver. Landet forvaltedes af kongelige *Embedsmænd*, oprindelig de gamle Klansoverhoveder; de opkrævede Skatter og anordnede Kanalarbejder; de betragtedes som de egentlige Ejere af Jorden, men holdtes for øvrigt under streng Opsigt. Det haardeste Tryk, der hvilede paa Folket, var Kongens Udskrivning af Arbejdere til Hoveri enten til Udførelse af de store Kanal- og Dæmningsarbejder eller til Bygningen af de kongelige Gravmæler, Pyramiderne, der 70 i Tallet endnu ligge vest for den gamle Hovedstad, Memfis i Nedre-Ægypten.

De skriftkloge vare *Præsterne*; de vare afhængige af Kongen, men æredes overordentlig af Folket, i hvis daglige Liv de greb ind dels ved at ordne de Ceremonier, hvormed Guderne dyrkedes, dels ved at sidde inde med de Kundskaber, som ansaas for de vigtigste, Skriftkundskab, Matematik, Mekanik, Astronomi og Lægekunst. Præsterne forstode at beregne Solaaret; af Solen vare Nilens Stigninger tilsyneladende afhængige, og man troede derfor, at Solen var den store Gud, Stamfaderen, som velsignede Landet. I Memfis kaldtes han Ptah, i Theben Ammon, senere dyrkedes Solguden mest under Navnet Osiris, og Farao var hans Søn. Rimeligvis var det en Levning fra primitivere Tilstande, at Ægypterne desforuden ansaa forskellige Dyr for hellige.

Ligeledes fandtes hos dem den for primitive Folk fælles Tro paa, at Livet fortsættes efter Døden. Nogle ansaa dette andet Liv for et lyksaligt Liv i Fællesskab med Osiris; andre ansaa det for en glædeløs Skyggetilværelse. I Tidens Løb udvikledes Troen paa, at kun den retskafne og rene kom i Samfund med Osiris; og den døde fik derfor med i Graven et Slags Vidnesbyrd, han kunde fremlægge for Underverdenens Dommere. De velstaaende balsamerede deres døde og satte Liget paa en Baad (ligeledes en primitiv Skik), for at den døde lettere kunde sejle med Osiris. I Klipperne vest for Nilen udhuggedes Gravkamre, og de efterlevende ærede her den afdøde ved hyppige Ofre. De fattige derimod begravdes i en stor fælles Grav og glemtes.

Folket selv bestod dels af en velhavende Klasse, som levede af Agerbrug eller Handel, og dels af en fattigere Klasse, der tjente som Arbejdere og Haandværkere (Vævere, Glaspustere, Metalarbejdere). Lavest stode Hyrderne. Jævnligst blev Sønnen, hvad Faderen havde været; men egentlige Kaster fandtes ikke. Kvinderne spillede en stor Rolle i Ægypten, og i Hjemmene havde de ofte større Myndighed end Mændene.

I mange hundrede Aar udfoldede denne ægyptiske Kultur sig i Fred. Men omtrent Aar 2000 brød et arabisk Hyrdefolk ind i det nordlige af Landet, og først efter en 400aarig Kamp genvandt Ægypterne deres Selvstændighed (c. 1600). Maaske var det først under denne Kamp, at hele Nildalen blev samlet til eet Rige; Hovedstad var nu Theben i Øvre-Ægypten. Af denne Stad findes endnu store Tempel- og Paladsruiner, Sfinxer og Obelisker (Karnak og Luksor).

Efter at have genvundet Selvstændighed søgte Ægyptens Konger at dække Landet ved at erhverve Syrien. Folket blev derved bragt i livligere Forbindelse med andre Folkeslag, en Krigsflaade dannedes, og Søfart begyndte. Dog besørge des denne af fremmede (Fønikerne). Efter en lang og glimrende Historie begyndte Riget imidlertid at svækkes. Den aandelige Kultur stivnede i ydre Former, og Æthiopere og

Assyrere tilføjede Riget store Tab. Ved Aar 700 blev Ægypten endogsaa en Stund en assyrisk Provins og opløstes i flere mindre Dele. Men da Assyernes Magt snart sank, fik Ægypten endnu engang en Opblomstring. Riget samledes af Psammetik (c. 650) væsentlig ved græske Lejetroppers Hjælp (Samos); og under hans Søn, Neko, syntes det atter at skulle opnaa en mægtig Stilling i Asien. Men Nebukadnezar slog ham snart tilbage; og da Perserne et halvt Aarhundrede senere havde underlagt sig hele Forasien, kunde Ægypten ikke i Længden bevare sin Selvstændighed. Kambyses erobrede Landet (527). Men det lykkedes aldrig Perserne rigtig at grundfæste deres Herredømme; hyppige Opstande vidnede om, at Ægypterne bevarede deres nationale Selvfølelse.

De semitiske Folk.

(c. 3000—538).

Semitterne have faaet deres nationale Karakter bestemt ved de store Ørkener, de gennemstrejfe med deres Hjorder. Ogsaa de tilbade Solen, men som en streng og grusom Gud, der maatte sones med blodige Ofre. Spredte i smaa Stammer levede disse Folk i stadige Kampe, hvor Blodhæven spillede den største Rolle. Endnu den Dag i Dag leve saadanne Stammer i Arabiens og Syriens Ørkener uden synderlig mere Kultur end i den fjerne Oldtid.

Men meget tidlig naaede enkelte semitiske Folk en betydelig Kultur. Semitiske Stammer, *Kaldæerne*, trængte rimeligvis kort efter 3000 f. Kr. ind i Mesopotamien og op-tog den Kultur, som et turansk Folk, *Akkaderne*, der nu gik til Grunde, allerede havde begyndt at udvikle ved Eufrats og Tigris' nedre Løb.

Fordbunden bestaar her af et fedt Lerlag, der let brændes haardt af Solen, men som giver en rig Afgrøde (200 à 300

Fold), naar det holdes tilstrækkelig vandet. I Juni og Juli gaa Floderne over deres Bredder; men Oversvømmelserne have en langt voldsommere og uregelmæssigere Karakter end i Ægypten og opfordre Menneskene til langt stærkere Arbejde, samtidig med at deres Fantasi skræmmes op og deres Frygt vækkes for de voldsomme Naturkræfter. Akkadernes Kanalarbejder fortsattes af de indtrængte Semitter, og store Stæder rejste sig, om hvilke endnu uhyre Grudyrer vidne. I og uden for Stæderne byggedes vældige Templer (Babelstaarnet) for *Guderne* (Bel, Moloch, Astarte). Fra Tempelernes høje Tinder kunde man lettere se de lysende guddommelige Himmelleger; man var her nærmere ved dem og kunde lettere faa Indflydelse paa disse Guders Beslutninger. Præsterne gjorde nøjagtige Iagttagelser om Stjernernes Gang og deres indbyrdes Stillinger; og ved samtidig at optegne¹⁾, hvad der tildrog sig paa Jorden, mente man at blive i Stand til at forudsige, hvad der næste Gang vilde ske, naar Stjernerne stode paa den samme Maade. Dette Stjernetyderi (Astrologi) udvikledes til en betydelig Højde. Af Akkaderne havde Folket endvidere lært at tro paa Dæmoner, der kunde besætte Mennesker og Dyr, og som man ved visse hemmeligsfulde Besværgelser kunde gøre sig til Herre over. Gennem alle disse Forestillinger fik Præsterne en betydelig Indflydelse paa Folket og paa Kongen; intet foretoges uden deres Raad. Om Stjernerne og de fra dem udstraalende dæmoniske Kræfter kom hele Livet til at dreje sig. Solen, Maanen og de 5 Planeter havde hver sin Dag, de 7 Ugedage, og Aaret beregnedes efter disse Himmellegeres Stilling til Fiksstjernerne. Fiksstjernehimlen inddeltes i 12 Dyrekredse.

Omtrent Aar 2000 blev *Babylon* den mægtigste af Stæderne i Eufratlandet. Længere mod Vest dannedes

¹⁾ Akkaderne havde opfundet Kileskriften, hvis Bogstaver frembragtes ved at trykke Kanten af et Prisme i det bløde Ler, som derefter brændtes haardt. Beskrevne Lertavler dannede hele Biblioteker, og man har fundet en stor Mængde af dem.

Hetitternes Rige, der senere hen bestod en Række Kampe med Ægypten, og gennem hvilket den babylonske Kultur bredte sig til Folkene i Syrien og Lille-Asien. Mod Nord omkring Eufrats og Tigris' øvre Løb dannede en fra Kaldæerne udvandret Stamme, *Assyrerne*, en mægtig Stat; og dette Folk udviklede sig snart i krigerisk Retning og angreb stadig Babylon. Efter en 1000aarig Kamp gjorde Assyrerne sig til Babylons Herrer (c. 850). Deres Hovedstad, Ninive, ved Tigris smykkedes paa det prægtigste; forskelligt farvede glasserede Sten eller Kalkstensplader med udhuggede Relieffer¹⁾ prydede Væggene og Portalerne til de omfangsrige Paladser, der hævede sig terrasseformig fra Flodens Bredder.

De krigerske Konger i Ninive udbredte nu deres Herredømme dels mod Øst over Dele af Irans Højland, hvor Mederne boede, dels mod Vest over Syrien, hvor store Forandringer vare foregaaede, siden Hetitterne havde kæmpet med Ægypten. Paa Bjærgryggene og i de frugtbare Dalstrøg langs det hule Syrien boede en Række forskellige Stammer, *Kananitterne* og *Aramæerne*. Deres Religion var semitisk; under grusomme og vellystige Ofringer tilbade de Bel, Astarte o. fl. a. Fra Libanon skød tidlig nogle af disse Smaastammer sig ned til den stejle Kyst og grundede (c. 2500) de saakaldte fønikiske Stæder²⁾.

Fønikernes Stæder, Sidon, Tyrus o. fl. a., bleve under Forbindelsen med Ægypten (c. 1600—1300) Midtpunktet for en livlig Handel. Syriens Tribut af Vin, Olie, Tømmer o. s. v. førtes fra deres Havne til Nilen; og sammen med denne Handel fremstod ogsaa snart en betydelig Industri, særlig i Broncegenstande og farvede Tøjer (Purpur). Stæderne styredes af Konger og et mægtigt Senat; hver Stad var en Stat for sig. Men omtrent ved Aar 1300 gik Hetitternes Rige til Grunde, og flere smaa Stater dannedes i Indlandet (Amorit-

terne); en Del af Befolkningen trængtes ud mod Kysten, hvor der opstod en Overbefolkning, og der begyndte nu (c. 1250) fra Fønikien en Kolonisation, der førte Fønikerne til Kypren, de græske Øer og det græske Fastland, Sicilien, Nord-Afrika og Spanien. I Spanien anlagdes Gadir (Cadiz c. 1100), i Afrika Karthago (c. 850). Ved Mellemlandhandel skaffede Fønikerne sig Produkter fra Britannien, Nord-Europa og Vest-Afrika. Stæderne i Hjemlandet naaede ved denne Kolonisation og Handel en stor Magt og Rigdom. Maal og Vægt og Bogstavskriften, som de havde modtaget fra Babylonerne, forbedredes, og Regnekunsten udvikledes. Men da Assyrerne trængte frem mod Vest, led Fønikernes Handel; flere af de barbariske Folk, paa hvis Kyser de havde koloniseret, begyndte selv at hæve sig (Grækerne), Kolonierne optraadte som Moderlandets Medbejlere (Karthago), og til sidst bleve Stæderne selv skatskyldige til Assyrerne (c. 750). Dog bevarede de endnu længe en betydelig Handel og Rigdom.

Israelitterne trængte efter deres Vandring i Ørkenen ind i Landet omkring Jordan (c. 1200). Stridigheder mellem de enkelte Stammer lammede en Tid lang deres Kraft; men de vedbleve dog at føle sig som eet Folk, og stundom forenedes flere Stammer under een Anfører (Dommerne), indtil endelig et samlet krigersk Kongedømme oprettedes af Saul (c. 1070). Under hans Efterfølgere, David og Salomo, opnaaede Riget en betydelig Magt; men efter Salomos Død faldt det fra hinanden; Erobringerne (Damaskus) tabtes, og Riget selv deltes i to, Israels og Juda Rige (c. 970). Over for den assyriske Magt vare disse smaa Stater værgeløse; fra Ægypten kunde ingen kraftig Støtte ventes, da dette Rige selv var i Tilbagegang. Israels Rige erobredes af Kong Salmanassar (722), og de fornemmere førtes bort fra Landet. Det ubetydelige og afsides liggende Juda Rige undgik denne Gang at blive erobret. Vel erobrede Assyrerne c. 700 Ægypten; men denne Erobring gik snart igen tabt, og det assyriske Rige fik andet at tænke paa. Mederne og Babylonerne gjorde fra Midten af det 7de Aarhundrede

¹⁾ Disse fremstille Jagt- eller Krigsscener. Særlig berømte ere de store vingede Tigerbilleder, der i Reglen fandtes over Paladsporene.

²⁾ Fønikien betyder Palmelandet.

idelige Oprør; og da de til sidst forbandt sig, lykkedes det dem at erobre Ninive (606). Byen blev brændt; Landene øst for Tigris tilfaldt Mederne, Landene vest for Tigris fik Babylon. For anden Gang var Babylon den raadende Magt i Eufratlandet, og Ægypten, som imidlertid havde søgt at sætte sig fast i Syrien (Neko), maatte overlade Herredømmet her til Babylonerne.

Babylons Sejr og store Magt skyldtes særlig Nebukadnezar (604—560). Han underlagde sig ogsaa Juda Rige (586), hvis fornemste Slægter førtes til Babylon. De fønikiske Stæder tvang han ligeledes til Underkastelse, om han end aldrig rigtig fik Bugt med Tyrus. For øvrigt var Nebukadnezar en fredelig Konge, der sørgede for Handelen og Landets Opdyrkning; han fuldendte flere af sine Forgængeres store Byggeforetagender, særlig Beltemplet i 8 Stokværk, det kongelige Palads med de hængende Haver og den store Stadmur.

Efter Nebukadnezars Død (560) trængte Perserne frem, og Kyros fik Babylon i sin Magt (538), rimeligvis ved at de landflygtige Jøder og en Del misfornøjede Præster have hjulpet ham ind i Staden. Byen vedblev at være en af Perserrigets Hovedstæder.

Meder og Perser.

(606—500).

Omkring Amu Darjas (Oksus') Kilder levede ariske (indoeuropæiske) Stammer, af hvilke en Del meget tidlig (c. 3000) trængte ind i Induslandet; de fik Navnet Hinduer. Andre Stammer gik ind over Irans Højsletter; af disse ere Mederne og Perserne de vigtigste.

Højsletten bliver let forbrændt af Solen; men hvor der findes Kilder, er den meget frugtbar. Ofte findes underjordiske Vandløb ved Gravning, og i kort Tid skifter da den øde Steppe Karakter; men det hændes ligeledes ofte, at et

Jordskred eller sligt lukker for et Vandløb, og den frodige Oase, som omgav det, bliver da en Ørken. Mennesket lever her i en Natur, hvor en god og en ond Magt synes at stride med hinanden i evig afvekslende Kamp; men Mennesket kan selv gribe ind og hjælpe de gode frugtbargørende Magter. Hertil knytter Iranernes *Religion* sig; den faar i Modsætning til Ægypternes og Babylonerne Religion Karakteren af et Drama, hvor Mennesket selv spiller ind. Ormazd, den gode Magt, tilbedes paa Bjærgenes Top i det flammende Baal uden Tempel eller Billede; man hjælper ham i Kampen mod den onde Ahriman ved at opdyrke øde Steder, udrydde Rovdyr og sky Løgnen og det urene. Til sidst vil Ormazd sejre over Ahriman, og de, der have hjulpet ham i Kampen, ville belønnes med et lykosaligt Liv i Paradis. Som den, der har forkyndt Menneskene denne Lære, nævnes Zoroaster, og af hans Slægt, Magerne, dannede der sig hos Mederne en egen Præstestand med stor Indflydelse.

Mederne kom en Tid under Assyrrernes Herredømme, og den assyrisk-babylonske Kultur fandt Indpas hos dem. Men sammen med Babylonerne deltog Mederne i Ninives Ødelæggelse (606), og deres Konge trængte nu frem mod Vest til Lille-Asien. Det mægtigste Rige her var dengang *Lydien*. Lyderne vare beslægtede med Grækerne; gennem Hetitterne havde de modtaget betydelig Kulturpaavirkning, og deres Hovedstad, Sardes, var rig og glimrende. Deres Konge stod i Spidsen for et stort Herredømme eller Forbund, som omfattede de græske Stæder paa Lille-Asiens Kyst, en Del af Øerne og den syriske Kyst. Foreløbig blev nu Floden Halys Grænsen mellem Meder og Lyder.

Paa samme Tid som Nebukadnezar døde (560), rejste *Perserne* sig under deres Høvding, Kyros, mod Mederne og gjorde sig til Herrer i Landet. Derved afløstes Magernes Præstevælde af et krigersk Adelsvælde. Mod Kyros indgik Kong Krösos i Sardes og den babylonske Konge (Nabonnedus) et Forbund; men Kyros gik rask frem igennem Lille-Asien og erobrede Sardes og de græske Stæder paa Kysten (548);

Krösos blev mildt behandlet og blev en Slags Storvezir hos sin Overvinder. Derpaa erobrede Babylon (538), og hele For-Asien var saaledes samlet under een Magt. Kyros døde 529, og hans Søn, Kambyses, underlagde sig Ægypten (527) og en Del af Æthiopien. Et Oprør i Hjemlandet kaldte Kambyses tilbage; men han døde undervejs (522), og Magerne søgte nu at benytte Lejligheden til at genvinde deres overlegne Stilling. Men den persiske Krigeradel erobrede den mediske Hovedstad Ekbatana og gjorde Darios Hystaspis til Konge (521). Ogsaa andre Oprør bleve nu dæmpede (Babylon), og Riget endogsaa udvidet til Indus.

Darios delte alle de erobrede Lande i 20 Satrapier, hvorimod Persien styredes for sig; her byggede Darios en ny Pragtstad, Persepolis. Satrapen skulde svare den Skat, som Kongen paalagde hans Provins, for øvrigt kunde han styre, som han vilde. Soldaterne vare persiske Garnisoner og stode ikke under Satrapens Befaling. Fred og Orden opretholdtes paa denne Maade overalt i Landet; Folkene kunde leve efter deres Tro og Sædvane og beskæftige sig med fredelige Sysler. Fra Susa over Babylon anlagdes en stor Hærvej, hvorved Forbindelsen mellem Rigets mest adskilte Dele lettedes. Endvidere fuldførte Darios en af Neko paa-begyndt Kanal mellem Nilen og det røde Hav.

Kort før 500 udvidede Darios sit Herredømme ind i Europa i Landene syd for Donau, og dermed indlededes hans Sammenstød med Grækerne.

Grækerne.

Den pelagiske og akæiske Tid.

(Før 1100).

Landet syd for Balkanbjærgene beboedes af flere forskellige, indbyrdes beslægtede Stammer, der stode Befolkningen

i det vestlige Lille-Asien nær. Fra Olymposbjærget og Syd over bestaar Landet afvekslende af Dalstrøg og øde, vilde Bjærgrygge, saa Forbindelsen mellem Dalene er ret vanskelig. De enkelte Dalstrækninger ere snart frugtbare og egnede til Agerbrug, snart fattige og frembyde kun tarvelige Græsgange. Men de fleste af Dalene have mod Øst Adgang til Havet og aabne derved Befolkningen nye Erhvervskilder og Veje til Forbindelse indbyrdes og med fremmede Folk.

I dette Land var der ikke Plads til en tidlig Dannelse af større politiske Samfund. De enkelte Slægtsgrupper holdt sig uafhængige af hverandre, hver med sine Sædvaner og sine Slægtsguder. *Pelasgerne* nævnes som de mægtigste. Siden afløstes disse af *Akæerne*, efter at, rimeligvis fra Fønikerne, en større Kultur havde fundet Vej til Landet. Argos var Hovedsædet for en mægtig Kongeslægt, Tiryns og Mykenæ vare rige Handelspladser. Athen rejste sig om Kekrops' Borg (Akropolis), Theben om Kadmos' (Kadmea). Store Levninger ere udgravede fra denne Tid. Af Fønikerne lærte Grækerne Brugen af Bronze, Regnekunsten og Bogstavskriften, Maal og Vægt. Ogsaa paa Grækernes Religion have Fønikerne haft nogen Indflydelse.

Til den akæiske Tid høre Sagnene om Argonautertoget, Theseus' Kampe i Attika og Toget til Troja.

Stammevandringernes Tid.

(1100—900).

Omtrent ved 1100 begyndte en Del Vandringer mellem Stammerne. Flere Steder dannedes der (Thessalien, Bøotien) ved disse Vandringer Stater, hvor de indtrængte som en Godsejeradel beherskede den undertrykte Befolkning som livegne Bønder. Vigtigst vare de Forandringer, som fremkaldtes ved Dorernes Vandringer. Sammen med en ætolisk Stamme satte disse

over den korinthiske Bugt til Peloponnes; og medens Ætolerne bleve siddende i Elis, trængte Dorerne ind i Messenien og Argolis, hvor de dannede betydelige Stater. I Midten af Halvøen bevarede Arkaderne deres Selvstændighed; Nordkysten blev Tilflugtssted for de rundtom fra fordrevne Akæer, naar disse da ikke fandt Tilhold i Attika. Dorernes Forsøg paa at trænge ind i Attika afvistes (Kodros), og Korinth, Megara og Ægina blev deres nordligste Besiddelser (c. 1000). I det følgende Aarhundrede bemægtigede Dorerne sig ogsaa Eurotasdalen og grundede her langs Floden Sparta, bestaaende af 5 Landsbyer eller Lejre. Befolkningen i det nærmest Floden liggende Land blev gjort til Heloter, jordbundne Bønder, der maatte afgive Halvdelen af deres Afgrøde til deres Herrer. Den fjernere Befolkning paa Højderne beholdt derimod sin Frihed, men maatte stille Tropper til Spartanernes Krigstog.

Bevægelsen forplantede sig fra Fastlandet ud over Øerne. Dorerne bemægtigede sig de sydlige Øer og Sydvestkysten af Lille-Asien (Rhodos, Knidos), hvorfra de fortrængte de fønikiske Kolonister. De nordligere Øer vare alt noget tidligere blevne besatte af Ionerne; nu fik disse ogsaa den mellemste Del af Lille-Asiens Kyst (Samos, Chios, Milet, Efesos). Den nordlige Del af Lille-Asien (Lesbos, Kumæ) besattes af Akæer.

Riddertiden.

(900—650).

Under disse Kampe og Vandringer var den græske Stat blevet saaledes, som den fremtræder for os i Homers Digte. Staten eller Stammen var en Samling Slægter af fælles Afstamning. Den fælles Stamfader æredes som en Gud, og Forestillingen om ham blandedes med Forestillingen om den lyse Himmel og den straalende Sol, til hvilken man løftede Blikket i Bøn og Paakaldelse. Den direkte Ætling

af denne Stamfader var Kongen, hvis Arne blev Stammens hellige Offerplads, og foran hvilken de alvorligste Retstrætter afgjordes. Sidelinier dannede de mindre Slægter; deres Forstandere stode omkring Kongen som hans nærmeste Raadgivere og Hjælpere. Hver Slægt havde sit Land-omraade, sin fælles Begravelsesplads, sin specielle Helligdom og sin lokale Rettergang, som Høvdingen forestod. Under den langvarige Krigstilstand styrkedes Kongedømmet; Folket havde saa godt som ingen Indflydelse, men modtog blot Meddelelsen om, hvad Kongen og hans Hird havde besluttet. Uden for Staten stode Trællene og de fremmede, som fik Lov til at bosætte sig paa Statens Grund.

Grækenlands Historie i Tiden nærmest efter Vandringerne er os ganske ukendt. Men ved den historiske Tids Begyndelse (776) finde vi dette monarkiske Krigersamfund væsentlig omdannet i aristokratisk Retning, idet de enkelte Høvdinge have forbundet sig og svækket eller fortrængt Kongedømmet. To Typer af aristokratiske Stater have dannet sig, den aristokratiske Militærstat i Sparta og den aristokratiske Godsejerstat, som træder renest frem i Attika.

Sparta. Sagnet nævner Lykurg som den, der skal have ordnet Spartas Forhold (c. 880). Staten er under Krigene dannet ved en Sammensmeltning af to Stammer og har derfor fremdeles to Konger i Spidsen for sig. 28 Høvdinge danne et indflydelsesrigt Raad (Gerusia) ved Siden af dem, og Kongerne have i Grunden kun beholdt Overansværslen i Krig og Retten til at frembære de store Ofre. Folket er en staaende Hær; den enkelte lever kun for Staten og faar først i en sen Alder en borgerlig Tilværelse ved Siden af Livet i Lejren. I syv Aars Alderen begynder Soldaterlivet. Børnene opdrages i store Kaserner og øves i Haardførhed, Raadsnildhed og Vaabenfærdighed. Først efter det 30te Aar har Manden Ret til at gifte sig og danne sig et Hjem uden for Kasernen; men han deltager stadig i Kasernens store Fællesmaaltider og vedbliver at

høre til Hæren. Efter 60 Aars Alderen er han ikke længere pligtig at gaa med i Krigen.

Dette faste Krigersamfund udbredte snart sit Herredømme ud over den snævre Eurotasdal. Messenierne maatte efter en 100aarig Kamp bøje sig og behandledes som Heloter (c. 650), og Sparta fik en saa stor Indflydelse rundt om paa Peloponnes, at det traadte i Spidsen for et Slags Forbund af de forskellige Stammer. I de ældgamle olympiske Offerfester til Ære for Zeus fandt dette Forbund et Udtryk for Fællesskabet. I Midten af det 6te Aarh. sluttede Korinth og Sikyon sig til dette Forbund.

Athen. Folket i Attika var Ioner. Det bestod af fire oprindelig adskilte Stammer, der skulle være blevne samlede af Theseus. Kongen holdt Raad i sin Borg (det senere Prytaneion); Tvistigheder om mit og dit afgjordes af Kongen eller hans betroede Mænd paa Torvpladsen nord for Kongeborgen; den højtideligere Domstol for Blodssager satte paa Areshøj (Areopagos), og Kongen bistodes her af Stammernes fornemste Mænd. Efter Krigenes Tid levede de store Slægtshoveder, Eupatriderne, som Riddere paa deres Borge, omgivne af deres Tjenere og Sangere, beskyttende og beherskende deres Bønder. Kun Eupatriden kendte Hemmeligheden ved de virksomme Ofringer til Slægtens Gud, og saaledes blev han sine Bønders og Offerfællers Herre. Kongen frembar det aarlige store Offer til hele Folkets Stamfader, Apollon Patroos; desuden havde hver Stamme sin særlige Offerfest, saaledes Festerne for Athene ved Erechteion og de eleusinske Mysterier for Demeter.

Eupatriderne svækkede efterhaanden Kongedømmet, idet Kongens Bestillinger deltes paa flere Hænder. Administrationen og en Del af Rettergangen kom i Hænderne paa en saakaldt Arkont, Krigsvæsenet paa en Polemark, saa Kongen kun beholdt Forsædet i Domstolen paa Areshøjen og en Del af Ofringerne. Til sidst forsvandt Kongedømmet helt, idet der udnævntes endnu 6 Embedsmænd til at forestaa Rettergangen paa Torvet, og alle disse 9 Embedsmænd

kaldtes under eet Arkonterne og valgtes hvert Aar af Areopagos mellem Eupatriderne (c. 680). Desuden sendte Eupatriderne delegerede fra alle Stammer til at bistaa Arkonterne med Raad i Styrelsen.

Ogsaa i de *andre græske Stater* udvikledes der samtidig aristokratiske Styrelsesformer. Stammerne traadte desuden i livligere Forbindelse med hverandre indbyrdes, og Bevidstheden om alle Helleners fælles Afstamning begyndte at gøre sig kraftig gældende. Paa Ridderborgene var det de samme Sange (den bøotiske Sangerskole. Hesiod.), som lode; det fælles Sprog frembragte et Fællesskab i Myther og Sagn, og Digtere og Tænkere begyndte at sysselsætte sig med at bringe Sammenhæng imellem de mange Guder og Helte, som omtaltes i Stammernes Sange. Medens ude i Folket hver Slægt i det væsentlige beholdt sin Gud, sit Navn for Guddommen, udviklede der sig hos de mægtigere og rigere Klasser Forestillingen om en Gudekreds, hvor hver Gud havde sin særlige Opgave. Som de mægtige Familier selv sluttede sig sammen, sluttede ogsaa deres Guder sig sammen, og saaledes opstod den bekendte Kreds af *olympiske Guder*, Zeus' Sønner eller Kampfæller. Hvad der hændte Folket af godt eller ondt, ansaas som en Løn eller Straf fra Guderne. Enkelte Slægter vandt Ry for at staa i særlig Gunst hos Guderne og at være særlig i Stand til at give Oplysning om, hvad der kunde forsone dem. Hos disse Slægter søgte man da Raad (Orakler). Størst Anseelse vandt i denne Henseende Slægterne, som ofrede til Apollon i Delfi (det delfiske Orakel), og alle Hellenere fandt her et Samlingspunkt. Noget politisk Fællesskab var denne Følelse af religiøs Samhørighed ikke stærk nok til at skabe.

Samtidig udvikledes Sagnet om en fælles Stamfader for alle Grækere. De fire Hovedafdelinger ansaas for at nedstamme fra Hellen og hans fire Sønner, Doros, Ionos, Æolos og Akaios.

Kolonisationens og Tyraniets Periode.

(650—500).

Hen imod Slutningen af det 8de Aarhundrede var den græske Handel og Industri blevet saa betydelig, at den fik Indflydelse paa Staternes indre Forhold. Den handlende og industridrivende Befolkning skabte sig Formuer uafhængig af Jordegodsbesiddelsen; den udgjordes ofte af Personer, der ikke hørte til de gamle Slægtsforbund, og snart følte den sig misfornøjet med Slægternes og Godsejernes Herredømme. Flere Steder greb man da til det Middel at føre de misfornøjede hjemmefra og bosætte dem som Kolonister paa fjerntliggende Steder. I Løbet af hundrede Aar (fra c. 735) bedækkedes Kysterne fra det sorte Hav til Gallien af græske Kolonier. Milet anlagde Sinope, Trapezos, Kyzikos (i alt henved 80 Kolonier); Phokæa anlagde Lampsakos og Masilia; Megara anlagde Bysantion og Selinos; Korinth anlagde Potidæa, Syrakus og Byerne paa de ioniske Øer; Tarent grundedes af fordrevne Halvblods-Spartanere (Parthenier); Kroton og Sybaris vare akæiske Kolonier. Samos lykkedes det at faa Indpas i Ægypten.

Men ved denne Kolonisation steg Handelen kun yderligere, og de handlende Klasser bleve mægtige nok til at fremkalde Revolutioner hjemme. I *Lille-Asiens Stæder* førtes der i Aarene omkring 600 voldsomme Partikampe, der i Reglen endte med et mindeligt Forlig. Disse Stæders videre Udvikling blev imidlertid hæmmet, idet de først kom i Afhængighed af Lydien og siden af Perserne (548). Paa Samos holdt Polykrates sig dog uafhængig til 521.

I Moderlandet derimod førte Bevægelsen mange Steder til, at enkelte Mænd opkastede sig til Eneherskere, *Tyranner*, og dannede Dynastier, der holdt sig nogle faa Generationer (Kypseliderne i Korinth, Orthagoriderne i Sikyon). Disse Tyranner brød Godsejeradelens og Slægternes Enevælde og skabte en ny Tilstand, hvor den enkelte Mand ved sin egen

Dygtighed kunde hæve sig til Magt og Rigdom. Dette frie Spillerum for de enkelte Individuer vedblev at bestaa, selv efter at Tyrannerne vare styrtede.

Athen. I Athen fik disse Bevægelser en særlig betydningsfuld Gang. Til den opvoksende Handelsstand sluttede de fortrykte og forgældede Smaabønder sig. Et Forsøg, som en Mand ved Navn Kylon gjorde paa at tiltage sig Enemagten (632), mislykkedes ganske vist, fordi han støttede sig til Udlændinge (Megarerne); men Tilstandene vare dog saa uholdbare, at man overdrog først Drakon (621) og siden Solon (594) at raade Bod paa dem. Hvad hver af disse har udrettet, vides ikke; men Athen fik en ny Forfatning, der brød Eupatridernes Enemagt. For at afhjælpe den øjeblikkelige Nød ophævedes al eksisterende Gæld, og det forbødes fremtidig at sælge en Mand paa Grund af Gæld, hvilket man tidligere havde kunnet gøre; de fremmede, som vare bosatte i Attika, optoges i Stammerne. Den fremtidige Stat skulde hvile ikke paa Slægter, men paa Jordbesiddelse. Godsejerne skulde bære de største Byrder, Skat og Krigstjeneste; men til Gengæld kunde alene de blive Arkonter; Storbønderne skulde tjene til Hest, Gaardmændene som sværtebevæbnede Fodfolk. Alle disse 3 Klasser tilsammen kunde vælges ind i et 400mands Raad, som skulde bistaa Arkonterne med Udarbejdelsen af de Love, der skulde forelægges Folkeforsamlingen. Husmændene og de jordløse Købmænd og Fabrikanter (hvor rige disse end kunde være) sloges sammen i een Klasse, der kun skulde møde med Skjold og Spyd, naar Fjenden var i Landet, men som til Gengæld ikke kunde beklæde nogen Øvrighedspost. De kunde kun møde paa Folkeforsamlingen og deltage i Embedsmændenes Valg og Lovenes Vedtagelse eller Forkastelse. Domstolene ændredes saaledes, at der ved Siden af Dommerne sattes Nævn (Juryer).

Baade Adelen og Folket vare misfornøjede med denne Forfatning, og Partistridigheder udbrød derfor snart igen. Det lykkedes da Pisistratos ved Folkets Hjælp at opkaste

sig til Tyran (560). Hans Søn Hippias fulgte efter ham; men under ham følte alle sig trykkede af hans Vilkaarlighed, og han blev forjaget (510). En fornem Adelsmand, Kleisthenes, gennemførte derpaa (508) en Ordning, der ganske brød de gamle Slægters Magt. Folket deltes efter de Landsbyer (Demer), hvori de boede, uden Hensyn til Familie. Et Antal Demer udgjorde en Stamme, og der kom nu 10 Stammer i Stedet for de gamle fire. Solons 400mands Raad forvandlede til et Raad paa 500, 50 fra hver Stamme. For at hindre ærgerrige Mænd i at vinde Eneherredømmet indførtes Ostrakismen, en Folkedom, der kunde jage en hvilken som helst Mand i Landflygtighed, naar 6000 Borgere stemte derfor. Landflygtigheden var i Reglen paa 10 Aar og medførte intet Tab af Formue eller borgerlig Ære. Denne Forfatning gjorde det attiske Folk til det frieste i Grækenland, og Staten udviklede i den følgende Tid en større Kraft og Forefagsomhed end nogen anden.

Hos Tyrannerne og de store Magnater fandt i dette Tidsrum Arkitektur, Kunst og Digtning en rundhaandet Beskyttelse. Det græske *Aandsliv* modtog endvidere stærke Impulser fra de fremmede, særlig Ægypten. Aesop fra Samos digtede sine Dyrefabler, Anakreon levede som Livsglædens Sanger først hos Polykrates paa Samos siden hos Pisistratiderne i Athen. Thales fra Milet gav først Forestillingen om Verdens Tilblivelse og dens Sammenhæng en videnskabelig Form (Filosofi). Pythagoras fra Samos indviedes i Ægypten i de mange mystiske Ceremonier, hvorved Forbindelsen med Guderne bevarede, og Sjælens Renhed skærmedes. Han benyttede dette til at stifte et Selskab, hvis Medlemmer forpligtede sig til at leve efter hans Forskrifter, der i det væsentlige sigtede til at udvikle Legemets Haardsfærdighed og Smidighed og øve Sjælen i Forsagelse og Selvbeherskelse. Derved skulde der dannes en fast Kreds af ædle, højsindede Borgere, der kunde egne sig til at være deres Fædrelands ledende Aristokrati. Den, der levede efter Pythagoras' Forskrifter, befandt sig i Overensstemmelse med

den store Harmoni i Tilværelsen. Renest træder denne Harmoni frem i Tallenes matematiske Forhold, og gennem Matematik og Geometri udgrundedes Tilværelsens Hemmeligheder sikrest. Den rene Sjæl, der havde tilegnet sig denne Harmoni i Tanke og Liv, gik ved Døden op i Gud; den urene Sjæl maatte fødes paa ny. De pythagoræiske Selskaber fik en meget stor Udbredelse og kunne nærmest sammenlignes med Middelalderens Ridderordner.

Den store Tidsalder.

(500—449).

Hippias fandt efter sin Forjagelse fra Athen Tilflugt hos Perserne, og disse truede med Krig. For Øjeblikket blev dog denne Fare afværget, ved at de ioniske Stæder paa Lille-Asiens Kyst gjorde Oprør mod Perserne (500). Med Grund kunde de vente Støtte i Moderlandet; men Sparta nærede ingen Sympathi for Ionerne og forberedte sig desuden til en Krig mod Argos, saa her var ingen Hjælp at vente; og Athen laa i Strid med Ægina. Kleisthenes' Parti, til hvis vigtigste Medlemmer Aristides hørte, besluttede dog at sende en ringe Flaade til Asien. Men den viste sig utilstrækkelig og blev saa kaldt tilbage. Stæderne tabte nu Modet, enkelte overgave sig, Resten blev betvungen; den største af dem alle, Milet, blev ødelagt (495). Perserne kunde nu tænke paa at vende deres Vaaben mod Grækenland. I Athen var Stemningen forbitret over for de styrende; og Miltiades, der havde været Tyran paa Kersonesos, men var blevet forjaget af Perserne og nu søgte Tilflugt i Athen (494), blev de misfornøjedes Fører. Ogsaa Themistokles, en fornem, men ubemidlet Mand, ansaa det for nødvendigt at tænke paa at afværge et muligt Angreb fra Perserne, og som Arkont (493) fik han Athenienserne til at begynde de store Havnebygninger.

(Piræos) og Sødrustninger, som snart gjorde dem til Grækenlands første Magt.

Darios sendte, saa snart han kunde, en Hær under Mardonios gennem Thrakien for at angribe Grækenland (492). Dette Tog strandede imidlertid, ved at Flaaden, som skulde støtte Landhæren, gik under ved Athos. Men snart efter sendtes en anden betydelig Hær paa en Flaade tværs over det ægæiske Hav; Øerne maatte underkaste sig, og en Landgang iværksattes paa Attika. I Athen var man henvist til egne Kræfter; Spartanerne kunde ikke komme til Hjælp, fordi de just vare beskæftigede med religiøse Fester, og ingen anden Stad kunde hurtig nok rykke i Marken. I Athen selv kunde man frygte Forræderi af Hippas' Tilhængere; denne fordrevne Fyrste var selv med i Perserhæren. Men Miltiades fik sat igennem, at man med sine 10,000 Mand besluttede at vove Kampen mod Persernes 100,000, der stode ved Marathon. Kort før Slaget ankom 1000 Plataensere, hvorved Atheniensernes Mod betydeligt hævedes. Slaget vandtes, og Perserne bleve drevne ombord paa deres Skibe. Men stadig kunde man frygte Angreb paa Athen selv, og i Ilmarcher skyndte derfor Hæren sig tilbage og kom virkelig tids nok til at hindre en persisk Landgang. Da Spartanernes Hjelpehær samtidig nærmede sig, sejlede Perserne bort (490). Miltiades, som i det følgende Aar søgte at forfølge de vundne Fordele ved et Angreb paa Øerne i det ægæiske Hav, var imidlertid uheldig foran Paros. Athenienserne dømte ham til at betale en stor Bøde, og da han selv døde i Fængslet, betaltes denne af hans Søn, Kimon.

Themistokles foreslog kort efter at sætte alt ind paa at skabe en stor Flaade paa 200 Skibe¹⁾. Denne Kæmpeplan skræmmede Aristides, der desuden frygtede for, at en saa uhyre Udvikling af Sømagten skulde stille Landmagten i Skygge og derved undergrave Solons og Kleisthenes' For-

¹⁾ De største græske Sømagter (Kios, Ægina) havde aldrig haft mere end 70 à 100 Skibe.

fatning, som hvilede paa Tjenesten i Hæren. Men Aristides blev forvist ved Ostrakismen, og Skibenes Bygning gennemført. Desuden befæstedes og udvidedes Havnen ved Piræos. Disse Arbejder vare næppe fuldførte, før Perserne atter rykkede frem.

Darios var død (485), og hans Søn, Xerxes, samlede i Lille-Asien en Hær paa 800,000 Mand. En Flaade paa 1200 Skibe skulde støtte den. En saa vældig Hærs Samling og Forplejning viste til fulde det persiske Riges Styrke; men endnu mere vakttes maaske Grækernes forfærdede Beundring, da Xerxes lod slaa en Bro over Hellespont og paa de smalle Kanaler bag om Athos. Man kunde kun stole paa Landets bjærgfulde Karakter med de snævre Passer og paa de smalle Farvande mellem Øerne. Ved Thermopylæ søgte en Hær paa 6 à 7000 Mand at spærre Perserne Vejen; længe lykkedes det, men til sidst gik et persisk Korps over Bjærgene i Ryggen paa den græske Skare, og Leonidas gik da ud af sine Skanser med sine 300 Spartanere (480). Efter et frygteligt Indhug i Persernes Rækker faldt de alle, og Perserne kunde nu rykke ind i Attika. Befolkningen i Bøotien var deres Venner.

I Athen traadte i disse vanskelige Dage Adelen og Areopagos kraftigt frem. De hævede Folkets Mod og skaffede Bemanding til den store Flaade. Landet rømmedes, og Byen prisgaves til Perserne, som brændte den. Ved Øen Salamis laa den samlede græske Flaade, henved 400 Skibe stærk; men der var ingen Enighed om, hvad man skulde gøre. Themistokles ønskede en Afgørelse, og ved et hemmeligt Bud til Xerxes bevægede han da denne til at angribe. Men i det snævre Farvand led den persiske Sømagt et betydeligt Nederlag (480). Denne Sejr hævede Grækernes Mod; men Perserne ansaa dog deres Erobring af Landet for saa godt som fuldbyrdet, og Xerxes vendte derfor tilbage til Asien, idet han efterlod Mardonios med 300,000 Mand for at ende Kampen. Spartanerne, som helst havde holdt sig inden for Peloponnes, ansaa det det følgende Aar af Hensyn

til Athenienserne for klogest at møde Mardonios nord for Isthmen, og med en samlet græsk Hær paa 100,000 Mand vandt Spartaneren Pausanias ved Plataea en afgørende Sejr (479). Mardonios faldt selv i Slaget. Samme Dag sejrede en attisk Flaade ved Mykale, tæt ved Milet.

Efter disse store Sejre blev det Grækernes Maal at befri deres Landsmænd paa Lille-Asiens Kyst. Medens Themistokles hjemme fik Athenienserne til at befæste deres Stad og fortsætte med Flaadens Udvikling, lykkedes det Aristides at stille Athen i Spidsen for et stort ionisk Forbund, der berøvede Sparta den Førerstilling, denne Stat hidtil havde besiddet (476). Paa Delos mødte Udsendinge fra Øer og Stæder og bevilgede Skibe og Penge til Krigen mod Perserne; alle Forbundsfæller vare frie, og Skatkamret var paa Delos. Under disse Omstændigheder trak Sparta sig misundelig ud af Krigen; men Athenienserne havde Heldet med sig, og især vandt Kimon en Række glimrende Sejre. Forbundet omfattede til sidst Øerne i det ægæiske Hav, Trakiens Kyst, Stæderne paa Lille-Asiens Vestkyst og Karien. Lidt efter lidt bleve Forbundsfællerne afhængige af Athen, Skatkamret flyttedes til denne By, og Pengene anvendtes til mange andre Ting end Krigen mod Perserne. Disse tænkte ikke længere paa at foretage noget alvorligt mod Grækerne, og Kampene bleve derfor mindre og færre. De sidste Kampe fandt Sted omkring Cypern, hvor Kimon døde (449).

Paa Athens indre Forhold fik disse store Kampe og den udvidede Handel, som fulgte med det nye Herredømme, den største Indflydelse. Den fjerde Klasse, som udgjorde Hovedmassen af Skibenes Bemanding, vandt større og større politisk Indflydelse. Areopagos' Anseelse, som i Tiden efter Salamislaget var steget betydelig, sank nu atter; og Themistokles fik det styrtet (462). Administrationen kom i Hænderne paa de 500's Raad, Adgangen til Embeder aabnedes for alle, og Folkeforsamlingen vandt den overvejende Indflydelse paa alle Sager. Byen og Piræos forbandtes ved lange Mure, saa der skabtes en Vaabenplads stor nok til at optage alle

Attikas Indbyggere. De fattige strømmede til Staden, og denne urolige og bevægelige Mængde beherskede fra nu af til Stadighed Afstemningen paa Folkeforsamlingen. De ledende Politikere maatte stræbe efter dens Gunst og bleve derved efterhaanden ude af Stand til at beherske dens Luner.

Themistokles blev, kort efter at han havde givet Stødet til Areopagos' Fald, jaget i Landflygtighed som mistænkt for forræderiske Stemplinger med Perserne. Nogen Tid efter hans Flugt fik Perikles, en Mand af den fornemste Fødsel, den største Indflydelse paa Folket (451) og bevarede denne til sin Død (429). Demokratiet var den Gang grundfæstet i Athen; men Perikles søgte at hæve Folket i politisk Forstand og aandelig Kultur. Han satte igennem, at der tilstodes Borgene Løn for at være Jurymænd og for at deltage i Folkeforsamlingen; men senere Folkeførere gik videre paa denne Vej og vænnede til sidst Folket til at leve paa Statskassens Bekostning, og dette bidrog siden i en væsentlig Grad til at gøre Ende paa Athens Stormagtsstilling. Men endnu traadte disse Skyggesider ikke frem. Folket deltog med Iver i de hyppige Folkeforsamlinger, og Perikles' mægtige Personlighed og store Veltalenhed forfejlede sjældent sin Virkning paa det.

I den rige Stad, der gæstfriere end de andre græske Stæder aabnede sig for fremmede, blomstrede snart en kunstnerisk og videnskabelig Aandskultur op, som er uden Sidestykke i noget andet Lands Historie. Hvad der var begyndt under Tyrannernes Beskyttelse, fortsattes nu under hele Folkets. Akropolis bedækkedes med Templer og Billedstøtter, Staden smykkedes med pragtfulde Bygninger og Anlæg. Størst Navn vandt Billedhuggeren Fidias. Store Digtere som Æskulos og Sofokles uddybede i deres Tragedier Grækernes Forestillinger om Guderne og deres Forhold til Menneskelivet og virkede her sammen med de store Tænkere, der søgte at rense og aandeliggøre de

sædelige Forestillinger, og som i Sokrates fandt deres største Repræsentant. Sokrates' Virksomhed tilhører dog først en lidt senere Tid.

Hjemmekrigenes Tid.

(449—360).

Mellem de enkelte græske Stater indbyrdes var der bestandig Skinsyge, og hyppige Kampe imellem dem havde selv under den store Fare, som truede fra Persernes Angreb, vist, hvor lidt den stærke Udvikling af det nationale Fællesskab formaaede at føre til Dannelsen af fælles politiske Institutioner. Voksede en enkelt Stat i Magt, skete det ikke ved, at dens Statsomraade som saadant udvidedes, den holdt kun andre Stater i Afhængighed uden at smelte dem sammen med sig; og de afhængige tænkte stadig kun paa atter at afryste Aaget. Paa Peloponnes herskede Sparta støttet til sin store og velindøvede Landhær. Argos, som en Tid var Sparta en farlig Medbejler, var samtidig med den ioniske Opstand blevet overvundet og stærkt svækket; Korinth, som efter Tyranniets Ophør atter havde faaet en aristokratisk Styrelse, havde vel sluttet sig til Sparta, men da dens Politik udelukkende bestemtes af Hensynet til dens Handel, havde den ikke ugerne set, at Athen nord for Isthmen dannede en med Sparta konkurrerende Magt. Ved Perserkrigene blev Athen imidlertid saa mægtig, at Korinth følte sin Handel truet og gerne vilde hjælpe Sparta til at knække denne nye Stormagt. Det lykkedes at forhindre (445), at Athen ved Siden af sit store Søherredømme ogsaa dannede sig en Landmagt; Bøotien, Fokis og Megara, Athens Nabostater, søgte i Sparta et Værn for deres Uafhængighed over for Athen.

Mellem de to Hovedmagter, Athen og Sparta, var Modsætningen saa stor som mulig. Athen repræsenterede den

demokratiske Handelsstat over for Sparta som den aristokratiske Militærstat; og dertil kom Stammehadet mellem de attiske Ioner, der betragtede sig som Repræsentanter for den gamle Befolkning, og de doriske Voldsherrer, der i Vandringerne Tid havde erobret Peloponnes. Dette Stammehad bredte sig ogsaa til Kolonierne; særlig paa Sicilien herskede der en stadig Spænding mellem de ioniske og doriske Kolonier. Et voldsomt Sammenstød mellem Grækenlands Magter under Athens og Spartas Ledelse kunde i Længden ikke undgaas. Det kom til en langvarig Kamp, den *peloponnesiske Krig* (431—404), under hvilken Athens Overmagt brødes, men hvis væsentligste Følge blev den, at den gamle Stammodsætning mellem Ioner og Dorer tabte sin Betydning, og at det i den følgende Tid blev rent politiske Grunde, som bestemte Staternes Optræden.

Den peloponnesiske Krig. (431—404).

Anledning til Krigens Udbrud gav en Strid mellem Korinth og dens Koloni, Korkyræ. Athenienserne hjalp Korkyræerne for at hindre, at deres betydelige Flaade faldt i Korinthernes Hænder; Perikles forudsaa, at denne Optræden vilde føre til et Sammenstød med Sparta; men da han ikke ansaa det for muligt i Længden at undgaa det, valgte han dette for Athenienserne gunstige Tidspunkt. Krigen begyndte med, at Spartanerne faldt ind i Attika, hvor Befolkningen søgte Tilflugt inden for de lange Mure. En Pest, som udbrød mellem den sammentrængte Befolkning, bortrev mange, til sidst ogsaa Perikles selv (459), og svækkede ved den Oplosning og Tøjlesløshed, den fremkaldte i det lavere Folk, Regeringens Kraft og Fasthed. Mænd som den fremfusende Kleon og hans Modstander den langsomme Nikias vare ikke i Stand til at beherske Folkeforsamlingerne. Dog lykkedes det i Krigens første ti Aar nogenlunde at holde Sparta Stangen, og en Fred sluttedes endogsaa (421), der lod alt blive ved det gamle. Værst var det for Athen, at det var

kommet for en Dag, hvor stærk Misstemningen var mod dets Herredømme hos Forbundsfællerne og i Kolonierne. Lesbos havde gjort Forsøg paa at rive sig løs, og vigtige Strøg af den trakiske Kyst (Amfipolis) vare gaaede tabt.

Freden var kun at betragte som en Vaabenstilstand, og 415 begyndte Krigen igen. De doriske Stæder paa Sicilien havde benyttet Krigen i Moderlandet til at overvælde deres ioniske Medbejlere, og i Athen mente man at kunne ramme den doriske Magt i det hele føleligt, hvis man kunde knække de doriske Stæders Overherredømme paa Sicilien. Alkibiades, en højtbegavet, men egennyttig Mand, mente i en saadan Politik at finde et Middel til at vinde en ledende Stilling, og det lykkedes ham at bevæge Folkeforsamlingen til at lade Athen optræde som Beskytter af de af Dorerne truede Smaastæder paa Sicilien. En stor Flaade udrustedes for at angribe Syrakus; Nikias og Alkibiades sættes i Spidsen for den. Men Alkibiades' Fjender benyttede sig af hans bekendte let-sindige og frivole Liv til efter hans Bortrejse at gøre Folket bekymret for, at Guderne vilde bringe Toget til at strande, naar en saadan Mand stod i Spidsen for det, og man kaldte derfor Alkibiades tilbage for at undersøge hans Forhold. Alene formaaede Nikias intet at udrette; skønt Krigen imidlertid paa ny udbrød hjemme, sendte man Nikias Forstærkninger; men alt var forgæves. Under en udmærket dygtig spartansk Anfører sejrede Syrakusanerne, og Nikias gik til Grunde med hele sin Hær og Flaade (413).

Alkibiades var ikke vendt tilbage til Athen, men var flygtet til Argos. Da Athenienserne saa dømte ham til Døden, gik han til Sparta og bevægede Regeringen her til atter at begynde Krigen mod Athen. Attika plyndredes paa ny og en spartansk Styrke tog varigt Ophold paa Attikas Grund. Disse Ulykker bragte den demokratiske Styrelse i Miskredit, og et aristokratisk Parti fik endogsaa en Forfatningsforandring sat igennem. Men Generalerne i Kolonierne vilde ikke adlyde den nye Styrelse, og Borgerkrig

truede med at fuldende Athens Ulykker. Under disse Forhold lykkedes det Alkibiades, som længtes tilbage til Athen, at faa en af Hærene til at betro sig til hans Anførsel; og han gav snart Krigen mod Sparta en heldigere Vending. Athenienserne genoprettede Demokratiet, ophævede Dødsdommen over Alkibiades og satte ham i Spidsen for deres samlede Stridsmagt; Attika blev rensat for Fjender, og det saa ud, som om Sparta skulde ligge under. Men Athens Handel var under den langvarige Krig gaaet tilbage, store Penge-sommer gik med til at underholde Folket i Athen, og Rustningerne kunde derfor ikke drives med den fornødne Kraft. Spartanerne derimod udfoldede hele deres Energi. I Lysander fik de en ypperlig Anfører, som desuden forstod at skaffe sig betydelig Pengehjælp fra Perserne. Nogle Uheld, som nu tilstødte Alkibiades, fik Folkestemningen i Athen til pludselig at vende sig; man afsatte ham og lagde Kommandoen i Hænderne paa et Feltherreraad efter gammel Skik. Hos Aristokraterne i Athen med Theramenes i Spidsen gjorde den Anskuelse sig mere og mere gældende, at Staten vilde gaa fuldstændig til Grunde, hvis Demokratiet fik Lov til at fortsætte Krigen. De søgte derfor at hidføre en snarlig Afslutning, og deres lunkne Optræden satte Lysander i Stand til at vinde en stor Sejr over den sidste atheniensiske Flaade ved Ægospotamos (405). Athens Kolonier bleve derefter befriede, og Athen selv indesluttet baade fra Land- og Søsiden. Hungersnød tvang Staden til Overgivelse. Alle Besiddelser uden for Attika tabtes; Flaaden udleveredes paa nær 10 Skibe; de lange Mure skulde sløjfes (404).

De 30 Tyranner. (404—403).

Kort efter Freden styrtedes — især ved Lysanders Bistand — den demokratiske Styrelse i Athen, og Regeringen lagdes efter spartansk Mønster i Hænderne paa et Raad af 30 Mænd, de 30 Tyranner. Theramenes og Kritias vare de ledende Personer; men de forstode ikke at vise Maadehold, og deres

korte Regering blev en Række Voldsomheder. Da Thera-
menes vilde holde igen, blev han henrettet af Kritias. Det
Parti, som stod bag Tyrannerne, var de rige Godsbesiddere,
og deres Formaal var atter at trænge Handelstandens og
Bybefolkningens Indflydelse tilbage; derfor blev mange tvungne
til atter at flytte ud paa Landet, og de store Havneanlæg
skulde ødelægges. Men saa voldsomt gik Tyrannerne frem,
at en Opstand brød ud. En Del landflygtige havde fundet
Tilhold i Theben, og herfra vovede de et Indfald i Attika.
Forsøget kronedes med Held, og Piræos kom i deres Magt.
Spartanerne, der vare misundelige paa Lysander og betragtede
den oligarkiske Regering i Athen som hans Værk, støttede
Oprørerne, og den gamle Forfatning genindførtes (403).
Athen's Handel kom atter paa Fode, og skønt Staden havde
mistet sin politiske Stormagtsstilling, øvede den gennem sine
store, rige Handelshuse en betydelig Indflydelse.

Spartas Hegemoni. (404—379).

I mange andre Stater i Grækenland foruden Athen be-
tegnede Spartas Sejr tillige en Sejr for Oligarkerne; og
heftige indre Kampe mellem Oligarker og Demokrater fandt
Sted i den næste Aarrække. Sparta troede efter den pelo-
ponnesiske Krig ubestridt at være Grækenlands Herre; men
de nævnte indre Stridigheder viste snart, at dette Herre-
dømme kun stod paa svage Fødder, idet det kun kunde op-
retholdes ved Vold og stillede større Fordringer til Spartas
Kræfter, end denne Stat kunde fyldestgøre, hvis den samtidig
skulde gøre Front mod Perserne. Disse truede atter de
græske Stæder i Lille-Asien; men medens Sparta optog
Kampen med dem og førte den med Held, genvandt Athen
i Forbund med Bøotien og Korinth atter en politisk Magt-
stilling i Hjemlandet. Spartanerne søgte derfor en Udsoning
med Perserne ved at overlade dem Herredømmet over de
lille-asiatiske Stæder; og i Forbund med Perserne sprængte
de saa alle de større Statsforbund i Grækenland selv for

desto lettere at kunne beherske dem alle (387). Kun Athen
fandt de det klogt at vise et vist Hensyn, og Attika blev staaende
samlet; ved tillige at anerkende Athens Herredømme over
nogle ubetydelige Øer i det ægæiske Hav forledte Sparta-
nerne Athen til at lade sine Forbundsfæller, Theben og
Korinth i Stikken. Derved isoleredes det selv og saa snart,
at dets Indflydelse var blevet stærkt svækket. Kort efter
kom nemlig Thebens Borg, Kadmea, i Spartanernes Hænder
ved et lumskt Overfald, der iværksattes i Forbindelse med
det oligarkiske Parti i Staden (382). Athen kunde intet
andet gøre end aabne et Tilflugtssted for de landflygtige,
som snart i stor Mængde unddrog sig de sejrende Oligarkers
Tyranni.

Thebens Hegemoni. (379—362).

Tilstanden i Grækenland var utaalelig, og der var ikke
Tale om, at Sparta, hvor stærkt dets Herredømme end i
Øjeblikket var, havde fjerneste Udsigt til at naa en virkelig
Sammensmeltning af hele Grækenland. Man ventede kun
paa en gunstig Lejlighed til at rejse sig imod det. Da
derfor en lille Flok landflygtige Thebanere under Pelopidas
var heldig nok til fra Athen at snige sig ind i Theben og
myrde Tyrannerne, vakte dette straks en saadan Jubel i
Staden, at Befolkningen truede med at storme Kadmea; den
spartanske Besætning tabte Modet og afmarcherede (379).
Sparta turde ikke lade dette gaa ustraffet hen; men ved
Thebens Side stod ikke alene de andre Stæder i Bøotien,
men ogsaa Athen, og Sparta kunde intet udrette. Athen
dannede sig et nyt Søforbund og tilintetgjorde Spartanernes
Sømagt; Thebanerne udviklede under Ledelse af Epaminondas
en stor krigerisk Kraft; og Sparta fandt det nødvendigt at
genoptage sin gamle Politik at skille Athen og Theben.
Dette lykkedes ved Anerkendelsen af Athens Søforbund (371),
og Theben stod nu alene. Men ved Leuktra besejrede
Epaminondas endnu samme Aar Spartanerne ved Anvendelsen

af den skæve Slagorden. Troen paa Spartanernes Uovervindelighed var dermed forbi, og overalt i Grækenland kom Misstemningen mod deres Herredømme aabenlyst frem.

Epaminondas førte nu Krigen ind i selve Peloponnes, og Spartas Herredømme indskrænkedes til Lakonien. Mesenien befriedes, Arkadien og Argos styrkedes. Ogsaa i de følgende Aar drog Epaminondas gentagne Gange til Peloponnes for at opretholde den nye Stilling, og samtidig udbredte Pelopidas Thebens Herredømme til Thessalien og gjorde endogsaa Makedonien til Vasalstat. Paa denne Thebens Magt-udvidelse saa Athen med Skinsyge. Epaminondas bestræbte sig derfor for at svække Athen og søgte at bringe Splid mellem det og dets Forbundsfæller; men derved bevægedes Athen til bestemtere at nærme sig Sparta. Pelopidas faldt i Thessalien (364), og Epaminondas maatte nu ganske alene bære Byrden af den nye Stormagts Styrelse. Spartas Herredømme var uigenkaldeligt tabt; men Theben havde i Virkeligheden intet at byde de græske Stater, der kunde bevæge dem til af Hjertet at slutte sig til det, saa snart Frygten for Sparta var forsvundet. Kun Epaminondas' Geni gjorde det muligt for Theben at hævde sin fremtrædende Stilling. Athen sluttede omsider et ligefremt Forbund med Sparta; det kom til et Slag ved Mantinea (362), hvor Thebanerne sejrede, men hvor Epaminondas faldt. Døende raadede han sine Landsmænd til at slutte Fred, og dette skete ogsaa paa det Vilkaar, at alt blev, som det i Øjeblikket var. Med Thebens Overmagt var det forbi; men heller ingen anden græsk Satt kunde tænke paa at vinde den ledende Stilling. Grækenlands Søndersplittelse var en fuldbyrdet Kendsgerning.

Græsk Aandsliv i Hjemmekrigenes Tid.

Athen var i hele denne Periode fremdeles Hovedsædet for det aandelige Liv. Den stærke Udvikling, som havde fundet Sted, stillede større Fordringer til Ungdommens Op-læring, og kundskabsrige Mænd, Sofisterne, opstode som

Ungdommens Lærere. Men i een Henseende kom den nye Lærdom til kort; man besad ingen virkelig Naturvidenskab. Den Usikkerhed, som dette fremkaldte (Skepsis), bredte sig ogsaa til Aandsvidenskaberne: Grænserne mellem godt og ondt udviskedes, og de unge lærte kun at ordne deres Tanker og forme deres Ord for at kunne gøre sig gældende paa Folkeforsamlingen. Mod denne Opløsning af ethvert fast Holdepunkt for Samvittigheden traadte Sokrates op. I Samtaler med de unge og hvem der ellers vilde høre paa ham søgte han at faa deres Selvtænkning vakt og vise dem det faste Grundlag, hvorpaa ethvert sædeligt og lykkeligt Liv maatte bygges. Mange beundrede hans store Skarpsindighed uden at tilegne sig hans Lærdomme; saaledes hørte Mænd som Alkibiades og Kritias til hans Beundrere. Folk troede imidlertid, at de vare Sokrates' Disciple, og Harmen over deres Færd rettede sig derfor ogsaa mod ham. Og da han selv spottede over den Kortsynethed og Uduelighed, som ofte kunde findes hos dem, der førte det store Ord paa Folkeforsamlingen, blev han yderligere lagt for Had. Efter Tyrannernes Fald anklagede Magthaverne ham som Ungdommens Fordærver og dømte ham til at tømme Giftbægeret (399).

Hans Tanke, at det gode, som Menneskets Samvittighed skal holde fast ved, kan erkendes af den, som ærlig vil, og at det vil vise sig at være det samme, som udgør selve Tilværelsens virkelige Væsen, blev optaget af hans Efterfølgere, særlig Platon og dennes Discipel Aristoteles; og i Athen flokkedes Tilhørere fra hele den græske Verden om disse Lærere. Filosofien blev for de dannede en Slags ny Religion, og den gamle Gudelære stilledes i Skygge. Man vendte Interessen fra de ydre Fænomener til deres indre usynlige Væsen, og Forestillingerne om Sjælen og dens Skæbne efter Døden aandeliggjordes. Denne Vending mod det oversanselige hang delvis sammen med den babylonske Tro paa Dæmoner og Besværgelser, som især siden Xerxes' store Tog havde fundet Indpas i Grækenland. Hos Folket bidrog denne Tro til at give Forholdet til det guddommelige en overfladisk og trolldomsagtig Karakter.

Historieskrivningen grundlagdes af Herodot fra Halikarnas ved Midten af det 5te Aarhundrede; den førtes videre af Thukydides og Xenofon. Ved Siden af Tragedien (Euripides) udvikledes Komædien særlig af Aristofanes, og den benyttedes i politiske Øjemed. Billedhuggerkunsten kunde fremvise Navne som Praxiteles. Men overalt vendte Smagen sig ligesom Livet selv bort fra det grandiose og imponerende til det blide og yndefuldt betagende. Borgerne levede hjemme; medens Trællene fritog dem for det grove personlige Arbejde, og Kvinderne styrede Husvæsenet, gave Borgerne sig hen i deres Handel eller industrielle Virksomhed og stræbte efter at omgive sig med saa stor Luksus som muligt og fylde deres Liv med Skønhedsindtryk. Mange af de bedste holdt sig borte fra aktiv Deltagelse i de politiske Kampe (f. Eks. Platon). Ogsaa den personlige Krigstjeneste søgte man at befri sig for; og Lejehære afløste mere og mere de gamle Borgerhære.

Makedonertiden.

(360—146).

Det græske Samfund ved Midten af det 4de Aarhundrede var naaet saa vidt i Kultur, at Fred var Borgernes første Forlangende. Kunde den politiske Selvstændighed ikke bevares uden idelige Krige og store personlige Opofrelser, saa vilde disse levelystne, højtudviklede, men blødagtige Stater ikke i Længden kunne bevare den. Derfor blev Grækenland ogsaa snart et Bytte for

Filip af Makedonien. (360—336).

Makedonien havde først i Slutningen af det 5te Aarhundrede modtaget en stærkere Paavirkning af den græske Kultur. En krigerisk Adel holdt Landet i stadig Uro, og Angreb fra de barbariske Folk paa Grænserne inde i Landet

hindrede det i med tilstrækkelig Kraft at bane sig Vej til Havet, hvorfra de græske Kolonier udelukkede det. Det lykkedes Filip under haarde Kampe at gøre sig til Landets Selvhersker og udvikle Riget til en betydelig Militærstat. Med de græske Forhold var han fuldt fortrolig, da han i Thebens Stormagtstid havde boet nogen Tid som Gidsel i Theben; og med den nye Magt i sin Haand satte han sig det Maal at gøre sig til Grækenlands Herre.

Athenienserne svækkedes i disse Aar (357—355) ved en Kamp med nogle af deres Forbundsfæller; og Bøotien truedes af en farlig Krig med Fokierne, den saakaldte hellige Krig (357—346). Under disse Forhold saa Filip ikke alene Lejlighed til at udvide sit Herredømme i Thrakien, men ogsaa til med sin Hær at nærme sig Grækenlands Grænser. I Thessalien slog han Fokierne og vilde allerede trænge ind igennem Thermopylæ, da han fandt Passet besat af Athenienserne, som frygtede for hans Hensigter (352). Det var en enkelt energisk Mand, Demosthenes, der ved sin store Veltalenhed havde bevæget sine Landsmænd til dette kraftige Skridt. Men Filip var klog nok til at undgaa en Kamp, og derved kom Fredspartiet atter til Magten i Athen; den besværlige Krigstilstand syntes at være uden Mening, og man bestræbte sig for atter at træde i et venligt Forhold til Filip. Hertil medvirkede ikke blot den af Filip bestukne Æschines, men ogsaa højt ansete, hæderlige Mænd som Fokion. Demosthenes' Politik laa over det daværende attiske Borgerskabs Kræfter, naar den skulde fortsættes gennem Aaringer. Filip fik i et ubevogtet Øjeblik sin Hær bragt igennem Thermopylæ (346) og ødelagde Fokiernes Stæder. I Øjeblikket vovede ingen at modsætte sig ham; men Uviljen bevirkede dog, at Demosthenes atter vandt fornyet Indflydelse, og at man i de følgende Aar ved halve Forholdsregler søgte at stanse hans videre Fremtrængen i Thrakien. Dette lykkedes imidlertid ikke; og en ny taabelig Krig, som udbrød i Grækenland selv, hidførte Afgørelsen af Grækenlands Skæbne.

Lokrerne havde forset sig mod det delfiske Orakel, og paa Æschines' Raad overdroges det Filip at fuldbyrde Straffen imod dem. Men Filip lagde i Stedet for en Besætning i Fokiernes Hovedstad og var derved Herre over Adgangen til Bøotien. I stor Ophidselse indgik nu Athen og Theben et Forbund mod Filip; men denne sejrede efter en haardnakket og afgørende Kamp ved Kæronea (338). I Theben lagdes Besætning, men Athen var endnu saa stærk, at Filip fandt det klogt at bevæge den til at opgive at fortsætte Kampen, mod at den bevarede sin indre Uafhængighed. I Korinth blev Filip kort efter udnævnt til Grækernes Anfører, og det besluttedes at angribe Perserne.

Under Forberedelserne til dette Tog blev Filip myrdet hjemme i sin Hovedstad (336) og fulgtes paa Tronen af sin Søn

Alexander den store. (336—323).

Alexander blev straks anerkendt af Grækerne som sin Faders Arvtager; men da han derpaa indvikledes i Krig med nogle fjerne Nabostammer, og det Rygte udbredte sig, at han var død, gjorde Thebanerne Oprør. Medens de endnu vare beskæftigede med at belejre den makedoniske Besætning paa Kadmea, ankom Alexander til Staden med en Hær; og da den afviste hans Fredstilbud, blev den stormet og fuldstændig ødelagt. Der var ikke længere Tale om nogen Modstand, og Toget mod Perserne kunde nu iværksættes (334).

Det persiske Rige var stærkt svækket ved idelige Oprør i Provinserne. Satraperne lystrede kun daarligt, og Perserne selv vare blevne blødagtige. Hver Gang Grækerne havde faaet Lejlighed til at kæmpe med Perserne, havde det vist sig, at disse ikke med deres store Masser kunde modstaa den græske Krigskunst. I Øjeblikket beherskedes Riget af en svag Mand, Darios Kodomannos (336—330), der ikke formaade at samle dets spredte Kræfter. Det var mod ham, at Alexander drog afsted med en Hær paa 36,000 Mand

Fra Hellespont agtede han at gaa mod Syd og bemægtige sig Kysterne for at hindre den persiske Flaade i at angribe Grækenland, og først derpaa vilde han drage videre ind i Landet.

Lille-Asiens Satraper kunde ikke modstaa ham; og det følgende Efteraar slog han Darios selv ved Issos (333), hvorved det syriske Kystland faldt i hans Hænder. Tyros var den eneste By, som gjorde Modstand. Allerede i det næste Aar (332) var han Herre over alle Middelhavslændene, og i Ægypten opholdt han sig Vinteren over og grundede Byen Alexandria, som befolkedes af græske Kolonister. For øvrigt ærede han de forskellige Folkeslags Religion og Sædvaner, og de bøjede sig derfor villigt for ham.

Derpaa gik Marchen mod det indre. Ved Tigris blev Darios' store Hær fuldstændig adspredt, og Darios selv flygtede ind i Iran (331). Alexander bemægtigede sig efter Slaget de store Stæder; kun Persepolis behandlede han haardt, idet dens store hellige Borg blev brændt som en Gengældelse, fordi Xerxes havde brændt Akropolis. Først det næste Foraar drog han ud for at forfølge Darios; men denne blev dræbt af Satrapen i Baktrien, Bessos, og Alexander optraadte fra nu af som Darios' legitime Efterfølger. Bessos blev indhentet og dræbt, og hele Iran og Landet omkring Aralsøen underkastedes; græske og makedoniske Kolonier anlagdes overalt, og i 150 Aar holdt græsk Indflydelse sig i disse fjerne Egne. Men samtidig optraadte Alexander mere og mere som persisk Konge, og det kom til heftige Sammenstød mellem ham og hans Generaler. Helt ned i Induslandet udstrakte Alexander i de følgende Aar (327—326) sit eventyrlige Tog og stansede først, da Hæren nægtede at gaa videre. Alexander vendte da tilbage; største Delen af Hæren sendtes paa Skibe langs Kysten til Babylon; selv drog Kongen gennem det øde Gedrosien tilbage til Persien.

Hans Statholdere havde imidlertid regeret meget vilkaarligt; det vilde Alexander ikke taale, og de straffedes strengt.

Det var Alexanders Hensigt, at alle hans Undersaatter skulde stilles lige og smelte sammen til eet Folk; men det kostede ham megen Møje at skaffe sig Lydighed hos Makedonerne, som saa ned paa de overvundne Asiater. Længe fik Alexander ikke Lov til at virke for sine Planer; han døde i Babylon (323); men den engang aabnede livlige Forbindelse mellem Østens og Vestens Folk ophørte ikke derfor og fremkaldte en helt ny Kultur, den saakaldte *hellenistiske*.

Alexander havde i Perserkongens Skatkamre fundet uhyre Rigdomme, som nu spredtes imellem Folk; og Handel og Industri tog et stærkt Opsving. Denne Handel samledes særlig i de nye græsk-makedoniske Kolonier, først og fremmest Alexandria. Moderlandets Handelsbyer gik derimod tilbage; Athen sank saaledes ned til i den følgende Tid at blive blot en Universitetsby, og selv i denne Henseende kunde den i Længden ikke kappes med Alexandria. Fra Orienten trængte mystiske Forestillinger endnu mere end tidligere ind i den græske Filosofi. De Retninger, som holdt sig mest fri for denne Paavirkning, den stoiske og epikuræiske Filosofi, og som væsentlig løb ud i at vise Menneskene Vejen til et lykkeligt og sædeligt Liv, vedbleve at have deres Hovedsæde i Athen. I Alexandria derimod trivedes særlig de Retninger, som vendte sig til den religiøse Spekulation (Nyplatonismen,) og disse vandt i Tidens Løb mere og mere Magt og bidrog meget til at bane Vejen for Kristendommen. Men tillige blev Alexandria Hovedsædet for en begyndende Naturvidenskab. Forskellige Forskere, først og fremmest Alexanders egen Lærer, Aristoteles, kastede sig med stor Iver over alt det nye, som ved Asiens Erobring for første Gang blev bekendt i Europa. Naturhistorien, Zoologi og Botanik, og den videnskabelige Geografi fandt betydelige Dyrkere; det paavistes saaledes, at Jorden er rund. Matematik, Astronomi, Lægekunst og Grammatik dyrkedes med stort Held. Men denne Naturvidenskab og disse Fagstudier vedbleve dog at være en Slags Luksus, en behagelig Sysselsættelse for nogle

faa; de manglede den praktiske Betydning for Handel og Industri, som gør vore Dages Naturvidenskab saa mægtig.

De hellenistiske Riger.

Efter Alexanders Død udbrød der en Række Stridigheder mellem hans Generaler. En Søn, der fødtes efter hans Død, kom aldrig til at regere, han blev dræbt en halv Snes Aar efter. Omsider opløstes Riget i 3 store Stater og en hel Række mindre (c. 300).

Makedonien kom til at omfatte Landene i Europa. Kongeslægten, Antigoniderne, havde ofte Møje med at holde Riget sammen, og i Grækenland var dens Herredømme temmelig usikkert. Forskellige Statsforbund, af hvilke det akæiske¹⁾ var det vigtigste (fra 250), holdt sig i en delvis uafhængig Stilling, og ogsaa Sparta, som var kommet ganske i Forfald, var i Reglen uafhængigt. Et Forsøg, som Sparta gjorde paa igen at hæve sig, tilintetgjordes af Filip den 3dje og Akæerne (221). Men da Filip senere kom i Krig med Romerne, kunde han ikke staa sig og mistede ethvert Herredømme i Grækenland (197). Et halvt Aarhundrede senere gjordes baade Makedonien og Grækenland til romerske Provinser (146).

Syrien beherskedes af Seleukiderne og omfattede Landene i Asien, men mistede snart de østlige Provinser i Iran. Hovedstaden blev Antiochia, Østens Dronning, som den kaldtes paa Grund af sin Rigdom. I det 3dje Aarhundrede førte Riget en Række Kampe med Ægypten med vekslende Held. I den følgende Tid kom det mere og mere under Romernes Herredømme. I Lille-Asien kan særlig nævnes Pergamon.

Ægypten med Alexandria som Hovedstad tilfaldt Ptolemæerne. De første tre Konger vare dygtige, og det var især dem, som bidrog til at gøre Alexandria til Midtpunkt for Handel og Aandsliv. Ptolemæos den 2den Filadelfos

¹⁾ Det var organiseret omtrent som de nordamerikanske Fristater.

grundede Museion, den rigeste Universitetsstiftelse, som kendes. Dens umaadelige Bibliothek gik til Grunde under Cæsars Kamp i Alexandria (47). Befolkningen i Ægypten beholdt under det græske Herredømme i det væsentlige sine nationale Ejendommeligheder.

Grækerne i Vesten.

Medens Grækerne i Moderlandet mistede deres Uafhængighed, og den græske Kultur væsentlig omdannedes ved Erobringen af Asien, gik den græske Kolonisation i Vesten stærkt tilbage. I Italien bleve de græske Kolonier ødelagte dels ved indre Kampe, dels ved Kampe med de omboende Stammer. Kun Tarent bevarede en betydelig Stilling, indtil Romerne tog den (272). Paa Sicilien var Syrakus Hovedmagten, og den maatte idelig kæmpe med Kathaginienserne, som besade det vestlige af Øen. Efter som denne Kamp gik heldig eller uheldig, var Syrakus en Republik eller beherskedes af militære Tyranner. Berømtest af disse er den grusomme, men dygtige og højt dannede Dionysios (405—367). Under den 1ste puniske Krig kom Syrakus i Afhængighed af Romerne; og da Staden i den 2den puniske Krig sluttede sig til Hannibal, blev den erobret af Romerne og forvandlet til en lille By (212).

Romerne.

Italien før 510.

Etruskerne beboede Landene omkring Po og Arno. Man kender ikke noget sikkert til dette ejendommelige Folks Oprindelse; men tidlig har det allerede været i Besiddelse af en Del Kultur. Det dannede 12 indbyrdes temmelig uaf-

hængige Smaastater, hvoraf Clusium en Tid lang var den mægtigste. I det 6te og 5te Aarhundrede mistede Etruskerne Posletten., hvor Gallerne bosatte sig.

Italiske Folk beboede hele den egentlige Halvø omkring Appenninerne. Oppe i Bjærgene og paa den ugæstmilde Østkyst boede Stammerne i smaa Hyrdesamfund. Efterhaanden befolkedes Halvøen sydefter ved Udvandring fra disse Samfund; saaledes opstod Samniter, Campaner, Lucaner. Men længere mod Vest laa frugtbare Sletter, hvor agerdyrkende Stammer tidlig dannede større Sammenslutninger; Latinerne boede her i henved 30 Kommuner, hver med sin Konge; Alba longa havde et Slags Forsæde imellem dem.

Iblandt Latiums Kommuner fik Rom tidlig Anseelse. Den skal være anlagt af Romulus 753 ved Tiberen. Befolkningen bestod af 3 (oprindelig 2) sammenflyttede Stammer (tribus), som hver igen deltes i flere religiøse Kredse (Kurier) og Slægter (gentes). Slægtshovederne, 300 i Tallet, dannede et Raad, Senatet, der havde hele Styrelsen af alt, hvad der angik Slægternes og Kuriernes indbyrdes Forhold, medens hele Samfundet styredes af en Konge, der var valgt af Folket, og i hvis Hænder særlig Krigsførelsen og de store hele Staten vedrørende Ofre vare lagte. Ved Siden af dette saaledes organiserede Folk, Patricierne, traadte snart andre Elementer, dels Patriciernes Husfolk og Fæstebønder, de saakaldte Klienter, og dels Plebejerne, der dannedes af tilflyttede eller overvundne Stammer, som bevarede deres Frihed, men ikke hørte til Kurierne og ikke deltog i Statens Styrelse eller udskreves til Krigstjeneste.

Hver Slægt var et religiøst Broderskab. I Familien styrede Husfaderen med uindskrænket Magt som Repræsentant for de afdøde Forfædre, Husguderne. Arnen var Altret, hvis hellige Ild røgtes af Døtrene og skulde holdes ubesmattet. I Lighed hermed opfattedes hele Staten (Vesta). Uden Gudernes Vilje kunde intet foretages eller forandres; derfor blev Kunsten at raadspørge Guderne, tage Auspi-

cier¹⁾), af stor Betydning; og kun de, der hørte til Slægtskredsen (Patricierne), kunde gøre det. Kun de kunde derfor ogsaa styre Staten, og deres Blods Renhed bevaredes, ved at Ægteskab med Plebejerne var forbudt. Som Guder æredes særlig Jupiter, Saturn og Mars; men Dyrkningen af Familieguderne vedblev at være Hovedsagen.

Roms Kongetid varede til 510. Sagnet nævner 7 Konger; men man ved intet paalideligt om dem. Den sidste af dem, Tarquinius Superbus, skal være bleven forjaget paa Grund af sin vilkaarlige Optræden. Under Kongerne var Roms Magt stegen, og det havde faaet Forsædet i det latinske Forbund; Byen havde faaet en befæstet Borg, Kapitolium, og en stærk Stadmur; Tiberens Løb var blevet reguleret ved store Kloakanlæg, saa Byen ikke udsattes for Oversvømmelser. De hyppige Krige havde ogsaa ført til, at hele Folket, baade Patriciere og Plebejere, var blevet fast ordnet som en staaende Hær, hvor Krigstjenesten var afhængig af Størrelsen af den Grundejendom, man besad. Der var i alt 5 Formuesklasser. De jordløse udskreves derimod fremdeles ikke til egentlig Krigstjeneste.

Rom som Republik.

(510—31).

Den Organisation, som Staten havde haft under Kongetiden, forandredes ikke synderlig ved Kongernes Forjagelse. Kongens Myndighed gik i det væsentlige over til to aarlig

¹⁾ Statens Embedsmænd forestode Auspicierne; til at vogte paa, at de Ceremonier, hvorved dette skulde ske, ikke forvanskedes, ansattes særlige Tillidsmænd, Augurer. Haruspices kaldtes en særlig Klasse Varseltagere; af Etruskerne havde man lært at tage Varsel af Offerdyrenes Indvolde og Fuglenes Flugt.

valgte Konsuler; dog blev disse netop ved at være to og ved at være valgte kun paa et Aar mere afhængige af Senatet, end Kongerne havde været; Senatet blev i højere Grad hele Statens øverste Myndighed. Under vanskelige Forhold kunde en enkelt Mand udnævnes til Diktator, dog ikke for længere Tid end seks Maanedere. En Diktator havde uindskrænket Magt. Samtidig fik Plebejerne Stemmeret, idet Hærinddelingen blev lagt til Grund for den vigtigste Folkeforsamling¹⁾. Her vedtoges paa Forslag af Konsulerne Lovene, som dog ikke fik Gyldighed, før Senatet havde bekræftet dem; her valgtes Embedsmændene, og her drøftedes Forholdet til Naboerne. Tillige fik Folket den øverste Domsmagt i Livsstrafssager. Jo mere Rom blev en Krigerstat, desto mere blev det umuligt at opretholde Kløften mellem Patriciere og Plebejere.

Plebejernes Kamp for Ligeberettigelse.

(510—366).

Efter Kong Tarquinius' Forjagelse maatte Rom i flere Aar kæmpe med forskellige Naboer, hos hvem den fordrevne Kong søgte Hjælp. Farligst var Angrebet fra Kong Porsena i Clusium; men dennes Magt knækkedes af Grækerne i Syditalien, og Rom kunde atter befæste sin Stilling. Men under disse Kampe skærpedes Modsætningen mellem Patriciere og Plebejere; hine forøgede deres Rigdomme ved at forbeholde sig Eneret til mod en ringe Afgift at opdyrke Statens Jord (ager publicus); disse forarmedes ved Fjendernes Plyndringer, ved den hyppige Fraværelse fra Gaarden, som var en Følge

¹⁾ Comitia centuriata. Den gamle comitia curiata tabte snart sin Betydning. Desuden synes der alt nu at have været en comitia tributa, hvor der stemtes efter tribus, uden Hensyn til Stand eller Formue. Denne faldt siden sammen med concilium plebis.

af Krigstjenesten, og ved de høje Renter, de maatte betale af de Laan, de fik hos Patricierne. Skyldneren kunde fængsles og behandles som Slave, og han sank saaledes yderligere i Armod. Disse mislige Forhold førte omsider til en Rejsning, hvorved

Almuetribuner (494)

indførtes. Plebejerne forlode Rom og truede med at danne en Stat for sig selv, hvis deres Stilling ikke forbedredes. Adelen gav efter; thi de kunde ikke undvære Soldaterne. Plebejerne fik Lempelse i deres Gæld, og der indsattes 5 (senere 10) Almuetribuner, som Plebejerne aarlig valgte af deres egen Midte, og som kunde hindre Vedtagelsen af enhver Lov, der stred mod Plebejernes Interesser. Enhver, der forurettede en Plebejer, kunde Tribunen lade fængsle. I Udøvelsen af sit Hverv beskyttedes han, ved at hans Person erklæredes for hellig og ukrænkelig. Tribunerne bleve snart Plebejernes Førere i den politiske Kamp; Folkepartiet organiseredes derved; dets Forsamlinger støttede Tribunerne ved deres Tilslutning og fik snart Myndighed til at vedtage Love, som angik Folkets egne Forhold (*consilium plebis*).

Decemvirerne. (451—449).

Patricierne gjorde flere Forsøg paa atter at ophæve Tribunatet, men forgæves. Tværtimod steg Tribunernes Magt, og de fik sat igennem, at det besluttedes at ordne Domsmagten ved at nedskrive Lovene. Derved skulde ikke alene alle blive i Stand til at erhverve Kendskab til Lovene, medens tidligere alene Patricierne besad en saadan og bevarede den ved mundtlig Tradition; men det blev ogsaa fremtidig lettere at ændre Lovene¹⁾. Ti Mænd fik i 451

¹⁾ Naar Lovene byggede paa Tradition, paa Forfædrenes Skik, vare de hellige og kunde ikke ændres. Men naar de hvilede paa en vedtagen, nedskreven Bestemmelse, kunde de senere hen lettere ændres og afpasses efter nye Forhold.

det Hverv at skrive Lovene, og saalænge fik de ogsaa hele Statsmyndigheden. Paa 12 Tavler optegnedes Lovene, og de opstilledes paa Kapitolum. Men Decemvirernes Formand, Appius Claudius, tænkte at kunne gøre sin Magt varig; han stolede paa Patriciernes Tilslutning, da Tribunembedet paa den Maade vilde forsvinde; og Plebejerne mente han, vilde ogsaa finde sig deri, da Adgang til at blive Decemvir stod dem aaben. Han beholdt derfor egenmægtig sin Myndighed helt ind i 449. Men hans øvrige Fremfærd var altfor voldsom og tyrannisk; og han blev styrtet ved en Folkerejsning, hvorpaa den gamle Forfatning genindførtes. Kort efter vedtoges en Lov, der gav Plebejerne Ret til at indgaa gyldigt Ægteskab med Patricierne (445). Kasteforskellen var dermed væsentlig nedbrudt, og Folket begyndte at dele sig i rige og fattige, i Stedet for i adelige og uadelige. Derpaa begyndte Plebejernes Kamp om Adgang til Konsulatet; men denne Kamp trak længe ud.

Kampen om Konsulatet. (444—366).

Patricierne søgte at modstaa Plebejernes Forlangende ved at gøre et Forsøg med at indføre andre Øvrigheds-personer, Krigstribuner, og ved at lægge en Del af Konsulernes Myndighed over til 2 Censorer¹⁾. Men disse Forsøg førte ikke til noget. Derimod skødes Afgørelsen af Stridsspørgsmaalet en Tid lang ud ved nogle Krige med Naboerne. Det sydlige Etrurien erobredes af Camillus efter en 10aarig Kamp ved Byen Vejis Indtagelse (396). Under denne Kamp havde man begyndt at give Soldaterne Sold, hvorved de fattige Plebejere lettere bleve i Stand til at bære Krigens Byrder. Tillige var det vistnok ogsaa paa denne Tid eller kort efter, at den romerske Hæropstilling forandrede sig fra en

¹⁾ Disse satte hvert 5te Aar Folket i Skat, d. v. s. delte det i de 5 Klasser og førte et almindeligt Tilsyn, med Borgernes moralske Opførsel.

tætssluttet Falanks til adskilte Smaaafdelinger (Manipler), og at en ensartet Bevæbning uden Hensyn til Klasse indførtes. Folket blev derved i Felten mere og mere til eet Folk.

Kort Tid efter Vejis Erobring brøde Gallerne, som nu havde taget Posletten, ind over Appeninerne. Clusium søgte Hjælp i Rom, og denne Stad udvikledes derved i Krigen. Romerne bleve overvundne af Gallernes Høvding, Brennus, i Slaget ved Allia, tæt uden for Rom (390); Byen afbrændtes, og Kapitolium var ogsaa nær blevet erobret. Først efter en grænseløs Udplyndring af By og Land drog Gallerne bort. Camillus fik med Besvær Romerne til at genopbygge den ødelagte By i Stedet for at flytte til Veji. Han erhvervede derved Navnet Roms anden Stifter. Under denne haarde Prøvelse, som havde ramt alle, trængte Følelsen af det borgerlige Fællesskab imidlertid igennem. Patricierne kunde ikke længere udelukke Plebejerne fra at faa Adgang til Statens Embeder; deres Modstand blev mattere og mattere, og til sidst vedtoges Tribunen Licinius' Lovforslag. Den ene Konsul skulde være en Plebejer, Adgangen til at erhverve ager publicus skulde staa aaben for alle, og ingen maatte faa mere end 250 Tønder Land, Gældsforholdene skulde ordnes (366).

Med Vedtagelsen af disse Love var det romerske Folks Enhed fastslaaet. Patricierne forbeholdt sig endnu en Stund Forsædet i Domstolen (Prætoembedet), Politimagten (Ædilembedet) og Augurstillingen. Alt dette syntes dem nemlig at staa i særlig Forbindelse med den religiøse Betydning, de tillagde Patricierblodet. Men det varede ikke længe, før Plebejerne ogsaa fik disse Skranker bortryddede, og ved Aar 300 var al Forskel mellem de to Stænder forsvundet. I Stedet for dannedes der fra nu af en Embedsadel, Nobiliteten, som stillede sig aristokratisk over for Folket, og ved at besætte Pladserne i Senatet mere og mere tilrev sig saa godt som hele Styrelsen. Denne aristokratiske Udvikling betingedes væsentlig ved den Erobringspolitik i det store, hvorpaa Rom fra nu af dreves ind.

Italiens Erobring.

(343—266).

Kort efter Vedtagelsen af de liciniske Love kom Romerne i Krig med Samniterne om Herredømmet i Kampanien (343). Men da Romernes Forbundsfæller, Latinerne, følte sig altfor afhængige af Rom og derfor vare meget misfornøjede, trak Romerne sig hurtig ud af Krigen med Samniterne for at have frie Hænder over for Latinerne. Romerne beholdt Nordkampanien med Capua, medens Samniterne fik det sydlige Kampanien (341).

Latinerkrigen udbrød Aaret efter (340—338) og endte med Romernes fuldstændige Sejr. Det latinske Forbund opløstes, og hver enkelt Kommune blev stillet direkte under Rom og forpligtedes til Krigstjeneste. En Del af Latinerne optoges i Rom som Borgere uden Stemmeret og uden Ret til at beklæde Embeder. Disse Kommuner fik romerske Love og styredes væsentligst fra Rom; de andre, socii (Forbundsfæller), beholdt deres egne Institutioner og deres egen Lokalforvaltning.

Med Samniterne kom det snart efter til en haardnakket Kamp (326—290), som i Begyndelsen førtes med afvekslende Held. Romerne led saaledes et stort Nederlag i de caudinske Passer. Men snart vendte Krigen sig helt til Romernes Fordel. Forgæves fik Samniterne Bistand af Etrusker, Umbrer o. fl. a.; Romerne tvang dem alle til at underkaste sig. De bleve alle socii med noget forskellige Rettigheder, saa at den indbyrdes Skinsyge imellem dem kunde gøre det lettere for Rom at bevare Herredømmet over dem. Rundt om anlagdes desuden Kolonier dels af Borgere, dels af Latinere med en særlig privilegeret Stilling; disse Kolonier vare som en Slags Garnisoner og trofaste Støtter for Roms Herredømme. Store Landeveje anlagdes og sikrede en let Forbindelse mellem Rom og de enkelte Landsdele.

Forbundsfællerne gjorde Krigstjeneste, men betalte ikke Skat.

Derpaa kom Rom i Strid med Syditalien (280—272). Mægtig var her især Tarent, der indkaldte Kong Pyrrhos af Epiros til at føre Krigen med Romerne. Denne drømte om at grunde et stort hellenistisk Rige i Vesten; men Romernes Modstand var saa stor, at Kong Pyrrhos følte sin Stilling som meget usikker, skønt han havde vundet to Sejre over dem. Han søgte derfor at bemægtige sig Sicilien, men havde ikke Held med sig. Ogsaa i Italien blev han nu overvundet af Romerne (274) og maatte vende tilbage til Grækenland. Her faldt han samme Aar, som Romerne erobrede Tarent (272). Nogle faa Aar senere var den sidste Plads i Italien bragt til Underkastelse, og Romernes Herredømme strakte sig nu over hele Halvøen op til Appeninernes Nordrand og Floden Rubicon (266).

Kampen om Herredømmet i Vesten.

(264—201).

Karthago var fra det 7de Aarhundrede den betydeligste Magt i Vesten. En Mængde Kolonier sikrede den Handelen i Nord-Afrika, Spanien og paa Øerne. Paa Sicilien kæmpede den med vekslende Held mod Grækerne, men bevarede dog under alle Forhold Herredømmet over den vestlige Del af Øen. Store Rigdomme ophobedes i Karthago selv og fremkaldte en betydelig materiel Kultur; men de aandelige Interesser fandt ingen Pleje, og Staten styredes af de rige, egenlystige Købmænd. Religionen var den mørke og grusomme semitiske, der ikke var skikket til at styrke nogen ideal Livsudfoldelse.

Til denne Magt havde Rom hidtil staaet i et venligt Forhold; men dette forandredes nu, da man i Rom frygtede, at Messana skulde falde i Karthaginiensernes Hænder og

disse derved blive Herrer over Farvandet mellem Sicilien og Italien. Romerne skyndte sig derfor med selv at bemægtige sig Messana, og saaledes udbrød

Den 1ste puniske Krig. (264—241).

Krigen var for saa vidt vanskelig, som Romerne havde den stærkeste Landhær, medens Karthago var ubestridt Herre paa Havet. Da Krigsskuepladsen var Øen Sicilien, kunde Fjenderne vanskelig komme i Kast med hinanden. Paa Sicilien sluttede Romerne Forbund med Syrakus under Kong Hieron; men dette forslog ikke, og man maatte se at skaffe sig en Flaade. Allerede vare nogle Aar gaaede hen, men med stor Energi fik Romerne nu i kort Tid en betydelig Eskadre sat i Søen, og da de ikke kunde maale sig med deres søvante Fjender i at manøvrere, fandt de paa at holde de fjendtlige Skibe fast med Entrebøer. De vandt nu en stor Sejr nord for Sicilien ved Mylæ (260), og fik derved Mod til større Foretagender. En betydelig Hær og Flaade sendtes til Afrika; og allerede var Karthago nær ved at bukke under, da Romerne selv svækkede deres Hær ved at sende en Del af Mandskabet tilbage. Resten blev overvundet. Krigen førtes nu i nogle Aar paa og omkring Sicilien, fra hvilken Ø Karthaginienserne næsten helt forjoges. Men nogle Uheld paa Søen gjorde atter Romernes Stilling vanskelig, og uvist af hvilken Grund synes de i Tiden efter 249 at være optraadt uden Energi. Under Hamilcars dygtige Anførsel fik Karthago atter Fremgang paa Sicilien. Da rejste Romerne sig pludselig paa ny; ved frivillige Bidrag sattes en ny Flaade i Søen, og denne vandt en afgørende Sejr i Farvandet mellem Sicilien og Afrika. Hamilkar var nu indespærret paa Sicilien, og Karthago maatte slutte Fred. Romerne fik dets Besiddelser paa Sicilien og en betydelig Krigsskadeserstatning (241). Disse Besiddelser indrettede Romerne som en Provins; d. v. s. Landet skulde styres af en Statholder efter de Forskrifter, denne fik fra Rom;

Befolkningen skulde betale Skat og svækkedes ved ikke at udskrives til Soldater. Hvert Aar vekslede Statholderen, og han søgte derfor i sin korte Regeringstid blot at berige sig saa meget som muligt uden at bryde sig om at ophjælpe Provinsen.

Medens Romerne i de følgende Aar satte sig fast i Landet omkring Po, det cisalpinske Gallien, fik Hamilkar sine Landsmænd — rigtignok under heftig Modstand af de rige Købmænd — til at sende ham som Diktator til Spanien for her at finde Erstatning for de lidte Tab og vinde Kræfter til at genoptage Kampen med Rom. Baade han og hans Efterfølger, hans Svigersøn Hasdrubal, havde stor Fremgang, og hele Spanien op til Ebro kom i Karthagos Magt. Foreløbig lovede Hasdrubal Romerne ikke at overskride Ebro. Men da han døde, valgte Soldaterne Hannibal, Hamilcars Søn, til Anfører, og denne tænkte kun paa at angribe Rom. Hans ædle Karakter, hans Evne til at vinde sine Soldater, hans Udholdenhed og store Feltherregeni gjorde ham til en farlig Modstander. Selv da han senere som Flygtning flakkede om i Asien, følte Romerne sig ikke sikre for ham; den romerske Stormagt stod ikke fast, saa længe denne ene Mand levede. Da han omsider ikke længere kunde undslippe Romerne, tog han Gift med de Ord: saa vil jeg da befri Rom for denne Frygt!

Den 2den puniske Krig. (218—201).

Krigen begyndte med, at Hannibal angreb og erobrede en græsk By i Spanien, Sagunt, der stod i Forbund med Rom. Romerne forlangte Hannibal udleveret, og da dette blev afslaaet, erklæredes Krigen. Rom sendte straks en Hær under P. Cornelius Scipio til Spanien, og en anden Hær skulde afgaa til Afrika; men ganske uventet bleve Romerne selv angrebne i Italien. Hannibal havde overladt Befalingen i Spanien til sin Broder, Hasdrubal, og var selv med en Hær ileet til Italien, hvor han haabede, at Romernes

Forbundsfæller vilde slutte sig til ham. Under utrolige hBesværligheder banede han sig Vej over Alperne; kun med henved Halvdelen af sin Hær c. 25000 Mand kom han ned i Posletten, hvor ingen romersk Hær var til Stede. Scipio var ved Efterretningen om Hannibals March selv vendt tilbage til Italien, men havde ladet sin Broder med Hæren fortsætte Toget til Spanien; og med de faa Tropper, Scipio havde til sin Raadighed, blev han slaaet ved Ticino (218). Den anden Konsul ankom noget efter med sin oprindelig for Afrika bestemte Hær; men ved Trebbia led han et Nederlag, og det cisalpinske Gallien var i Hannibals Magt.

Romerne besluttede desuagtet at vedblive med Krigen i Spanien, og derved opnaaede de at hindre, at Karthagos Magt samledes i Italien. Hovedmassen af Karthagos Reserver opbrugtes i de følgende Aar i Spanien, saa at Hannibal intet ordentligt Rygstød havde i Italien, da Lykken begyndte at svigte ham. Medens Scipio altsaa sendtes til Spanien, fik Konsulen for 217 Befalingen i Italien. Med sin udhivlede og styrkede Hær trængte Hannibal ind i Etrurien i Ryggen paa Romerne og tilintetgjorde omtrent deres Hær i Passerne ved Trasimenus Søen. Resten af Aaret førte Romerne nu Krigen meget forsigtig under Diktatoren Fabius, der undgik Slag og blot stadig søgte at genere Hannibal og gøre sig fortrolig med hans Krigsmaade. Forbundsfællerne vovede endnu ikke at støtte Hannibal.

Mange i Rom vare dog misfornøjede med denne forsigtige Krigsførelse, og det følgende Aar fik dette Parti en Fører i den ene Konsul Terentius Varro, medens den anden Konsul, Æmilius Paulus, vilde fortsætte Fabius' Fremgangsmaade. Varro hidførte egenmægtigt et Slag paa de aabne Sletter ved Cannæ; Hannibals Rytteri skaffede her Karthaginienserne Sejren over den langt stærkere Fjende (216). Af 80000 Mand undkom næppe en Fjerdedel; Paulus faldt, men Varro undkom. At Varro havde turdet indlade sig i Slag, toge Romerne som et Vidnesbyrd om, at han endnu ikke ansaa alt

for tabt, og dette bidrog i ikke ringe Grad til at opretholde deres Mod. I Virkeligheden havde Romerne endnu betydelige Stridskræfter og havde dem lige for Haanden, medens Hannibal maatte stole paa Tilførsel langvejs fra. Flere italienske Forbundsfæller sluttede sig ganske vist til ham, og særlig i Capua fandt han gode Kvarterer for sine Soldater; ogsaa forstod han at vinde Makedoniens Konge, Filip den 3dje, for en Alliance, og Syrakus, hvor Hieron just døde, erklærede sig ligeledes for ham. Men Romerne vare stærke nok til at hindre ham i at benytte disse Fordele.

I Makedonien (Ætolien) vakte de Oprør mod Filip; til Syrakus sendte de en Hær under Marcellus, som efter en lang Belejring indtog Staden trods alle Archimedes' snilde Forsvarsmaskiner (212). Og i Italien kunde de støttede til Kolonierne, der alle som een stode trofast ved Rom, angribe Hannibal fra alle Sider og straffe de frafaldne Forbundsfæller een for een. Det gik snart saa stærkt tilbage for Hannibal, at han maatte bukke under, hvis han ikke fik Undsætning fra Karthago. I Spanien blev Hasdrubal holdt fast af Scipios Søn, der ligeledes hed P. Cornelius Scipio; men omsider lykkedes det dog Hasdrubal at komme bort og drage med sin Hær til Italien. Han naaede dog aldrig sin Broder; i Mellemitalien blev han overrumplet og dræbt, og hans Hær tilintetgjort (206). Fra den Tid af kunde Hannibal kun plage Romerne ved at gøre Strejftog fra nogle faste Stillinger i Syditalien, som han endnu besad; men hans virkelige Kraft var brudt. Scipio vendte tilbage fra Spanien og vilde som Konsul have Romerne til nu at sende en Hær til Afrika; han opnaaede kun at faa Lov til at gøre et Forsøg paa egen Bekostning; thi endnu var man for bange for Hannibal til at vove at sende nogen af Hærene bort. Ved frivillige Bidrag blev Scipio sat i Stand til at udføre sin Plan, og da Numiderkongen, Massinissa, sluttede sig til ham, blev Karthaginienserne nødte til at kalde Hannibal tilbage. Scipio overvandt ham ved Zama (202), og Karthago maatte da slutte Fred (201). Alle deres Besiddelser uden for Afrika (Spanien) afstodes til Rom;

Massinissa fik sine Grænser udvidede; Karthagos Flaade blev udleveret og ødelagt, og en meget betydelig Pengesum skulde betales som Krigsskadeserstatning. Men værst af alt var den Bestemmelse, at Karthago ikke maatte føre Krig uden Roms Samtykke; derved var den bleven en Vasalstat af Rom. Hannibal raadede selv til at modtage Fredsvilkaarene. I Øjeblikket kunde man ikke kæmpe videre; men senere haabede Hannibal at finde en ny Lejlighed. Han fik straks efter Freden en folkelig Statsomvæltning sat igennem i Karthago og traadte selv i Spidsen for Styrelsen. Og virkelig tog Byen under ham et saa stærkt og hurtigt Opsving, at Romerne snart begyndte at ængstes; og Hannibal, som endnu ikke var i Stand til at tage Krigen op, og som i de store rige Familier, hvis Magt han havde knækket, havde lutter bitre Fjender, maatte flygte.

Kampen om Herredømmet i Østen.

(200—146).

Rom begyndte efter den 2den puniske Krig bevidst at stræbe efter Herredømmet over hele Middelhavet. De hellenistiske Riger i Østen vare i Tilbagegang, og under Krigen med Karthago var Rom desuden kommet i et spændt Forhold til Makedonien og ønskede fremtidig at sikre sig fra den Kant. Noget modvilligt gik Folket i Rom ind paa Senatets Politik, og Krigen med Makedonien besluttedes. Efter en treaarig Kamp sejrede Romerne, og Filip maatte opgive sit Herredømme over Grækenland, udlevere sin Flaade og gøre sin udenrigske Politik afhængig af Romerne. Grækerne selv erklæredes for frie (197). Men snart efter søgte den syriske Konge, Antiokos den 3dje (den store), at udelukke Romerne fra al Indflydelse i den helleniske Verden; han modtog Hannibal med aabne Arme og søgte at faa Hegemoniet over Grækerne. Men hans Krigsførelse var uden Energi, og han forsømte at vinde Filip for sig. Han blev derfor uden

stor Vanskelighed fordrevet fra Europa, og Aaret efter overvandt Romerne ham i Lille-Asien, nær ved Smyrna. Han mistede sine Besiddelser i Lille-Asien, maatte udlevere sin Flaade og betale en meget stor Sum Penge (190). De vundne Lande overgav Romerne til Pergamum og Rhodos og vandt saaledes i disse Stater sikre Forbundsfæller i Østen. Hannibal flygtede, men Romerne lod ham ingen Steder Ro, og til sidst tog han saa Gift (183).

Medens Syrien i den følgende Tid ikke yderligere voldte Romerne nogen Uro, fik de derimod endnu en alvorlig Kamp at bestaa med Makedonien. Kong Filips Søn, Perseus, søgte forgæves at finde Forbundsfæller mod Romerne; og da han alene tog Kampen op med dem, var han ganske vist i Begyndelsen heldig, idet Romernes Anførere vare uduelige; men saa snart Rom for Alvor tog fat paa Krigen, blev Perseus overvundet ved Pydna (168). Han selv førtes i Triumf til Rom, og hans Land blev udstykket. En Opstand, som Makedonerne forsøgte 20 Aar senere, førte endelig efter blodige Kampe til, at Romerne gjorde hele Landet til Provins. Grækenlands Forhold ordnedes samtidig; de enkelte Stater beholdt deres Frihed; men Roms Statholder i Makedonien skulde sørge for, at de ikke yppede Strid med hverandre indbyrdes (146). Nogle Aar senere blev Pergamum ogsaa gjort til romersk Provins, da den sidste Konge testamenterede Romerne Landet (133).

Karthagos Undergang. (149—146).

Efter Hannibals Flugt hørte Karthagos Opsving op; men den var dog fremdeles rig nok til baade at være en Fare for Rom og en besværlig Konkurrent for de romerske Købmænd. Man saa derfor gerne i Rom, at Massinissa bestandig plagede Karthaginienserne; særlig var Cato utrættelig i at hidse Stemningen mod den ulykkelige Stad. Til sidst grebe Karthaginienserne selv til Vaaben mod Massinissa (149) for at skaffe sig Fred paa Grænsen. Men Romerne erklærede nu den i 201 sluttede Fred for brudt og sendte en Hær til

Afrika. Først lokkedes Karthaginienserne ved Haab om en mindelig Afsøgelse til at udlevere deres Vaaben; men da Romerne derpaa forlangte, at Staden skulde flyttes længere ind i Landet, foretrak man en Kamp paa Liv og Død. I et Par Aar forsvarede Staden sig; Romerne vare uden Mandstugt, og den udstrakte By kunde ikke helt indesluttet. Da fik Scipio Æmilianus Befalingen, og han indtog endelig Karthago. Hus for Hus blev den stormet, og saa godt som hele Befolkningen omkom. Af en halv Million var næppe et halvt Hundrede Tusinde tilbage. De solgtes som Slaver, og Byen selv blev nedrevet og dens Plads forbandet. Landet blev gjort til Provins uder Navn af Afrika (146). Scipio fuldendte kort efter ogsaa Erobringen af Spanien, hvor der havde været ført idelige Kampe med Stammerne i det indre lige siden den 2den puniske Krigs Tid (133).

Indre Forhold.

(266—121).

Under Kampen om Verdensherredømmet ændredes Roms indre Forhold betydeligt. Den Embedsadel, som havde dannet sig af de rige Familier efter de liciniske Loves Vedtagelse, vandt i Betydning og afsluttede sig bestandig mere. Uhyre Rigdomme kom i deres Besiddelse, og som smaa Konger regerede de ude i Provinserne. De udviklede Forhold, som Styrelsen og den udenrigske Politik nu frembød, krævede en sagkyndigere og mere ensartet Ledelse, end Folkeforsamlingen og de aarligt vekslende Embedsmænd kunde gennemføre, og den egentlige Regeringsmagt gled derfor over i Senatets Hænder.

For at vinde Stemmer ved Embedsvalgene uddelte de rige store Gaver til de fattige, særlig lod man ofte Korn fra Provinserne uddele gratis eller til en meget lav Pris. Derved ødelagdes Gaardmandsklassen i Roms Omegn fuldstændig.

Allerede under den 2den puniske Krig var den blevet stærkt rystet, nu maatte de fleste Gaardmænd sælge deres Jord til Adelen og selv drage til Rom, hvor de levede af at sælge deres Stemmer. Lediggang og Nydelsessyge begyndte at brede sig, og især efter at den græske Dannelses efter Syrakus' Erobring og ved den nærmere Forbindelse med Hellas vandt Indpas i Rom, gjorde der sig en stigende Slaphed i Sæderne gældende. Cato udmærkede sig ved den Strenghed, hvormed han traadte op mod dette nye Liv, og forlangte, at man skulde vende tilbage til Fædrenes tarvelige og nøjsomme Levevis. Men paa den Maade lod Forfaldet sig ikke standse. Andre indsaa, at der maatte foretages Reforme i selve Styrelsen; men dels kunde man ikke gøre sig Rede for, hvori disse skulde bestaa, dels var Nobiliteten som Helhed imod enhver Reform, der greb ind i dens privilegerede Stilling.

Saaledes begyndte der indenfor Nobiliteten at danne sig to Partier, som senere hen kom til at staa skarpt over for hinanden, et, der vilde folkelige Reforme, Populares, og et andet, som modsatte sig dem og vilde bevare den aristokratiske Styrelse, Optimates. Det første store Reformforsøg blev gjort af

Graccherne (133—121).

Tiberius Gracchus var en Dattersøn af den ældre Scipio, og Scipio Æmilianus var gift med hans Søster. Han lod sig vælge til Tribun (133) og søgte i alt at gengive Folkeforsamlingen dens Myndighed over for Senatet¹⁾. Han foreslog at genoprejse Gaardmandsstanden ved at indskærpe den liciniske Agerlov. Denne var forlængst gaaet i Glemme, og naar man nu fratog de rige, hvad de besad af Ager publicus ud over det tilladte Areal, kunde man ved at uddele det til de ejendomsløse atter faa en besiddende Middel-

¹⁾ Naar han talte paa forum, vendte han Ansigtet mod Folket og ikke efter Skik og Brug mod Senatet.

stand. Forslaget blev trumfet igennem paa ulovlig Vis ved at afsætte en genstridig Tribun; men derved havde Gracchus betraadt Revolutionens Vej, og han blev selv kort efter dræbt af Optimaterne i et Gadeopløb, da han søgte Genvalg som Tribun.

I den følgende Tid blev en hel Del Jord udskiftet; men omsider fik Optimaterne Jorduddelingen til at gaa i Staa. Misfornøjelsen var derfor i stærk Stigen hos Folket, da Cajus Gracchus optraadte som sin Broders Hævner. Han blev Tribun 123 og 122, og hans Planer gik ud paa helt at bryde Senatets Magt. Domstolenes Nævn skulde ikke mere tages af Senatorklassen, men af Ridderklassen. Særlig vilde han sikre Rom mod en stadig Nydannelses af et ejendomsløst Proletariat ved at indføre en regelmæssig Kolonianlæggelse. Men Optimaterne overbød ham ved at stille endnu videre gaaende Forslag, og Gracchus stødte desuden Romernes Selvfølelse ved at foreslaa at give Forbundsfællerne Borgerret. Han blev ikke genvalgt til Tribun for 121; Optimaternes Fører, Opimius, blev derimod Konsul. Det kom til Kampe, der næsten antog Karakteren af et Feltslag, og Gracchus faldt med en stor Mængde Tilhængere.

Tilsyneladende vendte alt i Rom tilbage til det gamle. Men i Virkeligheden var en ny Tid begyndt. Ærgerrige Mænd havde set, at man ved Folkeforsamlingens Hjælp kunde gennemføre alt og gøre sig til Statens Herre; og den stigende Slaphed i Senatets Styrelse gjorde det i Længden umuligt at opretholde den gamle Ordning.

Det første Diktatur.

Aristokraternes Egen nytte og Pengegriskhed kom ikke blot frem i deres Styrelse af Provinserne, hvor Statholderne og de store Købmænd enedes om at udsuge Befolkningen. Ogsaa i de Kampe, Staten blev indviklet i, tænkte Anførerne mere paa at berige sig end paa at overvinde Fjenderne. Massinissas Sønnesøn, Jugurtha, der var blevet Konge i

Numidien, kom i Krig med Rom og bestak den ene romerske Hærfører efter den anden. Først efter en 5aarig Krig, da en ubestikkelig Mand, Metellus, fik Kommandoen, blev Jugurtha overvundet (107); men i Rom var Forbitrelsen mod Optimaterne saa stor, at man, inden Krigen endnu var helt til Ende, overdrog Befalingen til en af Metellus' Legater, en Mand af Folket, Cajus Marius, idet man tillige valgte ham til Konsul. Marius endte saa Kampen mod Jugurtha, der blev ført fangen til Rom (106). Numidien vedblev at være en Vasalstat af Rom.

Imidlertid havde Romerne faaet at gøre med nogle vilde Folkestammer, Cimbrer og Teutoner, der viste sig ved Alpegrænserne, og havde tilføjet nogle romerske Hære alvorlige Nederlag. Man var meget opskræmt i Rom og troede, at Marius alene vilde være i Stand til at frelse Italien. Han blev Konsul 3 Aar i Træk (104—102), og for at danne sig en øvet Hær slog han ind paa at hverve de ejendomsløse til Soldater, da disse i Solden fandt en Erhvervskilde, der kunde friste dem til aarelang Soldatertjeneste, medens de besiddende Borgere, af hvem tidligere Hærene dannedes ved Udskrivning, ikke holdt af den langvarige Tjeneste. De staaende, hvervede Proletarhære, som saaledes opstod, bleve snart et Middel for Feltherrerne til at gribe ind i de politiske Forhold hjemme; disse Hære følte sig nemlig snart nærmere knyttede til den Fører, som gav dem Udsigt til Bytte og et lystigt, ubundet Liv, end til Statens Øvrighed.

Efter tilstrækkelig at have øvet sin Hær tilintetgjorde Marius endelig Teutonerne ved Aquæ Sextiæ (102). Og Aaret efter, da han var 5te Gang Konsul, fik han ogsaa Cimbrerne ødelagte (101), efter at de over Alperne vare trængte ind i Posletten. Folket kaldte Marius Roms tredje Stifter og overdrog ham det 6te Konsulat for det følgende Aar. Men i Løbet af dette Aar satte Marius den største Del af sin Folkegunst over Styr, idet han ikke forstod sig paa de indre Partikampe og indlod sig med tøjlesløse Mænd, som han senere hen selv maatte vende sig imod. Efter sit

Konsulat forlod Marius en Tid Rom og levede stille. Optimaterne havde ubestridt Magten.

Det Spørgsmaal, som i de følgende Aar skød sig bestandig mere i Forgrunden, var Forbundsfællernes Anerkendelse som romerske Borgere. Til sidst greb en Del af Forbundsfællerne til Vaaben (90), og da deres Hære vare indøvede paa romersk Vis, var denne Opstand meget farlig. Romerne indrømmede derfor næsten straks de troblevne Forbundsfæller Borgerret og lovede ogsaa at give Borgerret til dem, der nedlagde Vaabnene. Derved blev man Herre over Opstanden (88); kun Samniter og Lukaner vilde rive sig helt løs fra Rom; men overladte til sig selv havde de ikke tilstrækkelig Magt.

Imidlertid var en anden Kamp udbrudt i Østen, hvor Romernes griske Styrelse havde vakt almindelig Forbitrelse. Kong Mithridates af Pontos stillede sig (88) i Spidsen for de misfornøjede baade i Lille-Asien og Grækenland, og Romerne besluttede at sende en Hær derover under Sulla. Denne havde allerede gjort sig bemærket i den jugurthiske Krig og var senere traadt frem som en af Optimaternes Førere. Mod Forbundsfællerne havde han kæmpet med stor Dygtighed og Held. Han samlede nu sin Hær i Syd-Italien, da Demokraterne i Rom fik sat igennem, at Marius skulde have Anførslen imod Mithridates i Stedet for ham. Uden Betænkning førte saa Sulla sin Hær mod Rom; den fulgte ham villigt, fordi Marius havde sine egne Soldater, og den vilde altsaa selv lige saa vel som Sulla gaa Glip af Fordelene ved Felttoget i Asien, hvis Demokraternes Beslutning blev staaende ved Magt. Saaledes udbrød

Den 1ste Borgerkrig. (88—82).

Sulla tiltvang sig Indmarch i Rom; Marius og de andre Folkeførere bleve landsforviste, og en Indskrænkning af Tribunernes Ret til at foreslaa Love sattes igennem. Derpaa gik Sulla til Østen, hvor Mithridates imidlertid havde faaet

anrettet et stort Blodbad paa de romerske Borgere, som levede der. Grækenland blev nu atter bragt til Lydighed, og Sulla rykkede rask frem mod Pontos, da Efterretninger hjemmefra gjorde det ønskeligt for ham at ende Krigen snarest muligt. Mithridates fik Lov til at beholde sit Land, men maatte betale en Sum Penge, og hans Sømagt blev tilintetgjort. De frafaldne Asiater straffedes ved haarde Pengebøder (84).

I Rom havde Folkepartiet straks efter Sullas Afmarch paa ny rejst sig under Konsulen Cinnas Anførsel. Optimaterne forjog ham vel fra Rom; men han havde saa forbundet sig med Samniterne og kaldt Marius tilbage. Rom var derpaa faldet i hans Hænder, og Marius havde ladet et formeligt Blodbad anstille paa Optimaternes Førere. Han og Cinna valgtes til Konsuler for 86; men da Marius døde straks efter, var Folkepartiet uden nogen dygtig Anfører, og de mest forvirrede Tilstande herskede. Cinna blev myrdet af sine egne Folk (84), og den eneste duelige Mand i Partiet, Sertorius, kunde paa Grund af sin lavere Rang ikke gøre sig gældende og gik til Spanien for der at vinde en fastere Stilling. Da saa Sulla landede i Italien (83), fandt han straks Støtte hos alle, som vare kede af Forvirringen, og i en haardnakket Kamp uden for Rom mod Demokraterne og Samniterne blev Sejren hans (82). Han overtog derpaa Diktaturet paa Livstid for at bringe en varig Orden i Statens Styrelse.

Sullas Diktatur. (82—79).

Først lod Sulla de vigtigste Førere for det demokratiske Parti dømmes til Døden og deres Navne sætte paa saakaldte Proskriptionslister. Enhver, der stod her, kunde frit dræbes. Flere tusinde mistede paa den Maade Livet og deres Ejendomme konfiskeredes. De Stæder, som havde holdt med Demokraterne, bleve fordelt til Sullas Soldater; Indbyggerne jages fra Hus og Hjem, og de nye Soldater-Kolonister skulde danne en Slags staaende Hær til

Senatets stadige Disposition. Hver By i Italien fik sin egne kommunale Ordning og Styrelse i Lighed med Roms; men Rom kunde dog stadig gribe ind i Byernes Forvaltning. Hele Statens øverste Myndighed skulde ligge i Senatets Hænder. Medlemmernes Antal forøgedes, og Tilgangen foregik derved, at Ihændehaverne af de højere Embeder traadte ind i Senatet paa Livstid. Embedsmændene, hvis Antal ligeledes forøgedes, valgtes af Folkeforsamlingen; men dennes Betydning formindskedes derved, at Tribunembedet svækkedes, saa det fremtidig blev Senatet, som fremsatte Lovforslagene. Domstolenes Nævn skulde atter som før Gracchernes Tid tages alene blandt Senatorerne. Sulla troede ved denne aristokratiske Ordning at have sikret Staten en forstandig og overlegen Styrelse. I Virkeligheden havde han kun prisgivet Staten til en lille Kreds af begærlige Embedsfamilier; især havde Provinserne ingen som helst Beskyttelse for Liv og Ejendom, og de fattigere Klasser af Befolkningen i Italien vare ikke stort bedre stillede. Rom var ikke blevet Hovedstad i et Rige, men vedblev at være en Kommune, hvis fornemste Mænd udsugede den af Rom betvungne Verden. En saadan Tilstand kunde ikke vedvare.

Sulla nedlagde sit Diktatur i Aaret 79 og døde pludselig Aaret efter (78).

Det andet Diktatur.

Ved Sullas Forfatning var Senatets Overmagt fastsat gennem Lovene; men der var ikke skabt noget Middel, der kunde sætte Senatet i Stand til at hindre en ærgerrig Mand, der forstod at vinde Folket, i at bryde Loven, især hvis en saadan kunde sikre sig en paalidelig Hær. Forbundsfællerne, som nu vare romerske Borgere, men skulde møde i Rom, naar de vilde nyde denne Borgerrets Fordele, og Provins-beboerne, som styredes vilkaarligt af de skiftende Statholdere,

vilde alle foretrække, at der grundedes en fast Styrelse i Rom, fremfor den Uro, som de mange Embedsjægere fremkaldte. Rom styrede Verden enevældigt, en Republik var den kun for Romerne selv, og denne republikanske Forfatning gjorde dens Enevælde mere byrdefuldt for den undervungne Verden, end en enkelt Mands varige Herredømme vilde blive. Det galdt blot om, hvilken Mand der vilde vise sig heldig og dygtig nok til om sin Person at samle denne almindelige Forhaabning om en Styrelse, der gav større Sikkerhed for Liv og Ejendom end Senatets og de mange skiftende Embedsmænds. En Tid lang syntes Pompejus at skulle blive den heldige, men til sidst kom han til kort over for Cæsar.

Pompejus og Crassus. (72—63).

Pompejus var ved Sullas Død kun 28 Aar, men havde allerede vundet et Navn som en fremragende Kriger, og dette skaffede ham en Kommando i Spanien mod Resterne af Marius' Parti under Sertorius. Denne Mand blev myrdet af en af sine egne Officerer, og det lykkedes derefter Pompejus at tilendebringe Kampen (72). Imidlertid havde man i Italien haft at kæmpe med en farlig Rejsning af Slaverne. Disses Antal var steget i en betænkelig Grad. Husslaverne, i Reglen Grækere, havde det godt som Lærere, Godsforvaltere, Bibliotekarer, Sekretærer etc. hos de fornemme; men Marksslaverne behandledes som Dyr, og Gladiatorene, Slaver, der uddannedes til at opføre de blodige Gladiatorkampe i Cirkus, havde det ligeledes meget haardt. Af disse to sidste Klasser kunde man vente alt, naar Lejlighed bød sig. I Aaret 73 lykkedes det en Gladiator, Spartacus, at samle en Flok Kammerater og bryde ud fra Capua, og snart stod en talrig Pøbelhær omkring ham. Først efter store Vanskeligheder lykkedes det at faa Bugt med Oprørerne. Crassus, der var bekendt for sine uhyre Rigdomme, som han havde samlet ved alle mulige baade hæderlige og uhæderlige Midler, fik Kommandoen, og han

slog Spartacus i Syd-Italien (72). Spartacus selv faldt; men en Del af hans Folk drog plyndrende mod Nord. Pompejus, som just kom hjem fra Spanien, tilintetgjorde dem og stod nu uden for Rom med sin sejrige Hær (71). Af Senatet forlangte han Konsulatet for det følgende Aar, men fik Afslag, da han var for ung. Under Ledelse af Tribunen Lollius samlede Folket sig imidlertid til en stor Demonstration til Gunst for Pompejus, mod at denne lovede at gengive Tribunerne den Myndighed, Sulla havde berøvet dem. Senatet maatte give efter, og Pompejus blev Konsul for Aaret 70 sammen med Crassus.

Medens Crassus søgte Folkegunst ved at foranstalte store Fester og uddele Korn, væsentlig i den Hensigt i Fred at kunne vedblive med at drive sine mangeartede, ikke altid tilladelige Forretninger, saa fik Pompejus ved at gennemføre vigtige Reforme en saa stor Folkegunst, at det kunde synes ham muligt at stræbe efter Enevælden. Tribunerne skaffede han deres tidligere Stilling tilbage, og Domstolenes Nævn ændredes saaledes, at det fremtidig skulde dannes af Senatorer, Riddere og den velhavende Middelstand. Folket belønnede ham kort efter ved at overdrage ham en ganske usædvanlig Myndighed i Aaret 67, for at han kunde gøre Ende paa det Uvæsen, som Sørøvere i den senere Tid havde drevet paa Middelhavet.

Rom havde under sin Kamp med Karthago og Østens Magter aldrig udfoldet nogen egentlig Sømagt. De overvundnes Flaader havde den sørget for at ødelægge, og saaledes var Havet efterhaanden blevet en aaben Tumbleplads for Fribyttere. Til sidst vare endogsaa romerske Prokonsuler ikke længere sikre for dem; Roms Havnestad blev plyndret, og Korntilførslen fra Sicilien til Hovedstaden standsedes. Pompejus fik da det Hverv at rense Havet; uindskrænket Befaling over Kysterne 10 Mil ind i Landet overdroges ham paa 3 Aar. Det lykkedes ham i Løbet af 3 Maaneder at jage Sørøverne mod Øst og oplede dem i deres Smuthuller i Lille-Asien, hvor han tilintetgjorde deres Magt.

Allerede i 7 Aar havde der i disse Egne været ført en ny Krig mod Roms gamle Fjende Mithridates. Denne havde søgt at hindre, at Romerne satte sig fast i nye Dele af Lille-Asien; men disse havde under Lucullus' Anførsel overvundet Mithridates og forjaget ham fra Pontos. Den slagne Konge havde søgt Tilflugt hos sin Svigersøn, Tigranes, i Armenien; men ogsaa herhen havde Lucullus ført sine Hære og vundet et stort Slag ved Tigranes' Hovedstad. Da havde Lucullus' egen Hær gjort Opstand imod ham og havde atter forladt Armenien, og Lucullus' Fjender i Rom fik ham derpaa kaldt tilbage (67). Hæren i Lille-Asien var saaledes uden Anfører, og det faldt da naturligt at overdrage Pompejus Anførslen. Mithridates maatte nu helt opgive Kampen syd for Sortehavet; et Forsøg, han gjorde paa at samle nye Hære i sine Lande nord for Sortehavet, endte med, at hans Undersaatter gjorde Oprør, og Mithridates dræbte da sig selv (63). Efterretningen om hans Død modtog Pompejus, just som han var i Færd med at erobre Jerusalem. Han havde efter Mithridates' Flugt vendt sig mod Armenien og Syrien og uden synderlig Besvær indtaget disse Lande. Syrien og Pontos gjordes til romerske Provinser, og Pompejus vendte derpaa tilbage til Italien.

Den catilinariske Sammensværgelse. (63—62).

Hjemme i Rom herskede imidlertid forvirrede Tilstande. Senatet nød ingen Anseelse; Egennytte og Smaalighed ledede de styrendes Handlinger, og den store Mængde ruinerede Personer, som strømmede sammen i Rom, maatte stadig fristes til ved et rask Greb at bemægtige sig de Rigdomme, som de styrende besad. En udmærket begavet Mand, Sergius Catilina, blev snart Fører for denne tøjlesløse Skare. Han var af patricisk Æt, men havde fra ung ført et vildt Liv, og kunde til sidst ikke finde andre Udveje til at forbedre sin Stilling end en Revolution. Han søgte først at blive Konsul og at faa sine vigtigste Hjælpere ind i andre

høje Embeder; men for hans eget Vedkommende mislykkedes Planen, og Senatspartiet fik Cicero valgt i hans Sted (63). Cicero havde i de sidste Aar søgt at komme til Vejrs ved at slutte sig til Pompejus' Parti, og skønt han ikke hørte til nogen af de gamle Embedsfamilier, bevirkede dog Forholdene nu, at disse satte Cicero i Spidsen for Staten. Foruden Catilina frygtede man ogsaa C. Julius Cæsar, der havde forstaaet at samle det gamle demokratiske Parti omkring sig. Han var gift med Cinnas Datter, og Marius havde været gift med hans Fæster. Et Par Aar før havde Cæsar staaet i Forbindelse med Catilina; og som Prætors Stedfortræder havde han just nu begyndt at drage Deltagerne i Sullas Proskriptioner til Ansvar for Domstolene.

Catilina, der saa sig skuffet i sit Haab om Konsulatet, søgte nu ved en Sammensværgelse at omstyrte de bestaaende Forhold. Cicero var halvvejs bekendt med hans Planer og angreb ham i Senatet saa heftigt i en Tale, at Catilina forlod Rom og begyndte at samle Tropper i Etrurien. Hans Hjælpere i Rom, hvis Hovedmand Præturen Lentulus var, bleve kort efter fængslede, da man var saa heldig at faa skriftlige Beviser imod dem i Hænde, og Senatet lod dem uden videre henrette. Catilina selv blev erklæret fredløs og Aaret efter slaet og dræbt i Etrurien (62). Faren, som havde truet Staten, var vel i Øjeblikket overstaaet; men Indtrykket af de styrendes Svaghed og Forholdenes Usikkerhed var meget stærkt. Cæsar bidrog efter Evne til at nære denne almindelige Følelse af de styrendes Uredelighed og Magtesløshed, men for ham selv var Tiden endnu ikke kommet. Hans Parti var stort nok til at hindre Senatets Forsøg paa at komme ham til Livs, men han maatte have en Hær, før han kunde tænke paa at gøre sig til Statens Herre. Under disse Forhold vendte Pompejus tilbage fra Asien.

Det første Triumvirat. (60.)

Pompejus begik den Fejl at nedlægge sin Kommando og opløse sin Hær, da han gik i Land i Brundisium (61).

Om han end modtoges af Senatet med ydre Æresbevisninger, var han dog ikke længere i Stand til at sætte sin Vilje igennem i de vigtige Spørgsmaal. Baade Senatet og Cæsar lod ham føle, at han intet formaaede. Til sidst forkastede Senatet Pompejus' Foranstaltninger i Asien og nægtede at give hans gamle Soldater Jord; men derved dreves Pompejus helt over i Armene paa Cæsar. Cæsar paatog sig at tvinge Senatet til at falde til føje, hvis Pompejus vilde virke til at faa ham valgt til Konsul, og til at Gallien blev ham anvist som Provins paa 5 Aar. Crassus, der i Senatet havde bekæmpet Pompejus, lykkedes det Cæsar at faa med ind i Aftalerne; hans Penge vilde være dem til stor Gavn, ligesom de med deres Indflydelse kunde støtte Crassus meget i hans Forretninger. Disse Aftaler, hvorved de tre nævnte Partimænd forbandt sig til at samvirke til Gennemførelsen af et ganske bestemt Program, kaldes det første Triumvirat (60). Selvfølgelig fik de forbundne deres Vilje sat igennem i enhver Henseende; og Cæsar styrede i sit Konsulat uden at tage synderligt Hensyn til Senatet.

Cæsars Prokonsulat. (58—49.)

Cæsar overtog som Prokonsul ikke blot Bestyrelsen af det cisalpinske Gallien, men tillige af det transalpinske. I Rom ansaa mange ham paa Grund af hans Forfængelighed og Pyntesyge for en Stortaler, der vilde lægge sin Udygtighed for Dagen, naar han kom under vanskelige Forhold. Men Cæsars Geni bestod den store Prøve, som hans Prokonsulat stillede ham. Ikke alene formaaede han fra sin Provins at bevare en saa nøje Forbindelse med Forhold og Personer i Rom, at han bestandig fuldt ud kunde bedømme Øjeblikkets Stilling. Han undertvang ogsaa i en Række vanskelige Kampe hele det transalpinske Gallien og trængte Germanerne, der i Strejfskarer allerede i nogen Tid havde søgt at sætte sig fast vest for Rhinen, tilbage over denne Flod. Cæsar uddannede sig under disse Kampe en øvet og ham hengiven Hær, og han forstod tillige at omgive sine

Bedrifter med en usædvanlig eventyrlig Glans, som vænnede Folk til at vente det største af ham. Saaledes foretog han Tog baade over Rhinen ind i det ukendte Germanien og over Kanalen til Britternes Ø. Til at udrette alt dette var hans 5 Embedsaar imidlertid ikke tilstrækkelige, og han traf derfor nye Aftaler med Pompejus og Crassus. Han selv fik sit Prokonsulat forlænget paa 5 Aar til og Løfte om derefter at blive Konsul; de to andre skulde straks være Konsuler, og Pompejus have Spanien, Crassus Syrien til Provins (55).

Cæsar fuldendte i de følgende Aar Galliens Erobring. Crassus søgte fra Syrien at erobre Landene ved Eufkrat og Tigris, hvor Partherne i de sidste 200 Aar havde udøvet et krigerisk Herredømme. Han faldt paa dette Tog, og Forbindelsen mellem Cæsar og Pompejus løsnedes derved. Pompejus forblev i Rom, hvor Forholdene stadig bleve mere forvirrede, og næsten intet mere fuldførtes paa lovlig Vis, men enten trumfedes igennem af tøjlesløse Bander eller ved Bestikkelser og Aftaler mellem nogle faa indflydelsesrige Mænd. Cæsar søgte fra Gallien at vedligeholde Uroen; og Pompejus haabede, at det skulde komme saa vidt, at Senatet maatte overdrage ham et Diktatur. Virkelig blev han i 52 en kort Tid udnævnt til Eneconsul, da intet regelmæssigt Valg havde kunnet foregaa, men han vovede ikke at sætte sig i varig Besiddelse af Enemagten, saa længe Cæsar stod i Spidsen for en Hær. Han afventede det Tidspunkt, da Cæsars Kommando udløb; men Cæsar vilde ikke nedlægge sin Kommando, med mindre Pompejus gjorde det samme, og han selv blev Konsul, som Aftalen var. Det maatte nu komme til et Brud, og Pompejus satte igennem, at Senatet erklærede Cæsar for Fædrelandets Fjende.

Den anden Borgerkrig. (49—45.)

Cæsar rykkede rask ind i Italien (49), og Pompejus flygtede med Senatet til Makedonien. Cæsar søgte straks at befæste sin Stilling ved at gøre gældende, at han ikke vilde

oprette et Partiregimente, men derimod give Staten en ordnet Styrelse, hvor alle Undersaatter kunde vente at finde Beskyttelse for Liv og Ejendom. Han havde allerede tidligere søgt ved flere Lejligheder at indgyde de besiddende Tillid, og deres Støtte søgte han ogsaa nu særlig at vinde. I det følgende Aar førte han saa sin Hær til Grækenland, og i det afgørende Slag ved Pharsalos i Thessalien sejrede han fuldstændig, omendskønt hans Hær var mindre end Pompejus' (48). Pompejus flygtede til Ægypten, hvis Konge Ptolemæos skyldte ham sin Trone; men denne lod ham dræbe for at vinde Cæsar, der snart efter ankom med en lille Hær. Ptolemæos fandt imidlertid ikke den Tak og Støtte hos Cæsar, som han havde ventet. Han laa i Strid med sin Søster Kleopatra; men denne vandt Cæsar fuldstændig, og han tvang Ptolemæos til at dele Magten med hende. Ptolemæos rejste da en Kamp mod Cæsar, som med sin ringe Styrke blev fuldstændig indesluttet i Alexandria, og først ud paa Foraaret kunde Cæsar faa Forstærkninger og gøre sig til Herre over Bevægelsen. Ptolemæos omkom, og Kleopatra blev Dronning. Under Kampene i Alexandria var det store Bibliotek gaaet til Grunde ved en Ildebrand.

Endnu en Række Kampe maatte Cæsar bestaa. I Lille Asien gjorde han det hurtigt af med Kong Mithridates' Søn, der havde benyttet Lejligheden til at trænge frem fra Pontos (47). I Afrika slog han en republikansk Hær under Cato og Numiderkongen Juba (46), og i Spanien maatte han kæmpe med Pompejus' Sønner; efter en haardnakket Kamp sejrede Cæsar ved Munda (45), og alle maatte nu bøje sig for ham.

Cæsars Diktatur. (45—44.)

Cæsar lod sig udnævne til livsvarig Diktator, og Senatet blev saaledes over for ham kun en raadgivende Forsamling. Og dette tænkte han at gøre til en varig Ordning; hele Magten skulde samles i en enkelt Mands Haand; men denne

Mand skulde hæves til sin Stilling ved hele Folkets Tillid. I hans Haand skulde alle de Opgaver lægges, som stilledes af Staten som et ordnet Hele; men for øvrigt skulde hver Kommune saa vidt muligt styre sig selv. Alle Byer med romersk Borgerret fik en særlig kommunal Forfatning, og de gamle Statsembeder i Rom bleve fra nu af væsentlig kun kommunale Embeder for Byen Rom. *Provinserne* skulde hæves, ved at deres Styrelse blev undergivet fastere Kontrol, og det tidligere Udsugelsessystem ophørte; lidt efter lidt skulde de alle faa romersk Borgerret. Derved betegner Cæsars Styrelse, at den gamle snævre romerske Selvfølelse var ved at svinde og give Plads for en videre Følelse af menneskeligt Fællesskab. De *fattige* i Rom skulde Staten tage sig af ved ordnede Kornuddelinger; men den øvrige ledige Befolkning skulde man stræbe at forsørge ved hyppige og storstilede *Kolonisationer* i Provinserne, saaledes som allerede C. Gracchus havde foreslaaet. I Cæsars korte Regeringstid bleve henved 100,000 Borgere paa denne Maade sendte ud som Kolonister¹⁾.

Cæsars omfattende Virksomhed vakte imidlertid Had hos mange af de Embedsfamilier, som tidligere havde betragtet Staten og Embederne som deres private Ejendom. Og da Cæsar vilde sikre den nye Ordnings Varighed ud over sin egen Levetid, indgik flere af dem en Sammensværgelse under Ledelse af M. Brutus og C. Cassius. Cæsar holdt ingen Livvagter og viste i det hele en stor Sorgløshed med Hensyn til sin personlige Sikkerhed; det blev derfor de sammen-svorne let at udføre deres Plan. I et Senatsmøde overfaldt de ham pludselig og stak ham ned (15de Marts 44).

¹⁾ Endvidere kan nævnes, at Cæsar ordnede Tidsregningen i Rom og afløste det vilkaarlige Maaneaar med et Solaar efter ægyptisk Mønster. Hans Kalender (den julianske) benyttedes indtil 1582, da Pave Gregor den 13de indførte den nu brugte (gregorianske) Kalender.

Republikkens endelige Undergang.

Ved Cæsars Mord kastedes Staten paa ny ind i blodige Partikampe, og det blev snart klart for alle, at Enevælden var den eneste mulige Regeringsform. En af Cæsars mest betroede Mænd, M. Antonius, bemægtigede sig straks efter Mordet Cæsars Efterladenskaber og hidsede Folket mod Morderne, saa disse fandt det raadeligst at forlade Rom. Brutus gik til Makedonien, Cassius til Syrien. Antonius fik imidlertid selv en Modstander i Cæsars Adoptivson, den 18aarige Cæsar Octavianus, som ikke kunde faa sin Arv udleveret af Antonius. Octavian vandt Cicero for sig og sluttede ved dennes Hjælp Forbund med Senatet. Antonius, som var beskæftiget med at hævde sit Herredømme i det cisalpinske Gallien, saa sig pludselig angreben, han blev overvundet af Octavian og flygtede til Lepidus, som var Statholder i Gallien. Senatet troede nu at kunne skille sig af med Octavian; men denne indgik da et Forbund med Antonius og Lepidus. Dette Forbund kaldes

Det 2det Triumvirat (43)

der aabenlyst satte sig det Formaål at tilrive sig Herredømmet i Staten. De tre forbundne lode sig ved Ankomsten til Rom udnævne af Folket til (triumviri reipublicae constituendae) Statsforfatningens Omdannere, og de begyndte med at lade Senatpartiets vigtigste Personer proskribere. Cicero blev et af Ofrene. Men længe kunde de ikke blive i Rom. De flygtede Mordere havde samlet en Hær i Østen, og ved Filippi i Makedonien kom det til en Række Kampe, hvor baade Cassius og Brutus bleve overvundne og dræbte sig selv (42.)

Octavian og Antonius. (42—30.)

Triumvirerne delte nu Riget imellem sig. Antonius fik Orienten, Octavian Vesten, og Lepidus Afrika. Men denne

sidste, der var en ubetydelig Mand, blev snart skudt til Side af Octavian. Mellem de to Magthavere, som nu styrede Riget, blev Forholdet snart spændt. Medens Octavian værdigt gik i Cæsars Spor og snart forstod at indgyde de besiddende Klasser Tillid til sin Styrke, var Antonius en vilkaarlig og nydelsessyg Regent. Til Dronning Kleopatra i Ægypten kom han i et uværdigt Forhold, og i en Krig med Partherne blev han ydmyget. Til sidst kom det til aabent Brud, idet Senatet erklærede Kleopatra Krig, hvilket naturligvis kun var en skjult Form for at bekriige Antonius. Ved Actium paa den vestlige Kyst af Grækenland sejrede Octavians Feltherre, Agrippa, over Antonius' og Kleopatras Flaader (31); og da Octavian kort efter gjorde Landgang i Ægypten, dræbte først Antonius og derpaa Kleopatra sig selv. Ægypten blev nu lagt ind under Octavians Styrelse, og da han vendte tilbage til Rom, var han ubestridt Verdensrigets Herre (30).

Tilbageblik paa Republikkens Tid.

I Løbet af 700 Aar havde den lille romerske Kommune erobret alle Landene omkring Middelhavet. De første 400 Aar vare hengaaede med Udviklingen af den ejendommelige faste Borgerforfatning, som var en Mellemting mellem Aristokrati og Demokrati, hvor hele Folket var interesseret i Statens Styrelse og kunde øve en betydelig Indflydelse paa den ved Valget af Embedsmænd og Deltagelse i Lovgivningen, men hvor den Fasthed og Enhed, som udkræves, naar der skal styres efter et bestemt Maal gennem lange Tider, var sikret ved den Overvægt, som Senatet besad. Under disse langvarige indre Brydninger var den nationale Bevidsthed blevet styrket, og samtidig var den praktiske Sans, som altid havde udmærket Romerne, blevet øvet og skærpet. Staten var ikke af noget betydeligt Omfang, og Modsætningen mellem rige og fattige var ikke overvættets stor.

Dette lille Samfund havde saa erobret Verden ikke blot ved at lægge en stor krigerisk Dygtighed for Dagen, men langt mere ved at vise sig i Stand til Slægt efter Slægt at arbejde paa det samme Maal og ved en Evne til at organisere, som satte det i Stand til stadig at bygge videre paa det engang vundne. De overvundne Lande holdtes i Afhængighed ikke blot ved stadig Frygt for Roms overlegne Krigsmagt, men ogsaa ved, at der rundt om skabtes en Befolkning, som ud fra sine egne Interesser maatte holde fast ved Forbindelsen med Rom. Særlig i Italien ordnedes Herredømmet paa denne Maade.

Men jo mere Rom dreves ind paa Erobringens Vej, desto større en Rolle kom den udenrigske Politik til at spille, og Senatets Indflydelse steg. De styrende Familier erhvervede betydelige Rigdomme og vare snarere Fyrsteslægter end Privatsfamilier. Den øvrige Befolkning i Rom blev paa en Maade deres Klienter, som levede af de Rigdomme, hine ved deres Styrelse tilførte Rom. En Del, det egentlige Proletariat, levede direkte af Stormændenes Gaver, en anden Del levede af den Handel og de forskellige Forretninger, som grundedes i de erobrede Lande. For at faa Adgang til disse Erhverv maatte man være Romer og kunne skaffe sig Indflydelse i den øverste Styrelse. Heftige sociale Stridigheder udkæmpedes, idet Proletariatets Fordringer gjorde sig gældende med stigende Voldsomhed; og paa den anden Side maatte de styrende Embedsslægter ogsaa gøre Front mod de store erhvervsdrivende, hvis Interesser mere og mere voksede op til at blive jævnyrdige med de Erobringsinteresser, som Embedsslægterne særlig bare frem. Den Fasthed og Orden i Styrelsen, som Erhvervslivet altid kræver, kunde ikke opnaas, saa længe det var de styrendes Interesse at opretholde den Modsætning mellem Rom og dets Provinser, som havde gjort det muligt at benytte de erobrede Landes Hjælpekilder til at underlægge sig nye Lande, uden Hensyn til om disse Krige virkelig skaffede andre end de faa styrende romerske Familier nogen Fordel. Rom beherskede sine

Lande enevældigt; Spørgsmaalet om Republikken blev kun et lokalt romersk Spørgsmaal. For Provinserne maatte det være fordelagtigere, at den romerske Enevælde samledes i een Haand, end at den gik paa Omgang mellem en Række griske Personer. Og jo flere af de romerske Borgere der fik Interesser ude i Provinserne, desto vigtigere blev ogsaa for Romerne selv Hensynet til Provinsernes Stilling. Borgerkrigene og den skandaløse Retspleje i Rom lode ret denne Følelse vokse, hvor nødvendigt det for Handelens Skyld var, at der kom til at herske Ro og Orden, og saaledes blev efterhaanden den republikanske Form fortrængt, og Enevælden samledes i en enkelt Mands Haand.

Livet i Rom havde under den stadige Vækst af Stadens Herredømme undergaaet en grundig Forandring. Den græske Kultur var trængt ind, og i Maler- og Billedhuggerkunst blev den eneraadende. Derimod udfoldede Romerne i Litteraturen større Selvstændighed, om end de ogsaa her paavirkedes stærkt af Grækerne. Den romerske Litteratur er i fremtrædende Grad juridisk og politisk-historisk; det er Livets praktiske Forhold, som særlig interessere. Sin Blomstring naaede denne Litteratur ved Republikkens Slutning (Cicero, Cæsar); under Enevælden antog den en noget anden Karakter; det lyriske og satiriske traadte stærkere frem, idet Interesserne vendte sig til det daglige borgerlige, private Liv, og Statens Forhold unddroges den offentlige Mening (Virgil, Ovid, Horats).

I religiøs Henseende bragte det rigere Liv ogsaa betydelig Forandring. Den gamle barnlige Tro paa Guderne tabte sig; de dannede søgte gennem Filosofien en Forstaaelse af Livet og en Forsoning med dets Krav; den store Mængde vendte sig mod de orientalske mystiske Lærdomme, der ved deres hemmelighedsfulde Ceremonier fangede Fantasien og ved deres Forkyndelse af et Liv efter dette bød en naturlig Trøst for Livets Modgang.

Rom som Kejserdømme.

(30 f. Kr.—476 ef. Kr.)

Den nye Styrelse, som Octavian efter sin Hjemkomst fra Ægypten endelig kunde grundlægge, betegner i to Henseender en fuldstændig Omdannelse i Tidens Forhold.

1) Regeringens fornemste Formaal blev fra nu af at drage Omsorg for en retfærdig Retspleje og en Udvikling af det civile økonomiske Liv, medens de militære Opgaver traadte tilbage. Rom ophørte at være en Erobrerstat. 2) Og i Sammenhæng hermed stod Bestræbelsen for at gøre alle Rigets Dele lige stillede, saa Roms gamle Særstilling blev svækket og i Tidens Løb helt forsvandt.

Kejserdømmets Historie falder i tre Perioder. Den nye Statsordning støttede sig oprindelig paa alle de besiddende Klassers virksomme Bistand, og derfor bevarede den et vist republikansk Tilsnit. Kommunerne bevarede deres frie Selvstyre, og Senatet stod i mange Henseender med en betydelig Myndighed ved Siden af Kejseren. Denne Periode varede fra 30 f. Kr.—180 ef. Kr. Derefter kom der en 100aarig Forvirringens Tid, hvor Soldaterkejsere styrede uden at tage synderligt Hensyn til Senatet eller Kommunerne. De republikanske Former sprængtes, medens alt sættes ind paa at værges Rigets Grænser (180—285). Endelig fremtræder Kejserdømmet med Krav paa guddommelig Suverænitæt, al Myndighed samles i Kejserens Haand, Senatet forsvinder, og Statens Styrelse centraliseres, idet kejserlige Embedsmænd styre Kommunerne. Under denne Styrelse taber Folket til sidst al Selvvirksomhed, og Riget falder sammen under Folkevandringen (285—476).

Det augustinske Kejserdømme.

(30 f. Kr.—180 ef. Kr.)

Octavian fik af Senatet Hædersnavnet Augustus, den ærværdige, og dette blev siden en almindelig Betegnelse for Kejseren. Kejsernavnet er blot Familienavnet Cæsar.

1) *Kejseren*. Octavian lod sig udnævne til Imperator, og han fik derved den øverste militære Magt og Ret til at holde en Livvagt i Rom, Prætorianerne. Endvidere lod han sig den tribuniciske Magt overdrage, hvorved han fik Ret til at foreslaa Love, til at nedlægge Veto og til at danne en Højesteret. Hans Person blev tillige hellig og ukrænkelig. Som Censor fik han en stor Myndighed over Senatet og fik Skattevæsenet lagt under sig. Den egentlige Statskasse lod han Senatet bestyre, men dannede sig en egen Finansforvaltning for alle de Anliggender, som umiddelbart hørte ind under hans Styrelse. Desuden overtog Octavian den øverste Ledelse af Religionsvæsenet og saadanne Hverv, som særlig berørte den romerske Almues Interesser, saasom Fattigvæsenet (Kornuddelingen) og Opførelsen af Skuespil. Sin Magt fik Kejseren paa visse Aar, først senere paa Livstid. Hans Forvaltning førtes gennem en særlig Række Embedsmænd, der stode i hans private Tjeneste og derfor i den første Tid toges mellem frigivne, da ingen fri romersk Borger kunde staa i privat Tjenesteforhold til en anden.

2) *Senatet*. Den lovgivende Magt tilkom Senat og Folkeforsamling; denne sidste mistede dog snart enhver Betydning. I Virkeligheden havde Senatet kun at bogføre Kejserens Lovforslag, og ofte styrede Kejseren ved Haandskrivelser eller Forordninger uden at gaa til Senatet. Administrationen forestodes paa de Omraader, hvor Kejseren ikke selv styrede, af Senatet. Saaledes styrede Senatet gennem Statholdere de Provinser, der ikke laa ved Grænserne, og hvor der ikke behøvedes Tropper.

3) *Provinsstyrelsen* bragtes i en fast Form, idet Statholdernes Udsugelser standsedes, og en ordnet Retspleje indførtes. Romersk Borgerret tildeltes i stor Udstrækning baade enkelte Personer og hele Distrikter; der byggedes Kolonier og anlagdes Veje. Velstanden steg, og det var paa den Tilfredshed, Kejserstyret fremkaldte i Provinserne, at det særlig støttede sig. Italien og Rom var fra nu af kun en Del af et større Rige, ikke dettes Herre.

De juliske Kejsere. (30 f. Kr.—68 ef. Kr.)

Augustus (30 f. Kr.—14 ef. Kr.). Foruden ved Ordningen af den nye Statsskik og stadig Omsorg for de enkelte Landsdeles Opkomst udmærkede Augustus' Regering sig ved Forsøget paa at afrunde Rigets Grænser. Donaulandene erobrede af hans Stifsøn Tiberius, og dennes Broder Drusus sættes i Gang med at erobre Landet mellem Rhinen og Elben. Han døde, og hans Efterfølgere forstode ikke at behandle Germanerne. For første Gang førte Romernes Optræden til, at deres Fjender sluttede sig sammen. Germanernes mange smaa spredte Stammer begyndte at slutte sig sammen i store Folkeforbund, og Romerne under Varus bleve overvundne i Teutoburgerskoven (9 ef. Kr.). Augustus opgav at erobre Germanien. De følgende Kejsere besatte senere den sydvestlige Del og befæstede den med en Vold fra Köln til Regensburg; men Grænsen var vedblivende uheldig.

Augustus var 3 Gange gift; han havde dog kun en Datter, Julia. Hun blev gift med Agrippa, Faderens Medregent og Hærfører. Af deres Børn blev kun Datteren, Agrippina den ældre, i Live; hun giftedes med Drusus' Søn, Germanicus. Efter Agrippas Død blev Julia gift med Tiberius. Han og Drusus vare Sønner af Augustus' 3dje Hustru. Men Julia førte et udsvævende Liv, og dette Ægteskab var meget ulykkeligt. Augustus døde i en høj Alder 14 ef. Kr.

Tiberius (14—37). Senatet tilbød straks Tiberius Magten; men denne lod, som han ikke vilde modtage den for at se, hvilke Senatorer der glædede sig ved Tanken om Republikkens Genoprettelse. Disse døde alle meget snart. Hele sin Regering igennem var Tiberius opfyldt af Mistænksomhed mod de romerske Stormænd og søgte at knække dem ved Højforrædderiprocesser (judicia majestatis). Han efterlod sig derfor et blodigt Minde hos Romerne. Men for Riget i det hele var han en dygtig, sparsommelig og retfærdig Regent. Hans Brodersøn, Germanicus, forsøgte at optage Planerne om

Germaniens Erobring; men Tiberius vilde ikke indlade sig paa Eventyr og fortsatte Germanicus til Asien, hvor han snart efter døde. Ubegrundede Rygter beskyldte Tiberius for at have ryddet ham af Vejen.

I Tiberius' senere Aar fik Prætorianpræfekten Sejanus stor Indflydelse og arbejdede paa at blive Tiberius' Efterfølger. Han lod hemmelig Tiberius' Søn dræbe, og Kejseren, der mistænkte Stormændene, blev endnu grusommere end før. Sygdom gjorde ham tillige menneskesky, og til sidst levede han i Ensomhed paa Kapri. Her fik han Sejanus' Forbrydelser at vide og lod ham henrette; men kort efter døde han selv¹⁾.

Caligula (37—41), en Søn af Germanicus og Agrippina den ældre, var ganske ung (25 Aar) og blev snart saa beruset af Magten og ødelagt af Udsvævelser, at han blev afsindig. Hans Taabeligheder vare snart grusomme, snart latterlige, og til sidst dræbte nogle Officerer ham under et Gilde. Statsstyrelsens Fasthed havde bevist sin Styrke; thi trods Kejsereens personlige Udskejelser og store Ødselhed var dog Styrelsen vedblevet at gaa i det samme Spor som under de to Forgængere.

Claudius (41—54), en Farbroder til Caligula, blev nu af Prætorianerne taget til Kejser, og Senatet, der havde tænkt at genoprette Republikken, bøjede sig uden Modstand. Styrelsen fortsattes ogsaa under ham i det tidligere Spor, skønt han selv var en svag Karakter og jævnlig kom under daarlig Indflydelse. Hans Gemalinde, Messalina, var en Type paa den Fordærvelse, det Vellevenet og den raa Sanselighed, som mere og mere prægede de aristokratiske Kredses Liv i Rom, efter at de havde maattet ophøre med at bryde sig om Politik. Hans anden Hustru, Agrippina den yngre, en Søster til Caligula og Claudius' egen Broderdatter, vilde have sin

¹⁾ Efter en Sejlur faldt den gamle Mand i en saa haard Besvimelse, at man troede ham død. Man udnævnte allerede hans Efterfølger, da han vaagnede af Besvimelsen, og Prætorianpræfekten kvalte ham saa.

Søn af første Ægteskab, Claudius Nero, paa Tronen og dræbte sin Mand efter at have faaet ham til at adoptere Nero.

Nero (54—68), en Datter-datter-dattersøn af Augustus, blev den sidste af den juliske Slægt. Hans Lærer Seneca og andre store Mænd gav de første Aar af hans Regering en god Retning, og Befolkningen bevarede altid Mindet om Nero med Venlighed trods hans senere Udskejelser. Ogsaa Nero blev ligesom Caligula afsindig, og han hengav sig snart i ethvert Lune. Ked af sin Moders Herskesyge og Indblanding i hans Forhold lod han hende dræbe. Seneca maatte en Tid gaa i Landflygtighed; senere hen fik han Befaling til at dræbe sig selv, da en Slægtning af ham var blevet indviklet i en Sammensværgelse mod Nero. Et ejendommeligt Træk, der belyser de opløste sædelige Tilstande i Rom paa den Tid, var den Lethed, hvormed Folk skiltes fra Livet, naar det gik dem imod. Selvmord var blevet en ligefrem Mani og prædikedes af den stoiske Lære, som Seneca hyldede, og som havde mange Tilhængere i de dannede Kredse.

Hos Nero udviklede sig efterhaanden en Lidenskab for at optræde paa Scenen som Skuespiller, Sanger og Vognstyrer, noget, der ansaas for uværdigt for en fri Mand. Under den almindelige Slaphed lod for øvrigt ogsaa mange andre, Riddere og andre fornemme Mænd, sig henrive til at optræde som Gladiators. Sit stærkeste Udslag skaffede denne Trang sig hos Nero under en Rejse, han foretog i Grækenland, kort før han blev stødt fra Tronen; og den almindelige Foragt, han tildrog sig ved denne Optræden, bidrog ikke lidet til at fremkalde hans Fald.

I Aaret 64 brændte Rom. Nero blev med Urette mistænkt for at have fremkaldt Ildebranden. Endskønt han optraadte med stor Energi for at faa de husvilde brandlidte anbragte, var Uviljen mod ham stor, og Regeringen greb med Glæde en Anledning til at vælte Mistanken over paa en Del af den jødiske Menighed i Rom. De ortodokse

Jøder, som havde Kolonier i mange af Rigets Stæder, have rimeligvis ved denne Lejlighed søgt at ramme deres frafaldne Fæller, de kristne. Romerne selv forstode ikke endnu at skelne mellem Jøder og kristne. En Forfølgelse udbrød; men den strakte sig ikke ud over Rom selv og havde ingen religiøs Bevæggrund. Nero lod Rom pragtfuldt genopbygge.

Kort efter rejste Jøderne i Palæstina en forbitret Opstand under en falsk Messias. Nero lod Vespasian drage imod dem, medens han selv berejste Grækenland. Endnu inden dette Oprør var dæmpet, fik misfornøjede i Rom Statholderen i Spanien, Galba, til at gøre Oprør. Nero viste en pjaltet Optræden, og da alle svigtede ham, og Flugt blev forgæves, dræbte han sig selv.

I kort Tid og under ret betydelig Forvirring afløste 3 Kejsere hinanden (Galba, Otho, Vitellius); det var deres Soldater, som valgte dem og opretholdt deres kortvarige Myndighed. Omtrent et Aar efter Neros Død valgte Legionerne i Østen Vespasian til Kejser, og ved Efterretningen herom dræbte Pøbelen i Rom Vitellius (69).

De flaviske Kejsere. (69—96).

Vespasian (69—79). Titus Flavius Vespasianus var af ringe Byrd og havde svunget sig til Vejrs som Krieger. Han var en streng, men retskaffen og nøjsom Mand. Som Kejser satte han en Grænse for den vanvittige Overdaadighed i de fornemmes Levevis; han ophævede Majestætsprocesserne, men hævdede de borgerlige Love med stor Fasthed. I Statshusholdningen var han sparsom; kun paa eet Omraade viste han stor Rundhaandethed, idet han lod opføre mange store og pragtfulde Bygninger i Rom (det flaviske Amfiteater eller Colosseum; Triumfbuen for Sønnen Titus; offentlige Badstuer).

Da Vespasian blev valgt til Kejser, overgav han Befalingen mod Jøderne til sin Søn, Titus, der omsider indtog

og ødelagde Jerusalem (70). Pragtfulde Fester, Triumftog og Dyrekampe forherligede Sejren. Jøderne spredtes fra den Tid rundt om i Rigets større Stæder. Her levede de i stadigt Haab om at vende tilbage til deres Fædreland; de gav sig derfor særlig af med Pengeforretninger, da de saaledes lettest med kort Varsel vilde kunne realisere deres Ejendomme, naar Timen kom, da de skulde vende tilbage. De kom derved til at indtage en særlig Stilling mellem den øvrige Befolkning, og denne kom snart til at nære Uvilje mod disse fremmede. Denne Uvilje bidrog til yderligere at fremelske Jødernes indbyrdes Sammenhold og deres Følelse af at være fremmede paa det Sted, hvor de levede.

Titus (79—81) havde som Faderens Medregent vundet Navn af at være en haard og lidenskabelig Mand. Men som Kejser indsaa han, at han gjorde klogest i at støtte sin Magt paa Befolkningens Hengivenhed; ellers vilde han let synke ned til at blive afhængig af Prætorianerne. Hans korte Regering blev derfor en meget lykkelig Tid. Bekendt er den store Ulykke, som fremkaldtes ved Vesuv's Udbrud, hvorved tre Byer, Herculaneum, Pompeji og Stabiae, gik til Grunde. Titus viste stor Hjælpsomhed ved denne og lignende Lejligheder. Han døde af Feber efter næppe to Aars Styrelse.

Domitian (81—96), hans Broder, havde det samme voldsomme Temperament som den afdøde Kejser, men ikke hans Forstand. Han foretrak at støtte sig til Prætorianerne, og optraadte meget grusomt mod de fornemme i Rom. Han foretog et uheldigt Krigstog mod Dacierne (i det nuværende Rumænien), men holdt alligevel et festligt Indtog i Rom ved sin Hjemkomst. Agricola, som fuldendte Britanniens Erobring med stor Dygtighed, nærede han en stærk Skinsyge imod. I Aaarenes Løb steg hans Forfængelighed, og han lod bygge Templer, hvor hans Billedstøtte opstilledes og tilbades; af Senatet lod han sig kalde Herre og Gud (dominus et deus). Omsider blev han myrdet af sin Hustru, da hun frygtede, at han havde i Sinde at lade hende ombringe (96).

Adoptivkejserne. (96—180).

Prætorianerne forlangte Domitians Mordere afstraffede, men anerkendte til Gengæld den af Senatet udsete Kejser Nerva. Fem udmærket dygtige Kejser fulgte nu i de næste 84 Aar efter hinanden: intet andet Land har en saa lang Række gode Regenter at opvise. Den regerende Kejser udvalgte (adopterende) til sin Efterfølger en prøvet og moden Mand, der afgav Sikkerhed for, hvorledes han vilde styre. Adoptivkejserdømmet endte, da den sidste af dem havde en Søn, til hvem Magten gik over.

Nerva (96—98) søgte at bringe Domitians Voldsomheder i Forglemmelse ved at gengive de proskriberede deres Ejendomme. Han adopterede

Trajan (98—117), som var en Spanier. Ulpius Trajanus var den sidste romerske Erobrer; Rigets Kraft, mente han, kunde kun bevares, naar den krigerske Aand holdtes vedlige. I Asien erobrede han Armenien og Mesopotamien, og han havde store Planer med at skabe en romersk Handel og Skibsfart paa Tigris-Eufrat og den persiske Havbugt. Dacien erobredes og koloniseredes i kort Tid; til Minde om dette Tog oprejstes Trajansøjlen paa det Ulpiske Torv i Rom.

Men samtidig med sine store krigeriske Foretagender omfattede Trajan Handelens og Industriens Fremme med stor Interesse. Han byggede Havne og Byer; Veje anlagdes i saa stort Omfang, at man i de Dage rejste hurtigere og bekvemmere end i Begyndelsen af vort Aarhundrede. De romerske Standlejre ved den germanske Grænse begyndte at forvandles til livlige Handelspladser, og mange Germaner nedsatte sig i Grænseprovinserne.

Hadrian (117—138) var en Slægtning af Trajan. Hans Karakter var mistroisk, og i sine personlige Forhold var han vanskelig og begik ofte megen Uret. Men som Regent var han fremragende. Trajans krigeriske Politik opgav han, og i Asien flyttede han atter Grænsen tilbage. Statens civile Anliggender optog ham helt og holdent, og ved talrige

Rejser satte han sig personlig ind i de forskellige Landsdeles Trang. Storartede Byggeforetagender (Adrianopel, Ny-Athen) sattes i Værk, Industrien fremmedes, og Borgerret meddeltes i stor Udstrækning. Paa sine Rejser fulgtes han af sine fortrolige, og disse begyndte at danne et Slags Statsraad, der overtog Senatets tidligere Rolle. Senatet selv behandledes med Agtelse, men traadte efterhaanden mere i Skygge.

Under Hadrian gjorde Jøderne endnu en Gang en blodig Opstand.

Titus Aurelius Antoninus Pius (138—161) hører til de ædleste Mennesker, Historien har kendt. Riget naaede under ham sin højeste Blomstring. Overalt herskede Fred og Virksomhed.

Marcus Aurelius Antoninus Filosofus (161—180) var en ligesaa udmærket Karakter som sin Forgænger. Sin Magt følte han som en stor Forpligtelse til at gøre Ret og Skel mod alle. Han var gennemtrængt af den stoiske Filosofis Lærdomme og har selv forfattet et Værk, der endnu er os en Hovedkilde til Kundskab om denne Lære. Den stoiske Filosofi fremsatte paa denne Tid Tanken om en almindelig Menneskekærlighed (*caritas generis humani*) og en Udvikling gennem Slægterne, hvorved den enkelte bliver mere og mere i Stand til at ordne sit Liv efter den store sædelige Verdensordens Krav. Men denne Tanke traadte her frem i en altfor abstrakt Form til at kunne faa Magt over den brede Befolkning. Det blev Kristendommens Sag at føre den frem i Mængden.

I Marcus Aurelius' Dage begyndte baade Partherne og Germanerne at angribe Riget. Vel sejrede Kejseren, men Rigets militære Svaghed kom dog for Dagen, og Kejseren maatte styrke Hæren ved at tage Hjælpetropper af barbarisk Herkomst i sin Tjeneste. I Asien blev Tigris atter Grænsen. Under Kampen mod Germanerne (Markomanner) døde Kejseren i Wien af Pesten, som var kommet ind fra Øst og i en Række Aar havde hærget Riget. Mange Steder havde den frygtelige Sygdom givet Anledning til Forfølgelser mod

de kristne, hvem man betragtede som Gudsforrædere, der havde krænket Guderne og derved fremkaldt deres Vrede.

Ved Marcus Aurelius' Død var i det væsentlige den Udvikling afsluttet, som det var Kejserdømmets historiske Opgave at gennemføre. Staten var fra en militær Stat blevet til en civil Stat; den var fra en Samling af underkuede og uensartede Provinser blevet til et stort Hele af ensartet Besskaffenhed. I Vesten herskede Latinen, i Østen herskede det græske Sprog; der var ikke længere en Flerhed af Nationaliteter. I sædelig Henseende virkede dette til at udvide de gamle Moralbegrebers Rammer, men ogsaa til at svække den politiske Interesse, idet den store Stats Styrelse laa uden for Befolkningens direkte Rækkevidde. Over alt var det Kejseren, som greb ind; selv Kommunerne begyndte at miste deres selvstændige Styrelse. Det blev de faglige Interesser, som samlede Folk i snævrere Grupper. Storindustrien og Storbesiddelsen begyndte ogsaa at vise deres Indflydelse, idet baade Smaaborgere og Smaabønder kom i Afhængighed af de store.

Trods den store industrielle Teknik, som denne Tid opnaaede, havde den dog ingen rigtig Naturvidenskab. Dette øvede sin Indflydelse paa Livsanskuelserne, hvor Overtro og Mystik vedblev at herske. Østens Religioner vandt mere og mere Indpas; men ved Siden heraf trængte Kristendommen sig frem med sin Forkyndelse af det store Brodersamfund, der omfattede alle, baade rige og fattige, baade frie og Slaver. Den vandt paa denne Tid sine Tilhængere særlig i de laveste Klasser, og Menighederne vare kun en Slags frie Foreninger, hvis Medlemmer stode hinanden bi i et og alt og styredes af en selvvalgt Forstander (Presbyter eller Biskop); i det borgerlige Liv, over for Staten, var denne kun en Borger, og han kunde have snart dette, snart hint Erhverv; hans Stilling som gejstlig Forstander for Menigheden vedkom ikke Staten.

Den romerske Stat var tolerant og anerkendte villig de mange Religioner. Kun forlangte den Respekt for sine

Guder som et Tegn paa sin politiske Overhøjhed. De kristne angreb alle de hedenske Guder og fik derved Ry for at være Gudsfor nægttere, og tillige paadrog de sig Mistanke for at forhaane Statens Myndighed. Trajan bestemte, at de kristne skulde straffes som Oprørere, naar de ikke vilde vise Statens Guder Ærbødighed. Dertil kom, at jo videre deres Menigheder bredte sig, og jo mægtigere derved deres Foreninger bleve, desto mere Ængstelse maatte de indgyde Regeringen. Denne søgte derfor at hæmme og stundom med Magt at slaa disse Foreninger ned.

I litterær Henseende blev Adoptivkejsernes Tid en ny Blomstringstid. Plutarks Biografier og Tacitus' historiske Skrifter indtage en høj Rang. Plinius den ældre (fra Flaviernes Tid) og hans Brodersøn Plinius den yngre have ogsaa efterladt Værker af Betydning. Ptolemæus var en fremragende Geograf og Astronom, og hans Opfattelse af Himmelfrummet med Jorden som Centrum blev raadende hele Middelalderen igennem. Den filosofiske Litteratur bragte kun lidet af Værdi; og skønt Interessen for Filosofi steg, og der ansattes Lærere rundt om i de fleste Byer, var det dog væsentlig kun tomme og betydningsløse Spørgsmaal, der drøftedes.

Soldaterkejserdømmets Tid.

(180—285).

De hundrede Aar, som fulgte efter Marcus Aurelius' Død, opfyldes af en sammenhængende Række af Borgerkrige og Krige mod fremmede Magter. Den Overvægt, som Provinserne efterhaanden havde faaet i Forhold til Italien, svækkede den romerske Styrelses Anseelse, og Legionerne paa Grænserne, hvis Mandskab saa godt som udelukkende kom fra Provinserne, nægtede jævnlig at adlyde og valgte deres egne Anførere til Kejser. Flere af disse Soldaterkejsere kom i hele deres Regeringstid slet

ikke til Rom; de regerede uden at adspørge Senatet, og Kommunernes Selvstyre blev ikke længere respekteret. Handel og Industri sygnede i denne Tid hen, og Landet begyndte derved at faa en større Betydning over for Byerne, uden at dog derved Storkapitalens Magt blev mindre. Ved Siden af den halvfrie Smaaborgerstand i Byerne kom den halvfrie, stavnsbundne Bondestand (coloni), der levede paa de store Godser og blev hoveripligtig til Hovedgaarden.

I Østen angrebes Riget idelig af Ny-Perserne, der havde omstyrtet Parthernes Magt; til sidst dannedes der i Østen en Slags temmelig selvstændig Vasalstat, som varetog Forsvaret mod Ny-Perserne (Palmyra). Ved Donau og Rhinen truede Germanerne, der nu havde sluttet sig sammen i større Folkeslag; Goter, Franker og Alemanner trængte plyndrende langt ind i Riget. Omsider lykkedes det dog en Række dygtige Krigere, de saakaldte illyriske Kejsere, at gøre Ende paa Forvirringen. Kejser *Claudius* (268—270) slog Goterne, og hans Efterfølger *Aurelian* (270—275) bragte atter Palmyra ind under Riget. Dacien maatte opgives; her bosatte Vestgoterne sig, og Donau, som nu blev Grænsen, befæstedes stærkt. Ligeledes befæstede Aurelian selve Byen Rom. Riget stod atter samlet og nogenlunde sikret mod ydre og indre Fjender, da Diocletian besteg Tronen 285.

Det suveræne Kejserdømmes Tid.

(285—476).

Diocletian (285—305) havde svunget sig til Vejrs ved personlig Dygtighed; uden egentlig Dannelse saa han ned paa dem, der gav sig af med boglig Lærdom, og for den romerske Stats gamle historiske Traditioner havde han intet tilovers. Han bestræbte sig blot for at give Statens Styrelse en saadan Form, at den kunde fyldestgøre det praktiske Krav at sikre Forvaltningens rolige Gang. 1) Kejserværdig-

heden skulde ikke længere bortgives ved Senatets eller Folkets (Soldaternes) Valg. Kejseren (Augustus) skulde selv udnævne sin Tronfølger (Cæsar), og denne fik straks Andel i Styrelsen. Rigets Størrelse syntes Diocletian at kræve mere end een Mands Omsorg, og derfor bestemte han, at der skulde være to Augusti og to Cæsarer. Naar disse fire Regenter holdt sammen, vilde næppe nogen anden kunne tænke paa at stræbe efter Herredømmet. 2) Kejsermagten skulde staa hævet over alle andre jordiske Forhold. Kejseren blev Herre og Gud og æredes paa østerlandsk Vis. Senatet i Rom mistede al Indflydelse, og Diocletian var i sin 20aarige Regering kun i Maaned i Rom. I Reglen opholdt han sig i Nikomedia. 3) Kristendommen havde nu vundet en saa betydelig Udbredelse, og den kristne Kirke havde faaet en saa fast Organisation, at den blev en Magt i Staten. Kejseren saa en Fare i den, fordi den ikke stod i Forhold til Statsmagten; Kejseren kunde blive Medlem af Menigheden, men ikke Kirkens Overhoved. Diocletian forsøgte derfor dels at organisere et hedensk Hierarki, hvis Ypperstepræst han selv var, dels at knuse den kristne Kirkes Organisation ved en blodig Forfølgelse. 4) Rigets Administration skulde helt omordnes. Men dette fuldførtes først i Constantins Regeringstid.

Efter 20 Aars Regering trak Diocletian sig tilbage til Privatlivet († 313), og snart efter udbrød der en Række Stridigheder mellem Magthaverne (306—324). Til sidst samledes hele Riget af Constantin den store, som 306 blev Herre i Gallien, 312 erobrede Italien og 324 ogsaa underlagde sig Orienten.

Constantin den store (324—337) gjorde 1) Kejsermagten arvelig og ophævede Diocletians kunstige Ordning med Augusti og Cæsarer. Han beholdt 2) Inddelingen i fire Hoveddele som en administrativ Inddeling (Præfekturer). 3) Han adskilte den administrative og militære Styrelse, saa Præfekterne og deres underordnede Distriktsembeds mænd kun beholdt den borgerlige Myndighed. Derved sikrede han

sig deres Lydighed. 4) Den øverste Styrelse af hele Landet lagdes i Hænderne paa syv Fagministre, der udgjorde Kejserens Statsraad, og Senatet i Rom blev fremtidig kun denne Bys Borgerrepræsentation; 5) i Konstantinopel (Byzantion) gav han Riget en ny Hovedstad, der blev det ydre Tegn paa, at alle Rigets Dele nu vare ligestillede og Italiens gamle Overvægt forsvundet. 6) Endelig stillede Constantin sig venlig over for den kristne Kirke; den fik Lov til at erhverve Grundejendom og begunstiges paa mange Maader, hvilket havde til Følge, at en stor Mængde Mennesker nu sluttede sig til den. Kirken blev derved en Slags Statskirke og mistede som alt andet i Riget sin frie Selvbestemmelsesret. Dens Organisation blev mere og mere aristokratisk, idet Biskopperne (1 i hver Kommune) fik stor Myndighed over Sognepræsterne, men selv kom til at staa under højere Forstandere, Ærkebiskopper (1 i hver Provins). Dette faste Hierarki fik til Opgave at vaage over Lærens Renhed, og der begyndte snart Forfølgelser af kætterske Sekter. Den vigtigste af disse var den arianske. Arius, en Præst fra Alexandria, nægtede, at Kristus var Gud i samme Forstand som Faderen; i Nicæa blev hans Lære forkættet paa et almindeligt Kirkemøde (325), hvor de 3 Trosartikler vedtoges som Hovedsummen af den kristne (katolske) Lære. Men den arianske Lære gav endnu fremdeles Anledning til mange blodige Stridigheder, og senere hen fik den en stor Betydning ved at udbrede sig blandt de germanske Folk, der ved Folkevandringen trængte ind i det romerske Rige.

Den faste bureaukratiske Administration, som Constantin saaledes gav Riget, formaaede ganske vist endnu en Stund at holde Riget sammen; men dette skete kun, ved at det gennemførte Politiopsyn kvalte enhver Ytring af selvstændigt Liv, og ved at Skatteindtægterne forøgedes. En betydelig Lejehær kunde paa denne Maade skabes; men længe formaaede Befolkningen ikke at udrede de tunge Skatter, og da det Øjeblik kom, faldt Riget sammen. Under det Tryk, som hvilede paa Folket, vendte Længslerne sig mere og

mere mod det hinsides. Den litterære Interesse levede endnu væsentlig kun i Kirken og traadte i religiøse Formaaals Tjeneste; den daglige borgerlige Gerning i Handel og Haandværk blev en Tvangsgerning uden synderlig selvstændig Interesse; den livegne Bonde og den frigivne Smaaborger fandt kun i Haabet om et evigt Liv Trøst for Livets Besværligheder. Præsten og Biskoppen bleve hans aandelige Formyndere og jævnlig ogsaa de eneste, der kunde og vilde beskytte ham mod Embedsmændenes Udsugelser. Hos mange vaagnede Ønsket om helt at forsvare denne Verden og i Ensomhed hengive sig til fromme Betragtninger, og det varede ikke længe, inden Munkevæsenet fra Syrien og Ægypten fik en stor Udbredelse over hele Riget.

Folkevandringen. (375—476).

Efter Constantins Død opstod der en kort Tid Stridigheder mellem hans Sønner. Tillige gjorde Nabofolkene Grænserne usikre, og kun med Møje lykkedes det at holde dem ude. Alemannerne bleve slaæede ved Rhinen, men Frankerne fik Lov at bosætte sig i Belgien mod at stille Soldater. Men da kom der fra Asien et voldsomt Stød, som satte de urolige Nabofolk i en stærk Bevægelse og omsider medførte Romerrigets Opløsning.

Ved Aaret 375 gik Hunnerne over Volga og gjorde sig til Herrer over Østgoterne, der havde et udstrakt Rige paa de russiske Sletter. Vestgoterne, som besade Dacien siden Aurelians Tid, fik af Kejseren i Østen, Valens, Tilladelse til at gaa over Donau; de vare dengang omvendte af Ulfilas til den arianske Kristendom. De kejserlige Embedsmænd solgte Goternes Hustruer og Børn, der først sattes over Floden som Slaver, og det oprørte Folk hævnede sig ved at hærge langt ned i Halvøen. Valens blev besejret og indebrændt ved Adrianopel (378), og først flere Aar efter bragtes Goterne til Ro af Theodosius den store, der blev Kejser i Østen. Han bosatte Goterne i Illyrien, hvor de i Virkelig-

heden levede selvstændigt, selv om de formelt anerkendte Roms Højhed.

Theodosiens den store blev til sidst ogsaa Kejser i Vesten og forbandt for sidste Gang hele Riget (394—395). Under ham forbødes Hedenskabet, og de gamle Templer lukkedes eller forvandlede til kristne Kirker. Ved hans Død gik de østlige Lande til hans ældste Søn Arkadius, de vestlige til hans yngste Søn Honorius. Hist taltes væsentlig Græsk, her Latin; det østlige Rige med Konstantinopel laa nogenlunde i Læ for Folkevandringens Strøm, det vestlige derimod blev Maalet for de germanske Stammers Erobringer.

Honorius (395—423) tog Bolig i Ravenna. Rigets Styrelse overlod han til Vandalen Stilicho, der længe med stor Kraft forsvarede Italien. Britannien maatte han opgive, og Britterne bleve atter selvstændige; Gallien og Spanien kunde han ikke dække mod Frankernes og Vandalernes Plyndringstog. Men Honorius blev misfornøjet med Stilicho og lod ham myrde (409), og der var nu ingen, der var i Stand til at forsvare Italien. Vestgoterne brøde frem under Alarik og indtog endogsaa Rom (410). Da Alarik kort efter døde, lod hans Efterfølger Ataulph sig bevæge til at føre sit Folk til Syd-Gallien og Spanien, hvor de som Roms Forbundsfæller skulde bekæmpe Vandalerne. Det lykkedes dem her at danne sig et stort Rige med Hovedstaden Toulouse; Vandalerne trængtes over til Afrika, hvor de under Genserik erobrede Karthago (439) og snart bleve farlige for Rom ved deres Plyndringer paa Italiens Kyster. Gentagne Gange plyndrede de selve Rom.

Under *Valentinianus den 3dje* (425—455) blev Rom udsat for et stort Angreb af Hunnerne. Disse havde nu deres Hovedsæde paa Sletterne omkring Theiss; deres Konge Attila (433—453) udbredte sin Magt helt hen til Altai, et Herredømme, der efter mongolsk Skik væsentlig bestod i en Række Udplyndringer af de svagere Folk. Attila vaklede en Stund imellem, om han skulde angribe det østromerske eller vestromerske Rige; omsider valgte han det sidste og

trængte i Spidsen for en Folkehær op ad Donau over Rhinen og plyndrede helt hen i Sletterne ved Loire. Valentinianus selv var en uduelig Mand; men i Spidsen for Rigets Styrelse stod den dygtige Kriger Aëtius; han fik Vestgoterne, hvis Rige i Gallien truedes ved Attilas Fremtrængen, til at slutte Forbund med sig, og i et stort Slag i Champagne blev Attila slaaet (450). Vestgoterne, der havde mistet deres Konge i Slaget, droge straks efter hjem, og Aëtius var da for svag til at hindre Attila i at vende tilbage over Rhinen med alt sit Bytte. Det næste Aar trængte han ind i Italien; men Klimaet i Posletten blev dødbringende for hans Tropper, og han vendte derfor snart tilbage til sin Borg ved Theiss. Her døde han det følgende Aar (453), og hans mægtige Rige opløste sig. Valentinianus følte sig nu saa tryk, at han vovede at lade sin myndige Minister Aëtius dræbe (454); men Aëtius' Venner ombragte derpaa Kejseren selv (455).

Riget var nu i Virkeligheden opløst. Vandalerne besade Afrika, Vestgoterne Spanien og Syd-Gallien, Frankerne det nordlige Gallien og Burgunderne det østlige. I Landene ved Øvre-Rhin havde Allemannerne sat sig fast, og i Vindelicien herskede Bajuvarerne, de gamle Markomanner. Britannien var c. 450 blevet erobret af Angler og Sachser, der havde trængt Britterne ud mod Vest og dannet sig 7 Riger. I Italien regerede fremdeles Kejsere; men de havde kun ringe Magt og til sidst afsatte de germanske Lejetroppers Anfører, *Odoacer*, den unge Kejser, *Romulus Augustulus*, da denne vægrede sig ved at anvise Tropperne Jord (476). Odoacer udskiftede derpaa $\frac{1}{8}$ af Italiens Jord til Germanerne; selv kaldte han sig Konge af Italien, et Vidnesbyrd om, at den romerske Statstanke var trængt i Baggrunden af Germanernes Samfundsorden. Der gik mere end 3 Aarhundreder, før Kejsernavnet atter toges op.

MIDDELALDEREN.

1ste Periode.

Staternes Nydannelse.

476—750.

Germanerne.

Da Romerne først lærte Germanerne at kende, levede disse i primitive Samfund, hvor det var Slægterne, der holdt sammen. De frie, indbyrdes lige stillede Medlemmer af Slægten samlede paa Tinge og afgjorde deres Sager; i Krig gave de sig jævnlig en anset Mand til Høvding, men hjemme øvede kun de ældste en større Indflydelse. Kvæg-avl og et svagt begyndende Agerbrug var disse Menneskers Levevej, og hyppig brøde de op og søgte sig nye Opholdssteder.

Senere hen finde vi Forholdene mere udviklede. Somme Slægter anses for at være fornemmere og at staa Stamme-guderne nærmere end andre, og af dem tages Forstanderen paa Tinge og Høvdingene i Krigen. Et Kongedømme, som omfatter flere Slægtsgrupper, er i Færd med at udvikle sig; men Kongens Indflydelse strækker sig ikke ud over det at være en Slags Forbeder for Folket hos Guderne. Først ved Kampene med Romerne fik Kongedømmet en kraftigere Vækst, og under Folkevandringen fik Kongen navnlig ved Hjælp af sin Hird en stor om end ubestemt Indflydelse.

Af disse Germaner toges det vestromerske Riges Provinser i Besiddelse under to Former. Enten rykkede Germanerne ind og bosatte sig midt iblandt den romerske

Befolkning (de hærbesatte Lande), eller de toge Landet helt og holdent i Besiddelse og fortrængte den romerske Befolkning (de folkebesatte Lande). I de hærbesatte Lande, Italien, Gallien, Spanien og Afrika, indrettede de sig som en krigersk Adel, en Overklasse, der bemægtigede sig det meste af det Storgods, som i den senere Kejsertid havde samlet sig paa Senatorstandens Hænder. Den romerske Befolkning holdt sig væsentlig i Byerne og vedblev at styres efter romersk Ret; det romerske faste Embedsmandsvæsen gav her de germanske Konger en betydelig Magt; og denne fik nogen Indflydelse paa hans Stilling ogsaa over for hans egne Landsmænd. Men de store Omraader, hvorover Germanerne spredte sig, svækkede paa den anden Side hans Myndighed; Handel og Industri vare lamslaaede og kunde ikke længere danne noget Baand mellem fjærnt fra hinanden liggende Egne; den Følelse af Fællesskab, som Kejserdømmet en Tid lang havde skabt mellem Folkene var allerede i stærk Synken hen imod Folkevandringen; og den forsvandt nu ganske og gav Plads for en snævrere Følelse af Samhørighed i det enkelte Landskab, eller den enkelte Kommune. Derfor blev Kongens Myndighed over for de adspredte krigerske Stormænd mindre, medens samtidig hele Tidens opløste Tilstand bidrog til at knytte et fast Fællesskabets Baand mellem den enkelte Stormand og de Smaabønder, som levede i hans Nærhed.

I de folkebesatte Lande, Britannien, Elsass, Agri decumati, forsvandt den romerske Kultur næsten fuldstændig, og den germanske Samfundsorden, der hvilede paa Fribønderne med deres Slægtshoveder, holdt sig her en Tid lang. Dog kommer ogsaa her omsider de smaa Bønder i Afhængighed af de store, der med deres væbnede Følge baade beskytte de smaa mod fremmede og undertrykke dem for egen Regning.

I Italien var det romerske Element stærkest til Stede og viste sig i den følgende Tid i den Betydning, de enkelte Byer fik. I Gallien vare det romerske og det germanske Element omtrent jævnstærke, og Landskaberne samlede sig om enkelte

Byer. I Germanien manglede det romerske Byelement, og Landet fik intet naturligt Midtpunkt. I Spanien afbrød den arabiske Erobring den ved Folkevandringen skabte Ordning, og i Britannien gjorde Øens naturlige Enhed sig gældende paa en ejendommelig Maade. Det eneste, som egentlig stod oprejst fra Oldtidens sammenstyrtede Stat, var Kirken. Om end ogsaa her den almindelige Splittelse gjorde sig gældende, bevarede den dog i selve sin Lære Tanken om et stort Fællesskab, om en stor Orden, der omfattede alle Mennesker.

Italien.

476— c. 750.

Odoacer (476—493) boede som de sidste Kejsere i Ravenna. Men her blev han angrebet af Østgoterne, der under deres Konge, Theodorik den store, rykkede frem ad de samme Veje som tidligere Vestgoterne. Ravenna erobredes, og Odoacer dræbtes (493).

Theodorik (493—526) søgte saa vidt muligt at styre med fuld kejserlig Myndighed. Østgoterne bosattes paa Landet og skulde som en Slags staaende Hær opretholde Kongens Magt. For at de ikke skulde blive blødagtige, holdt Theodorik dem fjernt fra den romerske Kultur, som han for øvrigt søgte at bringe paa Fode igen. Mange store Byggeforetagender sattes i Gang, Handelen beskyttedes, og Literaturen fik atter et kortvarigt Opsving. Men der vedblev dog at herske Mistro mellem Romerne og de fremmede, der oven i Købet som Arianere stode som Kættere i Romernes Øjne; og i Theodoriks sidste Dage kom det til flere blodige Scener, og en Del fornemme Romere henrettedes som mistænkte for at drive hemmelige Underhandlinger med den østromerske Kejser.

Efter Theodoriks Død undergravedes Østgoternes Magt ved indre Stridigheder. Kejseren i Konstantinopel, Justinian,

beslattede da at erobre Italien. Vandalernes Rige i Afrika havde hans Feltherre, Belisarius, erobret (534), og denne sendtes nu til Italien, hvor han med Romernes Støtte snart havde betydelig Fremgang og til sidst erobrede Ravenna. Kejseren afbrød ganske vist hans Fremgang, idet han mistroisk kaldte ham tilbage. Men snart genoptoges Kampen under en ny Feltherre, Narses. Østgoterne, som i Mellemtiden atter havde haft Fremgang, bleve nu fuldstændig tilintetgjorte. Deres sidste Konge, Tejas, faldt ved Vesuv (552), og Aaret efter var hele Italien blevet en Provins af det græske Kejserdømme. I 15 Aar beholdt Grækerne Herredømmet over hele Italien, da mistede de Posletten (568). I 200 Aar beholdt de Ravenna, indtil denne By og Landet langs Adriaterhavet kom under Pavestolen (756). I over 500 Aar var Syd-Italien i deres Besiddelse, indtil Normannerne ved Udgangen af det 11te Aarhundrede berøvede dem deres sidste Plads paa Halvøen.

Longobarderne (568—774) vare et germansk Folk, som fra Egnen ved Elbens nedre Løb var vandret mod Syd og efter en Tid at have boet i Egnene om Theiss gennem Pannonien brøde ind i Italien, hvor de allerede havde været som Lejetropper i Narses' Hær. 568 erobrede de Nord-Italien og gjorde Pavia til deres Hovedstad. Den første Tid af deres Herredømme var meget urolig, og det lykkedes heller ikke senere hen Kongerne over for Stormændene at finde en Støtte i Resterne af de romerske Statsinstitutioner. I Tidens Løb smeltede Longobarder og Romere sammen; og Katolicismen sejrede over Longobardernes Arianisme c. 600. I Begyndelsen af det 8de Aarhundrede truede Longobarderne med at erobre de græske Besiddelser og Byen Rom. Men da fandt Paven en Støtte hos Frankerkongen. Pipin den lille styrkede Pavens Magt over for Longobarderne ved at overdrage ham det erobrede Exarkat Ravenna (756), og Karl den store gjorde helt Ende paa det longobardiske Rige ved at erobre Pavia og afsætte den sidste Konge Desiderius (774).

Pavedømmet. Biskoppen i Rom, Skt. Peters Efterfølger, havde allerede i Kejsertiden nydt større Anseelse end nogen anden Biskop i Vesten. Ved Folkevandringen gik denne Anseelse noget tilbage, idet flere Lande faldt tilbage til Hedenskabet (de folkebesatte Lande), andre kom under arianske Germaners Herredømme. De katolske Landskirker, som blev tilbage, levede næsten adskilte. De store Koncilier var der ikke mere Tale om; de fortsattes kun i det østlige Rige. Men paa en anden Vis steg Pavens Anseelse, idet han i disse Trængselsaar blev Byen Roms og dens Omegns politiske Styrer. Han anerkendte Kejseren i Konstantinopel, men stod i større Anseelse end dennes verdslige Repræsentant i Rom. Og ved denne saa godt som uafhængige Stilling lykkedes det ham at blive den, der atter bragte Kirkens Trang til en fælles Styrelse til Live, og at gøre sig til Midtpunkt for alle Tidens stærkest bevægende Ideer. Paven blev Bæreren for den kristne Verdensanskuelse, der fandt sit Udtryk i Munkevæsenet.

Munkevæsenet udspringer af Forestillingen om, at man maa forsage Verden for at takkes Gud. Forsagelsen udtryktes i Klostrene i Reglen ved de to Løfter om Fattigdom og Kyskhed. Til disse Løfter føjede Benedikt af Nursia i Aaret 529 et tredje, nemlig Løftet om Lydighed, og derved blev det muligt for den, som forstod det, at samle hele den mægtige Skare af Munke til et fælles Arbejde, i Tjeneste for een eneste Sag. Og det var det, Paven gjorde, da Gregor den store c. 600 knyttede Munkevæsenet nøje til Paven og hans Ideer. I Læren om Skærsilden anerkendtes Livet som Munk som helligere end ethvert som helst andet; Munken alene havde rensat sin Sjæl tilstrækkelig til at undgaa Skærsilden. Alle andre kunde kun ved Kirkens Forbøn og Munkenes opsparede gode Gerninger blive delagtige i den samme Hellighed. Læren om Skærsilden blev Kirkens mægtigste Middel baade til at beherske Aanderne og til at samle Rigdomme ved alle de Gaver, de troende skænkede

Kirken. I Munkene havde Paven en Hær, som oversvømmede Landene og gjorde dem afhængige af Kirken i Rom.

Benedikts Regler vandt dog indtil Aar 700 kun lidet Indpas uden for Italien. Og i disse Aar var Paven ogsaa uden synderlig Indflydelse paa Kirkerne i Gallien og Spanien. Biskopperne levede her som selvstændige verdslige Stormænd. Men derimod havde Gregor den store vist Vejen til en anden Virksomhed, som senere hen bidrog væsentlig til at give Paven den øverste Magt. Missionsvirksomheden, som hang saa nøje sammen med selve den kristne Lære, var standset overalt med Undtagelse af en Afkrog af det gamle romerske Rige, Irland. Gregor optog nu Missionsgerningen ved at sende Munke til Britannien. En saadan Kirke, der stiftedes ud fra Rom, anerkendte fra Begyndelsen af Moderkirkens Overhøjhed og blev, naar den senere hen voksede sig stor og rig, en betydelig Støtte for Paven. Et Aarhundrede senere kom ligeledes Missionen imellem Tyskerne i den romerske Paves Hænder, og de andre Biskopper i de gammelromerske Lande kunde ikke længere tænke paa at maale sig med Paven i Anseelse. Jo mere de forskellige Lande samledes under de frankiske Kongers verdslige Vælde, desto mere blev Paven det naturlige Udtryk for den samme Enhed paa Kirkens Omraade.

Den kristne Religion var for øvrigt i disse Aarhundreder blevet lige saa barbariseret som alt andet. Troen var væsentlig Overtro, og paa Folkenes sædelige Liv havde den ikke Indflydelse. Germanerne bleve kristne, ikke fordi de gamle kristne Idealer om Næstekærlighed og Ydmyghed vandt Indpas hos dem, men fordi de opfattede Kristus som den mægtige Verdenskonge, de stode sig ved at tjene. I Klostrene tilbragte Munkene Tiden med Andagtsøvelser, Afskrivning af Helgenlegender og noget Haandværk og Havedyrkning; men Studiet af den gamle klassiske Literatur hørte op, og Pave Gregor fordømte det udtrykkelig.

Fra Midten af det 8de Aarhundrede stillede Paverne sig i et nøje Forhold til de frankiske Regenter, hvis Hjælp de

søgte mod Longobarderkongerne; og det lykkedes paa denne Maade Paven at blive verdslig Herre over Rom med Omegn og Exarkatet (756). Men Pavernes Fordringer gik allerede nu langt videre. Det er fra denne Tid, at de træde frem med den falske Paastand, at allerede Constantin den store havde overgivet dem den øverste, endog over Kejseren staaende Myndighed over alle Vestens Lande.

Gallien.

(476—751).

Kort efter det vestromerske Riges Undergang trængte Frankerne fra Belgien, hvor de længe havde boet som det romerske Riges Forbundsfæller, ind i det egentlige Gallien under deres Konge, Klodoveg af Merovingernes Æt. Han erobrede Landet til Loire, og senere hen underlagde han sig endnu Allemannernes, Burgundernes og den største Del af Vestgoternes Besiddelser nord for Pyrenæerne. Han gik i disse Kampe frem med stor Samvittighedsløshed, og hans og hans Sønners Regering betegner et Tidsrum, hvor den sædelige Forvildelse naaede et større Omfang end til nogen anden Tid.

Særlig berømt er Klodovegs Kamp med Allemannerne blevet derved, at han under Slaget skal have lovet at lade sig kristne, hvis han sejrede. Hans Hustru havde allerede tidligere paavirket ham i denne Retning, og han skal forsøgsvis have ladet sine Børn døbe; men da disse døde, mente han, at Kristus ikke havde vist sig at være stærkere end hans gamle Guder. Efter Sejren over Allemannerne overbevistes han om Kristi Magt og lod sig med flere Tusinde Franker døbe i Rheims (496). Han valgte den katolske Tro og fandt derfor fra den Tid stor Støtte hos den romerske Befolkning, der foretrak ham fremfor deres arianske Herrer. Dette var en væsentlig Grund til, at hans Magt udbredte sig saa hurtig.

Efter hans Død 511 deltes Riget mellem hans Sønner. Disse holdt dog sammen, og Riget udvidedes yderligere. De erobrede Lande bleve ikke af Merovingerne udskiftede til Frankerne, men betragtedes som Kongens Ejendom, og han lod dem styre i sit Navn af sine Embedsmænd. Men i Stedet for den stærke Udstykning af Myndighed, som havde været et Særkende for det romerske Embedsmandsvæsen, sattes der nu een Mand i Spidsen for hvert Distrikt. Han fik Titel af Greve, og ham paalaa det at opbyde og anføre Mandskabet, at opkræve Skatterne og Retsbøderne og at føre Forsædet paa Tinge. Under urolige Forhold gjorde denne samlede Myndighed det lettere for Greven at gøre sig mere uafhængig af Kongen; og da Klodovegs Sønnesønner kom i Strid med hverandre, kunde Kongerne ikke længere modstaa Stormændenes voksende Vælde. Stormændene vare hver i sin Egn langt bedre i Stand til at beskytte og samle Smaabønderne omkring sig, end Kongen var, og de tiltvang sig snart (614) Fritagelse for Skatter og Immunitet, d. v. s. Ret til at styre deres Godser og deres Bønder uden Indblanding af de kongelige Embedsmænd. Greveværdigheden knyttedes til Egnens mægtigste Familie. Blandt Stormændene fik særlig Bestyrerne af de kongelige Godser, major domus, en saa stor Anseelse, at Kongen stilledes ganske i Skygge.

Rigets Opløsning standsedes af en Række dygtige Hushovmestre af Arnulfingernes Æt. Den første af disse genoprettede Kongedømmets Enhed; hans Søn, Karl Martel, sejrede over Araberne ved Poitiers (732) og hindrede derved den muhamedanske Religion i at udbrede sig nord for Pyrenæerne. Denne Sejr omgav ham og hans Slægt med en saadan religiøs Glans, at det endelig lykkedes den nye Æt, der snart kaldtes den karolingiske, at fortrænge Merovingerne.

I Følge den gamle germanske Opfattelse kunde kun en Meroving beklæde Tronen; thi kun en Meroving stod i det rette Forhold til de himmelske Magter. Sejren over de vantro Arabere syntes at stille Arnulfingerne lige med Merovingerne i denne Henseende, og Karl Martel lod længe Tronen

staa ubesat. Hans Søn, Pipin, der fulgte ham 741, indsatte vel atter en Skyggekonge; men nogle Aar senere lod han sig med Pavens Billigelse vælge til Konge og krone (751). Kongedømmet blev ved denne Indvielse fra Kirkens Side stillet langt højere end tidligere. Den gammelgermanske, merovingiske Konge var Folkets ypperste og dets Talsmand over for Guddommen; den nye karolingiske, salvede Konge stod mere som Guds Statholder paa Jorden og var derfor mere ophøjet over Folket.

Karl Martel havde søgt at styrke sin Magt ved at bemægtige sig en hel Del Gods, som var kommet i Kirkens Besiddelse. Pipin søgte at ende de deraf opstaaede Stridigheder ved at indrømme Kirken en vis Afgift af disse Godser, medens han gav den virkelige Besiddelse til saadanne Stormænd, som vilde forpligte sig til at gøre Krigstjeneste. I denne Ordning findes en af Spirene til Lensvæsnets.

Pipins Krigstog til Italien er omtalt ovenfor.

Spanien.

(476—755).

Vestgoterne havde allerede siden det vestromerske Riges Undergang udbredt deres Herredømme over det sydlige Gallien og den største Del af Spanien. Den største Del af Gallien tabtes til Klodoveg 507, og Hovedstaden flyttedes fra Toulouse til Toledo. I lang Tid vedblev Modsætningen at bestaa mellem de arianske krigerske Goter og den katolske borgerlige romerske Befolkning. Men ved Slutningen af det 6te Aarhundrede var der dog foregaaet en Sammensmeltning. Arianismen forsvandt, og der udviklede sig et krigersk Stormandsvælde, som berøvede Kongen næsten al Magt og underkuede den fattige Frimandsklasse. Kongerne søgte en Støtte hos Gejstligheden, og Bispeforsamlingerne fik en betydelig Indflydelse.

Men den indre Strid gjorde Riget svagt mod ydre Fjender. Araberne kom fra Afrika over Gibraltarstrædet og erobrede i Slaget ved Vadi-Bakka hele Landet (711). Deres Forsøg paa ogsaa at erobre Gallien tilbagevistes af Karl Martel (732); men i Spanien bevarede de i lang Tid deres Herredømme. Kun i Nordvest holdt Vestgoterne sig uafhængige. Det arabiske Herredømme løsrevs 755 fra sin Forbindelse med Kalifatet og dannede med Cordova som Hovedstad en selvstændig Stat.

Araberne.

(til 750).

Araberne have ingen Historie før Muhameds Tid. Spredte i en hel Mængde smaa Stammer under Sheiker eller Ættehoveder levede de i stadig Strid med hverandre. Hist og her var der opstaaet neutrale Handelspladser, hvor der aarlig samledes en Del Mennesker, og nogle af disse Pladser nød ogsaa stor religiøs Anseelse, saaledes Mekka, hvis Helligdom Kaba rummede Altre for de fleste Stammer. Muligvis var Arabernes Religion en Monoteisme, idet den enkelte Stamme tilbad sin Stamfader og sammenblandede denne med Verdensaltets Guder. Stjernedyrkelse og Fetishtro var meget udbredt. Kristen og jødisk Paavirkning fremkaldte i det 6te Aarhundrede Dannelsen af flere jødiske Sekter; en af disse, Haniferne, fik stor Betydning for Muhamed.

Muhamed, Abdallahs Søn, fødtes i Mekka 571. Han blev tidlig forældreløs og opdroges af rige Slægtninge, men var selv fattig. Som ung kom han vidt omkring ved Handelsrejser; men da han senere traadte i en rig Enke, Kadidja's Tjeneste og denne forelskede sig i ham og giftede sig med ham, hengav han sig til religiøse Grublerier, og under sygelige epileptiske Anfald troede han at modtage Aabenbaringer. En streng Monoteisme var Grundtanken i den nye Lære,

som efterhaanden formede sig for ham; Allah, Himlens og Jordens Skaber og Herre, har fra Evighed bestemt, hvorledes alle Ting skulle ske; de troende skænker han et saligt Paradis. Til Menneskene taler han gennem Profeter; Jøder og kristne have saaledes faaet en Del af den evige Sandhed, men kun Muhamed har faaet den hele Aabenbaring. I Begyndelsen fandt Muhamed kun faa Tilhængere, Kadidja, hans Fætter Ali, og en af hans andre Hustruers Fader, Abubekr. Kabaens Vogtere saa derimod paa ham med Uvilje, og efter Kadidja's Død flygtede han til Nabobyen Jatreb, hvor han fandt villigere Øre (622). Fra denne Flugt regner Araberne deres Æra; thi i Jatreb, der nu kaldtes Medina-al-nabi, d. Profetens Stad, fandt Muhamed ikke blot troende, men Krigere, der sluttede sig om ham og snart udbredte hans Herredømme over store Strækninger. To Aar før sin Død erobrede han Mekka, og hele Arabien bøjede sig for ham. Han begravdes i Medina (632).

Efter Muhameds Død truede en Tid Stridigheder med at udbrude mellem Stammerne; men det lykkedes dog snart at samle alle omkring Abubekr som Profetens Efterfølger, Kalif. Han begyndte derpaa den store Erobringskrig mod Nabostatetne. Persien og Syrien erobredes; Jøder, kristne og Parser fik Lov at beholde deres Tro mod at betale en Skat pr. Hoved; alle andre maatte antage Islam. Efter Abubekr's Død (634) erobredes ogsaa Ægypten. I de erobrede Lande fik Araberne ingen Grundejendom, men levede som Soldater i deres Lejre, og hver Mand modtog aarlig en Pengesum af Staten.

De første Kalifer bragte den hellige Bog, Koranen, i en fast Skikkelse. Da Muhamed ikke blot var Religionsstifter, men ogsaa Høvding, blev Koranen ikke blot en Bibel, men tillige en Lovbog, der greb dybt ind i Ordningen af det borgerlige Samfund. Den fik derved i Øjeblikket en forøget Indflydelse, men bidrog i Tidens Løb til at lade Samfundets Udvikling stivne, da Koranens guddommelige Forskrifter ikke kunde ændres. Koranen indskærper Troen paa een Gud;

anbefaler Pilegrimsfarter og Kamp for Troens Udbredelse som Midler til at vinde Salighed, ordner Familieretten, og foreskriver det daglige Liv en hel Mængde Ceremonier, som egne sig til at holde den religiøse Bevidsthed vaagen. Foruden Koranen fandtes der ogsaa en Samling hellige Traditioner og Forklaringer, Sunna, som de første Kalifer lode optegne. Men denne fandt ikke almindelig Tilslutning. Profetens Fætter og Svingersøn, Ali, ansaa sig selv for den egentlige Kalif og fik ogsaa ved Aarhundredets Midte Anerkendelse som saadan, men myrdedes kort efter, og Kalifværdigheden gik da over til Statholderen i Syrien, Moavija (661). Han anerkendte de første Kalifer og Sunnaen, og fra denne Tid vare Araberne splittede i to store religiøse Partier, Sunniterne og Alis Tilhængere, Shiterne, der ikke vilde anerkende Sunna. Langvarige Stridigheder bleve Følgen deraf. Disse Stridigheder forøgedes ogsaa ved, at Moavija residerede i Damaskus og ikke som de tidligere Kalifer i Arabien. Kalifernes tarvelige Levevis veg nu Pladsen for en pragtfuld østerlandsk Hofholdning.

Fra Slutningen af det 7de Aarhundrede brøde Araberne atter frem paa store Erobringstog, baade i Asien og i Nord-Afrika. Til Spanien gik de over 711, men Forsøget paa at sætte sig fast nord for Pyrenæerne strandede i Slaget ved Poitiers (732). Riget havde nu naaet sin største Udstrækning, men var kun løst sammenføjjet. En Tronrevolution i Damaskus bragte en ny Kalifslægt til Magten (750), og denne flyttede Residensen til Bagdad. Spanien rev sig samtidig løs og blev under Medlemmer af den styrtede Kalifslægt et uafhængigt Kalifat med Hovedstad i Cordova.

2den Periode.

Lensstaternes Dannelse.

(750—1050).

Karolingerne.

(751— c. 950).

Karl den store. Da Pipin den lille døde (768), fulgtes han paa Tronen af sin Søn Karl, der udmærkede sig baade ved sin Krigerskhed og sin Sans for aandelig Kultur. Karl afslutter den Periode, Folkevandringen havde indledet. Ved at samle alle Vest-Europas Folk under sit Herredømme gør han Ende paa Vandringerne, og ved at genoplive Interessen for Oldtidens Aandsliv fremkalder han de første Spirer til en ny aandelig Udvikling.

I Italien erobrede Karl Longobardernes Hovedstad Pavia (774), afsatte den sidste Konge, Desiderius, og gjorde sig selv til Longobardernes Konge. Mod Araberne i Spanien gjorde han flere Tog og satte sig til sidst fast i Ebrolandet¹⁾. Mod Sachserne ved Weser kæmpede han i mange Aar. Deres Høvding, Vidukind, vakte idelig nye Opstande, og først efter en stor Sejr ved Detmold og Hase (783) begyndte Karls Herredømme i disse Egne at fæstnes. Han maatte

¹⁾ Under det første af disse Tog led hans Bagtrop paa Tilbagevejen fra Spanien det bekendte Nederlag i Roncevaux, hvor Roland faldt.

dog jævnlig gaa meget strengt frem og foretage store Omflytninger af Befolkningen. Bispedømmer oprettedes i Landet, og faste Pladser anlagdes. Først hen imod Slutningen af sin Regering blev Karl Herre over hele Landet op til Ejderen, hvor Grænsen sættes mellem ham og Danerne (Godfred). I det sydlige Germanien maatte Bajrerne bøje sig for ham, og mod Øst gjorde han Tog helt ind i Ungarn.

Overalt indførte Karl den gamle frankiske Grevskabsinddeling, og over Greverne førte han et strengt Tilsyn. Kongelige Sendemænd berejste Landet og indberettede alt til Karl; og Grever, som misbrugte deres Magt, afsattes ofte. Stormændene søgte han at binde til sig ved at give dem kongelige Gaarde, mod at de aflagde Troskabsed til ham som Vasaller. Den fattige Frimandsklasse søgte han at give Lempelser i Ledingsbyrden og i Pligten til at møde ved Tingsforsamlingerne. Men derved svækkedes ogsaa denne Klasses Deltagelse i det offentlige Liv, og med Ledingspligten fik Stormændene ogsaa en forøget Indflydelse. Tillige hindrede de idelige Krige i og for sig de mindre Frimænd i at komme til Velstand. Det hjalp ikke, at Karl gav Eksemplet til at rydde Skovene og inddrage nyt Land til Dyrkning; dette kom væsentlig Stormændene til Gode, da disse alene besad Midlerne til slige Foretagender og Evnen til at beskytte deres Ejendomme.

Sammenholdet imellem alle Karls Lande skyldtes kun hans stærke Krigsmagt og hans store Bevægelighed, der idelig førte ham fra den ene Ende af Riget til den anden. Der fandtes ingen Handel eller fælles Interesser af nogen Art, som kunde fremkalde en Følelse af Fællesskab; og kun Frygt for pludselig at se Karl med hans Hær imellem sig fik Landskabernes Stormænd til at adlyde ham.

Karl nærede en levende Interesse for aandelige Sysler. Ved Englænderen Ælkvins Hjælp indrettede han en Hofskole og en Klosterskole i Tours; overalt ved Klostrene befalede han, at der skulde oprettes Skoler, og han vilde have alle delagtiggjort i Undervisningen. Men hos Befolk-

ningen var der endnu ingen Trang til Stede hertil, og derfor trivedes det ikke. Undervisningen var endnu ikke nyttig for det daglige Liv. En ren litterær Interesse vaagnede nok hos enkelte Personer og i enkelte Kredse; Ejnhard skrev Karls egen Historie, og ved Hoffet sysselsatte man sig med simple filosofiske Spekulationer (i Form af Gaadegætning). Af skrivning af Haandskrifter udvikledes til en Kunst. Men en dybere Vækkelse af Folket naaedes dog ikke¹⁾.

Som Karl besad den øverste jordiske Magt, ønskede han, at der ogsaa skulde være eet Overhoved for Kirken. Han bidrog meget til, at Paven vandt Anerkendelse som hele Kirkens Forstander. Men Karl følte sig dog bestandig som Pavens Herre; og for at betegne den Magtfylde, han krævede at besidde, laa det nær for ham at antage Kejsernavnet. Uroligheder i Konstantinopel førte til, at Kejsertronen der en Stund kom til at staa ubesat, og i Aaret 800 blev Karl da under et Ophold i Rom, hvor han havde genindsat den fordrevne Pave, Leo den 3dje, af denne kronet til Kejser. Rigtigt efter Karls Ønsker var dette ikke; han havde hellere villet tage Kejsernavnet selv. Karl døde i Aaret 814 og blev begravet i sin Hovedstad Aachen.

Ludvig den fromme (814—840), Karls Søn, havde ikke Faderens Kraft, men søgte at bevare Rigets Enhed ved at fremelske Kirkens Enhed og Sammenhold. Hans Sønner fik Dele af Riget at styre som Konger under Kejserens Overhøjhed, men kom snart i Strid med Faderen. Denne Strid varede ud over hans Død (840) og endtes først ved Forliget i Verdun (843), hvor Lothar fik Italien og Kejsernavnet, der vel blev betydningsløst, men dog i selve Navnet indeholdt Kravet paa et Slags Overhøjhed over hele Riget; Karl den skaldede fik Frankrig, og Ludvig den tyske fik Tyskland.

¹⁾ Digtet Heliand, der fremstiller Kristus som den store Konge omgivet af sine Hirdmænd er et Vidnesbyrd om den krigerske Aand, hvori Kristendommen opfattedes.

Karolingernes Undergang. Efter Forliget i Verdun opløstes Riget mere og mere. Kongerne kunde ikke værges deres Lande mod fremmedes Angreb; Normanner, Arabere og Madjarer faldt plyndrende ind i Riget, og det blev Stormændene, som i de enkelte truede Landskaber selv maatte overtage Forsvaret. Derved steg deres Magt; i Frankrig fik de allerede i Karl den skaldedes Tid i det væsentlige Arveligheden af deres Len anerkendt. I Tyskland samlede de enkelte Stammer sig atter om Stammehertuger. De karolingiske Konger kunde ikke hamle op med deres mægtige Stormænd, Kronen tilfaldt snart dem. 911 uddøde Karolingerne i Tyskland, og den mægtigste Hertug, Henrik Fuglefænger af Sachsen, fik faa Aar senere Herredømmet (918). I Italien ophørte Karolingerne at regere (950), og de tyske Konger fik en Tid lang Magten. I Frankrig opløstes Rigsenheden næsten ganske, og ved Ludvig den dovnes Død (987) overdroge Stormændene Kronen til Hertugen af Isle de France, Hugo Capet.

Lensstaten.

Frankrig.

Omkring Kongen stod en Kreds af Hertuger og Grever, som hver havde sit Landskab i Forlening. Disse Storvasaller styrede deres Len uden Kongens Indblanding; de skyldte ham kun Krigstjeneste, Hoftjeneste og at tage Sæde i hans Domstol (Parlament). Selv havde de Undervasaller (Baroner og Slotsherrer) i deres Tjeneste; disse vare paa samme Maade forpligtede over for Storvasallen, men stode ikke i noget Forhold til Kongen. Sjælden vare de første capetingiske Konger i Stand til at sætte noget igennem over for deres Hertuger og Grever; Frankrig var næsten helt faldet fra hinanden i en Række smaa Stater, hver med sin Fyrste og sit Parlament.

I *Nordfrankrig* var den krigerske Aand særlig fremherskende. Gejstligheden undertryktes; om den end besad store Ejendomme, kunde den ikke altid værges dem mod de adelige Herrer, der bemægtigede sig dem under Skin af at blive Kirkens Vasaller. Nogen Stilling som styrende jævnsides med Baronerne havde Prælaterne ikke. Derimod udvikledes hos den franske Gejstlighed under disse Trængslens Tider en hierarkisk Aand, der dels viste sig i et stærkt Sammenhold, og dels gav sig Udslag i religiøse Rørelser, saasom Oprettelsen af en Mængde Stiftsskoler, Skærpelse af Munkelivet (Klostret i Cluny) og fanatiske Trosudbrud (Jødefølgelser). En Blanding af en ridderlig krigersk og en præstelig religiøs Aand udvikledes saaledes i Nordfrankrig, og efter Aar 1000 gav den sig sit Udslag i en stigende Hyppighed af Pilegrimsrejser, Indledningen til Korstogene.

I *Sydfrankrig* holdt Erindringerne fra Romertiden sig kraftigere¹⁾. Ved Siden af Krigerlivet beholdt Livets fredeligere Nydelser en stor Værdi; Handelen vedblev at have Betydning, og Forbindelsen med Maurerne i Spanien førte mange Kulturpaavirkninger med sig, som gave Livet større Finhed. Efter Midten af det 11te Aarhundrede skød Trubadurpoesien op af disse aandelige Forudsætninger. Medens saaledes Frankrigs forskellige Dele udviklede sig hver for sig, sade de capetingiske Konger ret afmægtige i Paris. Men disse første Kongers lange Regeringstid bidrog mægtigt til at gøre Kongedømmet arveligt, og derved blev det Midtpunktet i den kommende Tids Udvikling.

Tyskland.

Henrik den 1ste blev Stamfader til det *sachsiske Hus* (918—1024). Med Stammehertugerne søgte han at forlige sig

¹⁾ Det kaldtes senere ofte *pays du droit écrit*, i Modsætning til Nordfrankrig som *pays du droit coutumier*.

og at samle Rigets Kraft mod Madjarerne. Under Forberedelserne til denne Kamp udvikledes den pansrede Rytterhær, som snart helt fortrængte den opbudte Fodfolks Hær af Bønder. Henrik overvandt Madjarerne (933) og døde faa Aar efter.

Hans Søn, *Otto den store* (936—973), kom snart i Strid med Hertugerne. Otto blev Sejrhærrer, og Hertugerne op-hørte fra nu af at være Stammehertuger; de udnævntes vilkaarligt af Kongen, og Greverne, som styrede under dem, bleve ligeledes udnævnte af Kongen. Otto søgte desuden en Støtte for sin Magt i Gejstligheden, idet han gjorde Biskopperne til store Vasaller, der stode direkte under Kronen. Prælaternes Stilling blev derved her helt anderledes end i Frankrig. Rigsenheden og Kongemagten var saaledes langt stærkere end samtidig i Frankrig. Derimod blev den tyske Konge-magt aldrig arvelig.

Otto befæstede yderligere sin Anseelse ved at tilføje Madjarerne et afgørende Nederlag ved Lech (955) og ved at bemægtige sig Herredømmet i Norditalien. Han fornyede Karl den stores Forbund med Pavedømmet og fortsatte derved kun den Forbindelse, han i Tyskland havde søgt med Gejstligheden. Efter at have gjort flere Tog til Italien, blev han af Paven kronet til Kejser (962), og de følgende tyske Konger ansaa det for deres Ret at opnaa denne Ære. Men den Kraft, de satte ind herpaa, undergravede deres Magt i Tyskland, og dette Rige opløstes i Tidens Løb i en Række næsten uafhængige smaa Stater.

Ved Otto den stores Død blev hans Søn *Otto den 2den* (973—983) Konge og Kejser. Efter at have gjort et Tog til Danmark mod Harald Blaatand, vendte han sig til Italien, hvor han forsøgte at erobre de græske Besiddelser i Apulien. En saracenisk Hær slog ham imidlertid ved Tarent, og Otto døde Aaret efter under Forberedelser til at foretage et nyt Tog. Under de to følgende Konger af det sachsiske Hus hævdede Stormandsvældet sig, ved at betydelige Landstrækninger opdyrkedes; Bønderne kom i stadig større

Afhængighed af Storgodset, og da man ikke længere brugte dem i Krigene, bleve de endnu mere ude af Stand til at forsvare sig mod den krigerske sværtbevæbnede Herrestand. Kongerne hævdede deres Ret til at styre hele Landet ved at rejse rundt i Rigets forskellige Dele, og en kraftig Konge havde endnu Mulighed for at gøre sig gældende; men ellers var der ingen Sammenhæng mellem Landsdelene.

England.

Da Angelsachserne ved Midten af det 5te Aarhundrede erobrede Britannien og fortrængte Britterne til de vestlige Bjærgene, indrettede de sig i det øvrige Land paa rent germansk Maade. Der dannede sig syv Riger, hver med sin Konge, der stod som Rigets Værner i Spidsen for sin krigerske Hird (Thegnerne). Riget deltes i Landskaber (Shirer) med en folkevalgt Forstander (Ealdorman). De Bøder, der tilfaldt Kongen, opkrævedes af hans egne Mænd (Greve, Sheriff).

Landet kristnedes c. 600, og fra den Tid begyndte Rigsinstitutionerne at brede sig paa Bekostning af Landskabernes særlige Ordninger. Jævnlig samledes flere Riger under een Konge, og fra 829 regner man, at alle syv Riger vare samlede til eet under Kongen af Wessex. Samtidig var Stormændenes Magt vokset. De store Godsbesiddere bragte Bønderne i Afhængighed af sig, og de søgte yderligere at styrke deres Stilling ved at træde i Forhold til Kongen som hans Hirdmænd. Derved forpligtede de sig til at møde til Krigstjeneste i fuld Rustning, men fik ogsaa nogen Del i den kongelige Myndighed over Bønderne paa deres Godser. Deres Interesser varetoges over for Kongen af Witamet, et Biske- og Stormandsraad, som krævede Ret til at deltage i hele Styrelsen, til at vælge og afsætte Kongen.

Vikingerne begyndte paa denne Tid deres Plyndringstog. 793 viste de sig første Gang; 70 Aar senere brøde de frem i

store erobrende Skarer, de overvintrede i Landet og til sidst erobrede de Northumberland og Østangel, hvor saa mange Kolonister nedsatte sig, at Befolkningen blev overvejende dansk. En Tid saa det ogsaa ud til, at Wessex skulde falde i de danskes Hænder; men da lykkedes det Kong *Ælfred* at besejre Vikingerne (878) og tvinge dem til at nøjes med de to nævnte Landskaber, der nu fik Navnet Danelag. Kong *Ælfred* († 901) arbejdede ivrigt paa at sammensmelte de angelsachsiske Landskaber paa en fastere Maade end før, og tillige stræbte han at vække en Nationalfølelse ved at sørge for Udgivelsen af nyttige Skrifter i det angelsachsiske Sprog, dels nationale Digte, dels Oversættelser fra Latin. Hans Efterfølgere genvandt Overhøjheden over Danelag og kunde til sidst endogsaa lade det styre ved kongelige Jarler.

Ved *Æthelred den raadvildes* Tronbestigelse (978—1013) begyndte Vikingernes Plyndringstog paa ny. Olaf Trygvason og Sven Tveskæg aftvang Kong *Æthelred* betydelige Penge-sommer (Danegeld). Muligvis friset ved de urolige Forhold i Norden selv greb Kong *Æthelred* senere til det Middel at lade en stor Del danske myrde (1002); men derved gav han kun Vikingerne Anledning til at gøre en Række Hævntog, der omsider førte til, at *Sven Tveskæg* i Spidsen for den danske Ledingshær erobrede hele England (1013) og tvang Kong *Æthelred* til at flygte til Normandiet, hvor hans Hustrus Broder var Hertug.

Kong Sven døde faa Maaneder efter (1014) af et Hjerteslag, og Angelsachserne rejste sig nu mod de danske. Svens Søn, Knud, maatte søge Hjælp i Danmark, *Æthelred* vendte tilbage, og i den paafølgende Kamp var Sejren længe uvis. Omsider sejrede Knud ved Merciajarlen, Eadric Streons Forræderi over *Æthelreds* dygtige Søn, *Eadmund Jærnside*, der kort i Forvejen havde fulgt sin Fader paa Tronen. Et Forlig blev sluttet, hvorved Knud fik Danelagen og Mercia; men da Eadmund faa Maaneder efter døde, fik Knud hele England (1016).

Knud (1016—1035) delte Landet i 4 Jarledømmer; selv beholdt han Wessex, de andre Jarledømmer gav han til sine vigtigste Hjælpere. Da han 1018 blev Konge i Danmark, begyndte han at nære Planer om at danne et nordisk Kejserdømme. I dette skulde England være Hovedlandet. For at vinde Englænderne giftede han sig med *Æthelreds* Enke, Emma, og omgav sig mere og mere med angelsachsiske Stormænd. Gejstligheden begunstiges og Lovene forbedres og overholdtes med stor Strenghed. Om sin Person samlede han et Korps af 3000 Huskarle, Vederlaget, der som Kongens Hird fik sin egen Rettergang. Knuds Planer faldt dog sammen ved hans Død (1035); han fulgtes af sine Sønner *Harald Harefod* (1035—1040) og *Hardeknud* (1040—1042). Den sidste var tillige Konge i Danmark. Da han døde, toge Angelsachserne *Æthelreds* Søn, Edward Confessor til Konge.

Edward Confessor (1042—1066) nærrede en saa stor Forkærlighed for Normannerne og de franske Sæder, at de angelsachsiske Stormænd rejste en aaben Opposition imod ham. Kongen blev nødt til at give efter, og ved hans Død gjorde Stormændene deres Fører, *Harold Godwinson*, til Konge (1066). Han maatte først tilbagevise sin Broder Toste, der havde fundet Hjælp hos Harald Haarderaade af Norge. I Slaget ved Standfordbridge faldt baade Toste og den norske Konge. Men derpaa maatte Kong Harold vende sig imod Normannerhertugen Vilhelm, der gjorde Krav paa Englands Krone efter sin Halvonkel Edward. Slaget ved Hastings, en Maaned efter Slaget ved Standfordbridge, endte med Kong Haralds Fald og Normannernes Sejr (1066).

Vilhelm (1066—1087) underkastede sig nu hele Landet og indførte den normanniske Lensforfatning. I England var ingen enkelt Stormand mægtig nok til at gøre Kongen Modstand; Stormandsklassen som Helhed kunde vel begrænse og svække Kongens Magt, men denne var dog langt stærkere end paa Fastlandet. Vilhelm sørgede da ogsaa for, at alle Landets Vasaller kom til at staa i Afhængighed af ham.

Ikke blot Storvasallerne, men ogsaa deres Undervasaller maatte aflægge Troskabsed til ham. I Lenene indsatte han Normanner, og Modsætningen mellem den herskende, fransktalende Stormandsklasse og den undertrykte, angelsachsiske Befolkning holdt sig til Begyndelsen af det 13de Aarhundrede og bidrog meget til at styrke Kongens Magt.

Skandinavien.

(til 1066.)

Forhistorisk Tid.

(til c. 750.)

Stenalderen (c. 4000—1500 f. Kr.). Mennesket er rimeligvis kommet senere til Norden end til det øvrige Europa. De ældste Udviklingstrin, som der findes Spor af i andre Egne, have i al Fald ikke efterladt sig noget Vidnesbyrd i Norden. De ældste Levninger, vi her finde, ere Skaldyngerne, der forekomme dels ved de gamle Kyststrækninger, dels inde i Landet ved Søer og Aaløb. Landet var dengang bevokset med Fyrreskove, hvori Egen begyndte at trænge frem; og foruden de Skaldyr, som skrabedes paa Bankerne nær Kysterne, og Fisk som Flynder, Torsk, Sild og Aal, tjente Skovenes Dyr Befolkningen til Næring. Det var væsentlig Hjort og Vildsvin. Bopladserne vise os Levninger fra disse Folks Maaltider og lære os, at de have boet længe paa samme Sted. Af tamme Dyrs Knogler findes kun Hundens; derimod forekomme Rester af Ulve, Bjørne, Urokser, Bævere o. fl. a. Af Begravelser findes ingen Spor fra denne Periode, og de Stenredskaber, der benyttedes, vare ufuldkomne og tarveligt tildannede. Først i Tidens Løb er Færdigheden til at forarbejde Redskaber steget; man er begyndt at holde Husdyr (Svin, Faar), og for de døde er

man begyndt at opføre Gravkamre, først de simple Dysser, senere de store Jættestuer, hvor Ligene nedsattes ubrændte. Rimeligvis er denne Skik kommet fra Orienten og har staaet i Forbindelse med en vaagnende Tro paa, at den døde fortsatte sit Liv.

Bronzealderen (1500—400 f. Kr.). Paavirkning fra Middelhavslanden Kulturfolk bragte Kendskabet til Metaller til Norden. Først fandt forarbejdede Redskaber Vej herop, senere lærte Nordens Folk selv at forarbejde Bronzen og Guldet og drev det heri til stor Færdighed. Gravfundene bestaa særlig i Sværd og Smykker. I den yngre Periode af dette Tidsrum begyndte man at brænde Ligene og nedsatte Asken i Urner i store fælles Gravhøje. Livet er blevet mere alsidigt, og man har begyndt at opdyrke Jorden.

Jernalderen (400 f. Kr.—c. 1050 ef. Kr.). Den ældre Jernalder (400 f. Kr.—300 ef. Kr.) fremkommer ved Paavirkning fra Romerne, først gennem Vest-Europas Folk, senere gennem Germanien. Mellemjernalderen (300—750) er Folkevandringstiden. De nordiske Folks Deltagelse i disse Vandringer er os ubekendt; men store Rigdomme have fundet Vej herop (Guldhornene). Forbindelsen med de sydlige germanske Frændefolk er blevet afbrudt, ved at slaviske Stammer have taget Bolig i de af Germanerne forladte Lande syd for Østersøen; og Nordens Folk har derved faaet en selvstændigere Udvikling. De germanske Skrifttegn, de ældre Runer, begynde at kendes, men i den næste Periode, den yngre Jernalder, antage disse en særlig nordisk Karakter, ligesom ogsaa Sproget begynder at forme sig ejendommeligt. Bebyggelsen af Landet breder sig samtidig, særlig langs Kysterne af Norge; Samfundsforholdene fæstnes, og en egentlig Historie begynder, da de nordiske Folk komme i Berøring med de Samfund, som under Folkevandringen havde dannet sig i Mellem- og Vest-Europa. Den yngre Jernalder (750—1050) omfatter denne Nordens første historiske Tid.

Samfundsforholdene vare ved Begyndelsen af den historiske Tid i det væsentlige af samme Art som hos Germanerne i Folkevandringernes Tid. Bebyggelsen af Landet var sket efter Slægter, og hver Æt holdt sammen imod fremmede under Ledelse af de ældste og anseteste. Flere Ætter dannede tilsammen store Tingkredse, og en Mands Anseelse beroede mere paa hans Æt end paa hans personlige Egenskaber. De unge Mænd vandt Berømmelse ved at drage paa Togt over Havet, enten i Købmands- eller Krigerfærd, og den, som paa et saadant Tog fik Ledelsen, kaldtes Konge. En Mængde Sagn ere opbevarede om saadanne Konger, der med deres Følge (Hird) drog ud mod andre berømte Krigere. Jo større det Landomraade var, en Konge kunde beskytte mod andres Plyndringstog, desto større var den Ære og Anseelse, han nød. Ikke blot fremmede Fjender var det hans Æressag at holde borte, ogsaa hjemlige Fredsforstyrre betragtede han som Folk, der krænkede hans Anseelse; og derved blev Kongen en Slags Politimagt, en Rettens Vogter. Blandt de berømteste Ætter er Odinsætten i Lejre; Sagnene om Frode Fredegod, om Hroar og Helge, om Rolf Krake og Harald Hildetand vise os den Anseelse, hvori Kongen og hans Hird stode. Ved Midten af det 8de Aarhundrede træder denne Odinsæt (Skjoldungerne) frem som anerkendt over alle de danske Øer, i Landskaberne øst for Sundet og den jyske Halvø helt ned til de store Mose- og Skovstrækninger ved Ejderen. I denne Kongeæt og dens Stamfader Odin havde Befolkningen et Samlingspunkt; den kaldte sig for Daner, men for øvrigt faldt den fra hinanden i flere mindre Dele, hver med sin Tingkreds, 1) Jylland med Fyn, 2) Sjælland med Smaaøerne, 3) Landene øst for Sundet.

En anden Odinsæt (Ynglingerne) havde samtidig hævet sig i Landene nord for de svenske Søer omkring Upsala. Her boede Svearne i Uplands frugtbare Dalstrøg med de tilgrænsende Lande i Syd og Vest (Södermanland og Vestmanland). Store Skove (Kolmaaren og Tiveden) skilte

Svearne fra Befolkningen øst og vest for Vetteren, der kaldte sig for Gøter; men tidlig fik Sveakonger ogsaa Herredømme over Gøterne. Ynglingeslægten fortrængtes under store Kampe fra Svearike (Ingjald Ildraade); og Traditionen lader de senere norske Konger (Harald Haarfager) nedstamme fra denne Slægt. I Norge var der endnu intet samlet Kongedømme. Landets Natur hindrede dets Udvikling; de adskilte Bygder eller Fylker levede hver for sig, og Ætteforholdet udvikledes i sin fulde Styrke. Fylkekongen var den mægtigste Æts Hoved; ved Siden af ham hævdede andre Ætter en anset Stilling, Jarler og Herser.

Kongen var som Ætling af Folkets Stamfader tillige den, som frembar Ofrene. Disse forrettedes i hellige Lunde eller i Gudehuse og bestode i blodige Ofre af Dyr og Mennesker (Blot). Der fandt tre store aarlige Offerfester Sted, Vinter-, Jule- og Sommerblot. Ved Siden af Odin dyrkedes andre Guder, Aserne; særlig maa nævnes Thor og Baldur. Men tillige bragtes der ogsaa Ofre til den døde paa Gravhøjen; og som man troede, at den døde fortsatte sit Liv inde i Højen, troede man ogsaa, at der rundt om i Naturen, i Fjældene, Skovene og Ødemarkerne levede Aander (Vætter), som snart vare ondskabsfulde, snart venlige og hjælpsomme.

Guderne levede i Midgaard, hvor Odins Borg Valhalla var Samlingspunktet. Uden for Midgaard laa Udgaarden eller Ødemarken, hvor Udgaardsloke og Jætterne huserede. Om hele Midgaard snoede sig Midgaardsormen. Paa samme Maade vare Menneskenes Bygder omringede af øde Marker, Udgaarden, hvorfra Fjender og alt ondt kom. Midt i det opdyrkede Land laa Bygden, hvor hver ejede sin Huslod (Torp); Ageren var fælles og deltes i tre Skifter, afvekslende til Vintersæd, Sommersæd og Brakmark. I hvert Skifte afrebedes en Bolslod til hver Familie i Byen. Denne Fællesdyrkning holdt sig til de store Landboreformer i forrige Aarhundrede; men allerede tidlig udviklede sig Privateje til Bolslodden, saa ikke alle i Byen vedbleve at have Krav paa

en lige stor Lod. Ansete og foretagsomme Mænd kunde i Ødemarken opdyrke og indhegne et Areal ved egne Midler; dette blev da hans fulde Privateje og var ikke underkastet Bygdens Fællesskab.

Foruden Kvægavl og Agerbrug var Handel en betydelig Erhvervskilde. Fra det nydannede Kalifat gik en livlig Handel ad Øst-Europas Floder til Norden; Gotland var et vigtigt Mellemed i denne Handel; ogsaa ved Hedeby var der et livligt Handelsstævne, og med England og Landene ved Nord-søens Sydkyst stod man i stærk Forbindelse. Ribe var for denne Fart et betydeligt Udgangspunkt. Rigdomme strømmede til Norden, Befolkningen voksede, og Nødvendigheden af at søge ud blev derved stadig større, og omsider kom det saa til den Række voldsomme Togter, som kaldes Vikingetogene, fra Slutningen af det 8de Aarh.

Den yngre Jernalder.

(c. 750—1066).

Danmark (c. 750—950).

Karl den stores Kampe med Sachserne bragte ham i fjendtlig Berøring med de danske. Omtrent samtidig viste Vikingeflaader sig baade ved Englands og Frankrigs Kyster; i England fandt Plyndringer Sted, og Karl den store anordnede Kystværn imod Vikingerne. Endnu vare disse Vikingehære kun tilfældig forbundne Skarer, men de vakte Opmærksomhed for, at der kunde true en stor Fare fra Norden. Kong *Godfred* skal allerede have tænkt paa at angribe Karl med hele sin Magt. Paa sit Riges Sydgrænse byggede han en fast Vold fra Slien vest over, Kovirke, og kun hans Død synes at have hindret et Sammenstød (810). Man enedes derpaa om at betragte Ejderen som Grænsen.

Nogen Tid efter udbrød der en haard Strid mellem forskellige Kongsemner, og Ludvig den fromme greb Lejligheden

til ved et Gesandtskab at blande sig i Danmarks Forhold. Samtidig kom selve Ærkebisen af Reims, Ebo, til Landet for at grundlægge en kristen Missionsvirksomhed. Allerede 100 Aar tidligere havde en frisisk Biskop, Willibrod, besøgt Landet og prædiket Troen med Kongens Samtykke; og ved Rejserne i de fremmede Lande vare mange blevne dels bekendte med, dels gunstig stemte for den fremmede Tro. Ogsaa Ebo blev venlig modtaget af Kongen, *Haarik*, Godfreds Søn, og han skal have døbt mange. De politiske Forhold stillede sig derimod mindre gunstige. Haariks Medkonge og Modstander, Harald, besluttede at søge Kejserens Hjælp; han besøgte ham i Ingelsheim og blev der døbt (826). Sin Søn og flere andre lod han blive ved Kejserens Hof og drog selv tilbage til Danmark med flere Munke i sit Følge, deriblandt *Ansgar* fra Klostret Corbie. Harald blev snart fordrevet fra Danmark, og Missionen maatte sammen med ham en Tid forlade Landet, indtil Ansgar fandt en Lejlighed til at komme tilbage med nogle svenske Købmænd. Han prædikede nu en Stund ved Bjørkø ved Mälarens Udløb. Mellem Kejseren og de danske kom det til et Forlig, og Ansgar udnævntes til Ærkebiskop af Hamburg. En kort Tid trivedes nu Missionen i Fred; men snart udbrød der Strid mellem Haarik og Ludvig den tyske, og den danske Konge sejlede da op ad Elben og ødelagde Hamburg. Ansgar selv undkom. Kong Ludvig lagde nu Bremens Bispestol under Ansgar, for at denne kunde have en Støtte, og snart fik dennes Missionsvirksomhed et fast Grundlag. Han vandt Kong Haariks Tillid som Mellemand i flere Forhandlinger med de tyske Fyrster, og han fik Tilladelse til at bygge en Daabskirke i Hedeby. Senere hen gav Haariks Søn og Efterfølger Tilladelse til at opføre endnu en Kirke i Ribe. Mange bleve nu vundne for den nye Tro. Ansgar døde 865, og hans Eftermand Rimbart vedblev med Iver at virke for Missionen; men den voksende Ufred, som hidførtes af Frankerrigets Opløsning og Vikingernes Hærg-

ninger, gjorde dens Opgaver vanskeligere end i Ansgars sidste Tid.

Om Danmarks Forhold i den følgende Tid ere vi saa temmelig uden Efterretninger, indtil *Harald Blaatand's* Regering. En Konge, Frode, skal være bleven døbt enten af Bremens Ærkebiskop Unni eller i England og have bygget en Kirke i Aarhus (c. 900). Harald Blaatands Fader, Gorm, skal have stillet sig uvillig mod den nye Lære. I hans Dage samledes de tyske Lande under Henrik Fuglefængers kraftige Styrelse, og denne Konge gjorde mod Slutningen af sin Regering et Tog mod en Kong Gnupa, der havde dannet sig et Rige ved Ejderen. Gnupa blev overvundet, og hans Magt kort efter helt tilintetgjort af Gorm, hvis Hustru, Thyra, derpaa lod Sydgrænsen dække ved Opførelsen af en stor Jordvold, Dannevirke. Harald Blaatand er blevet Konge c. 940 og har straks stillet sig venlig over for Missionen. De første Biskopper viedes i Slesvig, Ribe og Aarhus, og omsider tog Kongen selv ved den nye Lære, idet Klerken Poppo, senere Biskop i Slesvig, ved at bære Jærnbjærd overbeviste Kongen (c. 960). Dermed var Kristendommens Sejr i Danmark givet. I lange Tider havde den stille og langsomt, uden stærke Brydninger vundet Indpas hos Befolkningen. Kongens Daab kom som den store Afslutning, og »saa vidt Kongens Magt naaede, faldt Asernes Blothuse og hellige Lunde«.

Norge.

(c. 750—950).

Norges Bebyggelse var sket langsomt, og Fylkerne vare uafhængige af hverandre. Ved Slutningen af det 8de Aarhundrede maatte den voksende Befolkning søge sig nye Boliger uden for Landet, og norske Slægter toge Øerne omkring Skotland i Besiddelse. Den norske Deltagelse i Vikingetogene blev fra denne Tid meget betydelig, og paa

Irland dannedes flere mægtige norske Kongedømmer. Hjemme svækkedes Befolkningen noget, ved at saa mange af de store Slægter droge bort, og det lykkedes da en enkelt Fylkekonge at udbrede sin Magt over hele Landet. Halvdan Svarte samlede Fylkerne om Kristiania Fjord (Oplandene og Viken) under sig og gav dem en fælles Tingkreds; hans Søn, *Harald Haarfager* (865—930) tvang først Trønderne og derpaa Vestlandets Smaakonger til at anerkende ham som Herre (Slaget i Hafrsfjord 872). Udvandringen af de mægtige Slægter tog derefter ganske vist til, da de frie Bønder ikke kunde finde sig i Haralds Herredømme; men dette bidrog kun til yderligere at befæste hans Magt, idet han bemægtigede sig deres Jordegods. Under hans Styrelse begyndte der hos de tidligere adskilte Fylker at danne sig en Følelse af nationalt Fællesskab i Modsætning til svenske og danske; men dog maatte Harald søge at faa Ættehovederne til at træde i hans Tjeneste for paa den Maade at knytte Bygdefølelsen til Rigsfølelsen. Saadanne Ættehoveder kaldtes da Lendermænd og styrede deres Bygd i Kongens Navn.

Harald Haarfager overgav 930 Styrelsen til sin fornemste Kones Søn, *Erik Blodøks*. De andre Sønner fik Land i forskellige Egne, saa Kongedømmet betragtedes som Kongens Odelseje, der gik i Arv til alle Sønner med Fortrinsret for een af dem. 3 Aar efter døde Kong Harald. Erik dræbte de fleste af sine Brødre; men een af dem, Haakon, var blevet opfostret i England hos Kong Æthelstan, og han vendte nu tilbage til Norge (935) og blev taget til Konge af Trønderne. Erik maatte med hele sin Slægt rømme Landet; en kort Tid spillede han en Rolle som Høvding i Danelagen; men efter hans Død kom hans Slægt til Danmark til Harald Blaatand.

Haakon Æthelstansfostre (935—965) var fra Barn opdraget i Kristendommen og søgte ogsaa at skaffe den Indpas i Norge. I Modsætning til Danmark udgaar i Norge Missionen fra Kongerne. Mange Nordmænd lærte paa deres Farter Kristendommen at kende, men væsentlig i dens irske Form,

og den havde ikke formaaet at gøre noget stærkere Indtryk paa dem. Haakons Forsøg paa at bygge Kirker og afskaffe Bloterne mødtes hos Bønderne med Uvilje, og hos ham selv traadte i Tidens Løb de kristne Forestillinger i Baggrunden, saa dette første Missionsforsøg faldt dødt til Jorden. Derimod forstod Haakon at samle Rigets Krigsmagt fastere omkring sig, og de nordlige og vestlige Fylker samledes i hver deres Tingkreds, ligesom tidligere Oplandene.

Sverige.

(750—950).

Sveakongerne herskede baade over Svear og Gøter. Vi erfare kun lidet om dem. Som mægtige Hærkonger sade de ved deres store Blothus i Upsala. Det synes at have været hos en Smaakonge, Bjørn, at Ansgar blev venlig modtaget. I Bjørkø byggedes den første kristne Kirke i Norden; men nogle Aar senere blev Ansgars Efterfølger forjaget og Kirken nedrevet; og det varede længe, inden Missionen atter fik Indpas i Sverige. Paa samme Tid som Nordmænd og Daner foretog deres store Togter mod Vest, begyndte Svearne at drage øster paa og underlægge sig Landene der. Stundom gik dog Togterne ogsaa mod Vest, og det kom til Kampe baade med danske og norske.

Vikingetogene.

(c. 800—950).

Vikingerne søgte dels Bytte, dels nyt Land, hvor de kunde nedsætte sig. Først i smaa Flokke, senere i store ordnede Skarer hjemsøgte de de britiske Øer og Nordfrankrig og trængte op ad Floderne i Tyskland og Frankrig og de

slaviske Lande mod Øst. Paa Søen kæmpede de ikke, deres Flaader vare kun Transportflaader.

Øerne nord for Skotland og Irland bleve væsentlig Genstand for Normændenes Tog. Øerne bleve endogsaa af Harald Haarfager lagte under Norges Krone; derimod vare Kongerigerne paa Irland (Dublin) uafhængige. Paa Island bosatte en Række ansete norske Slægter sig fra 874 og indrettede sig her som en fri Stormandsrepublik, hvor de fælles Anliggender afgjordes paa det aarlige Tingmøde ved Tingvalla. Øen selv var fattig, men Indbyggerne søgte Rigdom ved Rejser, enten Leding eller Købmandsfærd, og saa længe der gik en stor Verdenshandelsvej over Norden, bevarede Island sin Betydning. Da Verdenshandelen siden søgte ind gennem Middelhavet, sank Landet hen i Fattigdom. Som Skjalde, Hirdmænd eller Købmænd gæstede Islænderne de nordiske Kongers Hoffer, særlig Norge, og indtog alle Vegne en anset Stilling. Fra Island opdagedes Grønland (c. 980) og Vinland (c. 1000); det sidste blev snart atter forladt.

I England grundede de danske Danelagen (se S. 112). I Nordfrankrig satte de sig fast i Normandiet, hvilket Land Karl den enfoldige maatte forlene til Rollo (911). Allerede tidlig havde de angrebne Lande søgt at værges sig mod Vikingerne ved at betro en eller anden Vikingehøvding Kystforsvaret. Ludvig den fromme havde saaledes ladet Harald faa Len ved Weserens Munding. Rollo var i Virkeligheden uafhængig; men Normannerne antog snart i det fremmede Land dettes Sprog og Sædvaner. I det følgende Aarhundrede satte Normannerne sig fast i Syd-Italien (1029), hvor de under Robert Guiscard fratog Grækerne deres Besiddelser.

Mod Øst grundede Svenskerne store Riger (Gaarde) i Garderige (Holmgaard el. Novgorod) og Kønugaard (Kijev). Jævnlig drog Skarer til Konstantinopel (Miklegaard), hvor de tog Tjeneste som Væringer eller hærgede paa Kysterne. De svenske Tog til Østerleden, hvor Befolkningen stod paa et lavt Udviklingstrin, tilførte ikke Norden nye

Kulturpaavirkninger, og Sverige blev derfor noget tilbage i Udvikling i Forhold til Danmark og Norge.

Skandinavien.

(950—1066).

Fra Midten al det 10de Aarhundrede træde de nordiske Riger i stærkere Forbindelse med hverandre, og over for de fremmede Lande føre Vikingetogene til, at selve de nordiske Konger som saadanne drage i Leding for at gøre Erobringer.

Efter Erik Blodøkses Død fandt hans Sønner Tilhold i Danmark, og Harald Blaatand hjalp dem til at fejde paa Haakon Æthelstansfostre. Til sidst blev denne dræbt og Norge lagt under Harald Blaatand, der indsatte Lendermænd i det sydlige, medens han gav det nordlige til Eriks Søn, *Harald Graafel* (c. 965). Nogle Aar senere maatte Harald Blaatand selv værges sig mod et Angreb fra den tyske Kejser, Otto den 2den, der erobrede Dannevirke og tiltog sig Lenshøjhed over de folketomme Strækninger syd for Slien (975). Snart vendtes hans Opmærksomhed dog atter til Norge, hvor Harald Graafel styrede uafhængigt. Det lykkedes Harald Blaatand at faa ham lokket til Danmark og dræbt¹⁾, hvorefter Trøndelagen lagdes under Jarlen Haakon fra Hlade, der i nogle Aar havde opholdt sig ved Danerkongens Hird af Frygt for Harald Graafels Fjendskab. Jarl Haakon var dog upaalidelig og vilde navnlig ikke afstaa fra Blotene. Harald Blaatand sendte da Jomsborgs Krigere imod ham. Jomsborg var en fast Plads ved Oders Munding, hvor Harald havde anbragt en Del af sin Hird for at vogte Sejladsen paa Øster-

¹⁾ Harald Blaatands Brodersøn, Guldharald, gjorde Krav paa Del i Kongedømmet. Man anviste ham Norge, og han sejrede over Harald Graafel i Limfjorden. Men selv blev han umiddelbart efter forræderisk ombragt af Jarl Haakon.

søen. Hirdhøvding var dengang Sigvald Jarl. Sigvald drog nu til Norge, men blev overvundet i Slaget ved Hjørungavaag (983), hvor Jomsvikingerne bedste Kæmper faldt. Harald Blaatand fik ikke Tid til at gøre nye Tog mod Haakon. Hans Søn, Sven Tveskæg, rejste sig nemlig imod ham og blev taget til Konge paa Isøre. Sven beholdt Overhaand, og paa Flugten blev Harald saaret og døde, sandsynligvis i Jomsborg (985).

Sven Tveskæg (985—1014) blev kort efter fanget af Sigvald og maatte løskøbe sig. Jomsborg blev fra nu af et uafhængigt Krigersamfund. Sven drog derefter paa Vikingesfærd mod England sammen med den norske Kongeætling Olaf Trygvason og Danmark kom en Tid under Sveakongen, Erik Sejrsæl, medens Norge deltes mellem Lendermændene. Hen imod Aarhundredets Slutning vendte Sven tilbage; Erik Sejrsæl var død, og medens hans Søn, Olaf Skodkonge, blev Konge i Sverige, fik Sven efter en kort Kamp Danmark. Under ham befæstedes Kristendommen yderligere; rimeligvis oprettedes Roskilde Bispestol paa denne Tid. Han giftede sig med Erik Sejrsæls Enke, Sigrid Storraade.

I Norge var samtidig Jarl Haakon blevet styrtet af Bønderne i Trøndelagen og dræbt af sin Træl, Kark. *Olaf Trygvason* (996—1000) vendte tilbage fra England og blev Konge over alle Kystlandene, medens de store Ættehøvdinge holdt sig uafhængige i det indre. Olaf var en ivrig Kristen og søgte med Magt at udrydde Hedenskabet; særlig i Trøndelagen kom det til et voldsomt Sammenstød, hvor Olaf beholdt Overtaget og omstyrtede Thors Billedstøtte. Med Sven i Danmark var han i god Forstaaelse og blev gift med dennes Søster, Thyra, efter først at have bejlet til Sigrid Storraade. Men snart begyndte Sven at tænke paa at genvinde sin Faders Herredømme i Norge. Hans Kone og Jarl Haakons Sønner, Erik og Sven, hidsede ham yderligere, og Olaf blev bange og søgte et Forbund med Jomsborg og Venderne Hertug. Han blev imidlertid overfaldet med en stor Overmagt af Sven Tveskæg, Olaf Skodkonge og Erik

Jarl. Slaget stod ved Øen Svolder, og Olaf Trygvason sprang i Havet, da Jarl Erik entrede hans Skib (c. 1000). Norges Enhed opløstes atter fuldstændig; den sydlige Del stod af Navn under Danmark, den østlige under Sverige, den nordlige under Jarlerne. Men disse støttede sig ved Venskab med de mægtige Ættehoveder, der styrede temmelig selvraadigt (Ejnar Tambeskælver). Selv kristne gjorde Jarlerne intet for at hindre deres Mænd i at dyrke de gamle Guder.

I England fandt paa denne Tid det store Danemord Sted (1002); danske Vikinger hærjede derefter England, indtil Danekongen selv udbød sit Riges Ledingsflaade og erobrede England (1013). Kort efter døde Sven Tveskæg i England (1014).

I Danmark efterfulgtes han af sin ældste Søn, *Harald* (1014—1018), der hjalp sin Broder, Knud, med at udruste et nyt Togt til England, hvorfra Knud var blevet fordrevet. Ogsaa Erik fra Norge drog med paa dette Tog, der omsider gjorde Knud til Englands Herre (1016. Se S. 112). Men medens denne Kamp i England stod paa, blev Norge erobret af en Ætling af Harald Haarfager, Olaf den digre, der havde været Konge i Dublin.

Olaf den digre, den hellige (1015—1028) grundfæstede Norges Enhed og gennemførte Kristendommen. Med Magt tvang han Bønderne til at afstaa fra Asadyrkelsen, og i hvert Sogn lod han bygge en Kirke. Han bistodes af sin nidkære Hirdbiskop, Grimkel. Stormændene vare naturligvis meget forbitrede over hans myndige Optræden, og de fik snart Udsigt til at finde Hjælp i Danmark. Her var Harald død, og hans Broder, den engelske Kong Knud, blev da ogsaa Konge i Danmark.

Knud den store (1018—1035) betegner Danevældens Højdepunkt; men ved den Overvægt, som det større, rigere og mere kultiverede England fik, blev hans Regering tillige Vidnesbyrdet om, at det ikke var muligt for Danevælden at bevare den særlige nordiske Karakter. Danmark blev et engelsk Jarledømme; Kirken ordnedes i Tilslutning til den

engelske, og Præsterne fik engelsk Oplæring. Ved et Besøg i Rom fik han Konrad den 2den til at anerkende ham som Bretlands Kejser og til at give Afkald paa den Lenshøjhed, Otto den 2den havde erhvervet.

Knud gjorde Kræv paa Højheden over Norge og kom derved i Strid med Olaf den digre, der fik Hjælp hos Olaf Skodkonges Søn, Sveakongen Anund Jakob. Den danske Jarl Ulf, som var gift med Knuds Søster, Estrid, viste sig under disse Kampe upaalidelig, og Knud lod ham til sidst dræbe. Men de norske Stormænd ventede at faa en friere Stilling, naar Knud blev Konge i Norge, og deres Tilslutning til Knud tvang Olaf til at forlade sit Rige (1028). To Aar senere kom han tilbage med svensk Hjælp, men faldt i Slaget ved Stiklestad (1030). Allerede dengang havde det begyndt at vise sig, at Knud i Norge vilde gennemføre den samme strenge Styrelse, som han havde gennemført i sine andre Lande. Han satte sin Søn, Sven, til Regent under Formynderskab af hans Moder Alfifa, og de norske Høvdinge bleve holdte i stærk Afhængighed. Rygterne om den faldne Konges Hellighed begyndte at brede sig, og da disse bekræftedes, ved at man fandt hans Lig friskt, og som om han nylig var død, fik den nationale Misstemning et fast Samlingspunkt. Helgenens Søn, Magnus, blev kaldt tilbage, og Alfifa maatte flygte med sin Søn. Samme Aar døde Knud, og Forbindelsen mellem hans Lande ophørte (1035).

Medens Magnus blev Konge i Norge, og Harald Harefod i England, fik *Hardeknud* (1035—1042) Danmark. Han tænkte først paa at bekriige Magnus, men i Stedet for sluttede Kongerne Fostbroderskab, hvorved de bleve hinandens Arving. Harald Harefod døde 1040, og Hardeknud blev da ogsaa Konge i England. Men her var de danskes Optræden blevet anderledes; de herskede overmodigt, og Angelsachsernes Misstemning var i Stigen, da Hardeknud døde af et Hjerteslag (1042). Angelsachserne toge derpaa Edward, Ætelreds Søn, til Konge; Danmark arvedes af Magnus den gode.

Magnus den gode (1035—1047) styrede godt, men kunde ikke vinde de danske, fordi han var fremmed. Han ødelagde Jomsborg og slog Venderne (ved Lyrskov), men alligevel gjorde de danske idelig Oprør mod ham under Jarl Ulfs Søn, Knuds Søstersøn, Sven Estridsøn. Under disse Kampe ankom Olaf den helliges (digres) Halvbroder, *Harald Haarde-raade*, der siden Slaget ved Stiklestad havde faret i Leding og sagdes at have været i Miklegaard. Han forlangte at faa Del i Magnus' Rige, og af Hensyn til Oprøret i Danmark maatte Magnus dele Norge med ham, mod at han selv beholdt Forsædet og fik Halvdelen af Haralds Rigdomme. Sven i Danmark blev nu fuldstændig slagen, men Magnus faldt med Hesten under Forfølgelsen og døde (1047). Hæren drog hjem for at jordfæste Magnus, og imens satte Sven sig fast i Danmark. I sytten Aar hjemsøgte Harald derefter Danmark med Hærtog, men uden at kunne forjage Sven. Til sidst enedes Kongerne om, at hver beholdt sit Rige (1064). Den urolige Harald lod sig kort efter friste til at gøre et Tog mod Harold Godwinson i England og faldt her ved Standfordbridge (1066). Med dette Tog ender Vikingetiden.

Vikingetidens Resultater ere af dobbelt Art. Paa den ene Side bragte de store Tog Norden i en saadan Forbindelse med Europas Kultur, at denne trængte herind og betydelig omdannede den gamle Samfundstilstand; Kongedømmet hævedes, og Kirken blev et Bindeled mellem Rigernes enkelte Provinser, hvorved Samhørighedsfølelsen betydelig styrkedes. Men paa den anden Side gik Vikingetogene til saa fjerne Lande, at Norden svækkedes ved den store Strøm af Kolonister, som søgte bort til disse rigere Egne. Norden forblødte sig paa en Maade ved disse Tog, og det blev de fremmede Lande, som høstede Gavn af den Kraft, de nordiske Kolonister bragte med sig. Fra Midten af det 11te Aarhundrede var Overbefolkningen i Norden forsvundet. Bønderne følte ikke længere nogen Opfordring til at drage ud; derimod begyndte de at drive Agerbrug og Kvægavl i større Omfang end før.

Ledingen og Landets Forsvar ønskede de mere og mere at overlade Kongen selv, og dennes Anseelse ahang af, hvor godt han forstod med sin Hird at værgе Landet. Den slaviske Befolkning ved Østersøens Sydkyst mærkede snart, at Nordens Kraft var i Tilbagegang, og kort efter begyndte dens Hærtog til Danmark. Den Opløsning af Staten mellem store Jordegodsbesiddere, som medførte Lensstaten i Europa, var imidlertid endnu ikke naaet i Norden.

Kalifatet.

(750—1050).

Samtidig med at det store Kalifat opløstes ved Spaniens Frafald (755), der snart efterfulgtes af flere andre Frafald, flyttedes Hovedstaden fra Damaskus til Bagdad. Den nye Kalif-slægt, Abassiderne, søgte særlig sin Støtte hos den nyomvendte Befolkning i Stedet for hos de indfødte Arabere. Hæren omdannedes til en fast organiseret lejet Hær, der beskyttede Riget og tillod Indbyggerne at give sig hen til Handel og Industri. Regeringen blev bureaukratisk efter byzantinsk Mønster, og Livet prægedes af stor Forfinelse. Fra Harun al Rasjids Tid (c. 800) begyndte Magten at glide ud af Kalifens Hænder. Først fik Storveziren den overvejende Indydelse, siden tilfaldt den Anføreren for Livvagten, Emir-al-Omara, saa Kalifen kun blev gejstligt Overhoved. Som Livvagt foretrak man de fremmede Tyrkere, og disses Anfører blev da (fra c. 950) Kalifatets egentlige Styrrer. Fra Midten af det 11te Aarhundrede blev det en tyrkisk Stamme, Seldsjukerne, der saaledes fik Magten.

Imidlertid havde Kalifatet i Cordova gjort sig til Herre over Nord-Afrika, Ægypten var blevet uafhængig under sjitiske Kalifer af Alis Slægt, og Persien var faldet i Hænderne paa tyrkiske Herskere. Men medens Rigets Sammenhold saaledes løsnedes, var der ved de mægtige Kalifers Hof,

opvokset en betydelig Aandskultur, dels en betydelig Digtning, dels en videnskabelig Litteratur, der særlig modtog stærke Paavirkninger fra Grækerne. Aristoteles' Skrifter oversattes og gjordes til Udgangspunkt for en Filosofi, der forgæves søgte at bevare Overensstemmelse med den ortodokse muhamedanske Teologi, men derimod tjente til at vække Sansen for Studiet af Verden og dens Bygning. Astronomi, Aritmetik (Cifrene, Titalsystemet), Kemi, Lægevidenskab, Geografi (Jordens Kugleform) og Historie blomstrede. Men ogsaa denne Aandskultur var ligesom i det hele Oldtidens kun en Luksus uden syndelig Betydning for den store Mængdes Erhvervsliv. Denne Mængde beherskedes af de omvankende Tiggerpræster, Dervisher, som prædikede om Livets Forfængelighed. Under deres Indflydelse rejstes en fanatisk Stemning imod Filosoferne og Videnskaben, og da Seldsjukerne fik Magten i Bagdad, sejrede denne Fanatisme. Den arabiske Kultur forsvandt, længst holdt den sig i Cordova (c. 1200), og det blev derpaa en Tid Jøderne, som kom til at bære dens Tanker frem, indtil Forholdene i Europa bleve gunstige nok til, at de europæiske Folk selv kunde tage dem op.

3dje Periode.

Kirkevældens Tid.

(C. 1050—c. 1300.)

Den eneste Interesse, som under Statslivets almindelige Opløsning var fælles for alle Egne, var den religiøse. Folkene satte det andet Livs Interesse højt over dette Jordelivs, og i Kirkens Skød søgte de under Tidens Trængsler Trøst og Forsvar. De gejstlige følte sig stærke ved at slutte sig sammen, og denne Sammenslutning befordredes af Kongerne, som især i Tyskland haabede i Kirken at kunne finde det Baand, som var stærkt nok til at trodse de verdslige Herrers Lyst til Selvstændighed. Saaledes genoprejste de sachsiske Kejsere Pavedømmets Anseelse, og Paven kom til at staa som Hoved for en Organisation, der strakte sig over alle de kristne Lande, og hvis Medlemmer alle i deres egen Interesse maatte føle det klogt at underordne sig denne Overledelse. Paven blev en Tid lang det kristne Europas øverste Styrer, dels gennem en sejrrig Kamp med den verdslige Magt, dels gennem den Rolle, som Paven forstod at skaffe sig i Ledelsen af de store Udslag, Datidens mægtige, alt overvejende religiøse Betagethed gav sig i Munkevæsenet og Korstogene.

Kirkens første Kamp med Staten.

(1075—1122.)

Kirkens første store Sammenstød med Staten kom ganske naturligt til at finde Sted i Tyskland, hvor Præsterne havde faaet saa særlig en Stilling som Rigsfyrster.

Det sachsiske Kejserhus uddøde 1024, og Fyrsterne valgte da Konrad af Franken til Konge, Stamfader til det *frankiske Hus* (1024—1129). Baade han og hans Søn, Henrik den 3dje, regerede kraftigt; men den sidste var stærkt paavirket af Cluniacensernes Tankegang, ifølge hvilken Askesen stod som den højeste Moral; Præsterne skulde være Munke, og Staten undlade at indblande sig i aandelige Sager. Han søgte at bringe denne Munkeand til at raade ved Pavehoffet og afsatte 3 indbyrdes stridende Paver. Ved hans Død (1056) blev hans mindreaarige Søn *Henrik den 4de* (1050—1106) Konge; og medens Formyndere stredes om Magten over ham i Tyskland, benyttede Paven Lejligheden til at bestemme, at for Fremtiden skulde Pavevalget foretages af Kardinalerne¹⁾ (1059). Den samme Tankegang maatte føre til at fordre, at ogsaa Biskopper og Præster skulde udnævnes uden Statens Indblanding. Statens Bortskænken af gejstlige Embeder, der jo kun fik deres Betydning ved, at Besidderen antoges at have den hellige Aands Naadegave, opfattedes som Simoni o: som Salg af denne Naadegave og maatte derfor fordømmes. Denne Opfattelse gjordes særlig stærkt gældende af Kardinal Hildebrand, der længe indtog en ledende Stilling ved Pavehoffet; og da denne Mand selv blev Pave under Navn af *Gregor den 7de* (1073), lod han en Forsamling af Biskopper fra alle Lande vedtage Forbud saa vel mod Simoni som mod Præsternes Ægteskab. Kong Henrik havde just i Tyskland dæmpet et Oprør af Sachserne, som han havde forskyldt ved sin udsvævende og letsindige Optræden; men trods disse urolige

¹⁾ Stiftsgejstligheden i Rom.

Forhold betænkte han sig ikke paa at tilkaste Paven Handsken; thi skulde Besættelsen af de tyske Bispedømmer undrages ham, vilde hans Magt være ganske tilintetgjort. Han lod de tyske Biskopper kalde sammen og fik dem til at afsætte Paven (1075); men Gregor bandlyste nu Kongen og afsatte ham. Fyrsterne grebe Lejligheden til at gøre Oprør og slaa fast, at Kronen i Tyskland ikke var arvelig, men undergivet frit Valg. For at hindre, at Paven skulde komme til Tyskland og støtte Fyrsterne, opsøgte Henrik ham selv i Italien og fandt ham i Canossa hos Markgrevinde Mathilde af Toscana. Efter 3 Dages bodfærdige Tryglen blev han paa Mathildes Forbøn løst af Bandet og forsonet med Paven. Han lagde i den følgende Tid stor Klogskab og Handlekraft for Dagen; i Tyskland hævdede han nogenlunde sin Stilling ved at knytte den lavere Adel til sig, og til sidst kunde han endogsaa erobre Rom og indsætte en Modpave, der kronede ham til Kejser. Gregor blev indesluttet paa Engelsborg, men befriedes af *Robert Guiscard*, Hertug over Normannerne, der siden 1029 havde grundet et Rige i Apulien. Gregor fulgte med Robert til Neapel, hvor han døde (1085); kort efter døde Robert selv. Ved hans Tog til Rom var en stor Del af den antike By blevet lagt i Aske.

De følgende Paver (Urban den 2den) fortsatte Kampen. Oprør paa Oprør vakttes, indtil endelig Kejserens egen Søn Henrik fik Magten over sin Fader. Den gamle Kejser døde af Ydmygelsen (1106); men hans Søn *Henrik den 5te* (1106—1125) kunde naturligvis heller ikke gaa ind paa Pavens Fordringer. En Række Forhandlinger aabnedes, der omsider ved de tyske Fyrsters Mægling førte til Konkordatet i Worms (1122). Biskopper og Abbeder skulde vælges kanonisk, under Kejserens Tilstedeværelse, d. v. s. Domkapitel og Menighed fik Valgretten, men Kejseren kunde øve Indflydelse paa Valget og skulde bekræfte det ved at forlene den valgte med Lenet, ligesom Paven skulde meddele ham den apostoliske Indvielse (Investitur). Snart fik dog Domkapitlerne alene Valgretten, og som en gejstlig For-

samling lød de mere Pavens end Kejserens Ønsker. Retslig var Konkordatet i Worms en Ligestilling af Kejser og Pave; men faktisk gik Tidens Udvikling i Retning af at give Paven Overvægten.

Med Henrik den 5te uddøde det frankiske Hus (1125).

Kirkens Fremtræden som Leder.

Gregor den stores Godkendelse af Munkevæsenets Idealer som det sandeste Udtryk for den kristne Tro gjorde Pavedømmet til den naturlige Leder for en Tidsalder, der særlig beherskedes af disse Idealer. I Forbund med Folkene og ofte imod Præsternes egen Modstand gennemførte Gregor den 7de Kravet paa, at alle Præster skulde være Munke, d. v. s. leve i ugift Stand. Kirken afsøndredes derved skarpt som en Organisation for sig selv i Modsætning til Staten og helligere og bedre end denne. Medens Stormændene levede og aandede for Krig, arbejdede Kirken for Fred (treuga Dei); medens de verdslige Herrer angreb alt i deres vilde Kamplyst, søgte Kirken at begrænse Kampen til at gælde Forsvar for Præster, Enker og faderløse; medens Stolthed og Herskesyge raadede hos de mægtige, prædikede Kirken Ydmyghed og Forsagelse. Den ridderlige Munkeand, som udtrykte Forbindelsen af disse to modsatte Strømninger, fandt i Pavens verdslig-religiøse Stilling et naturligt Udtryk, og det blev Paven, der kom til at staa som Leder, da denne ejendommelige Aand for Alvor fik Magten over Folkene.

Det første Korstog (1096—1099).

Pilegrimsrejser til Jerusalem vare i det 11te Aarhundrede ret hyppige, og den grusomme Behandling, som de kristne undertiden lede i Orienten, havde vakt megen Forbitrelse rundt ombringt og blandt andet givet Anledning til de første

Jødeforfølgelser. Da kom der fra den græske Kejser Alexius en Bøn om Hjælp til Paven.

Det græske Rige havde siden Folkevandringens Tid haft haarde Kampe at bestaa. Under Justinian (527—565) naaede Riget en kortvarig Glans, idet flere Provinser (Karthago, Italien) erhvervedes; og samtidig blev Enevælden fuldstændig gennemført i den indre Styrelse. Men snart gik store Dele af Italien tabt, og ved Arabernes Fremtrængen mistede Riget sine rigeste Provinser. Samtidig trængte slaviske Stammer ind i Donaulandene, og selve Hovedstaden var gentagne Gange udsat for Fare. Det var vanskeligt at skaffe Penge til de nødvendige Soldater, og jævnlig maatte de store selv forsvare sig mod de omstrejfende barbariske Horder. Ligesom i Vest-Europa blev derved Godsejerstanden efterhaanden krigersk og uregerlig, om end ikke i samme Grad som i Vesten. Samtidigt rystedes Rigets Rolighed af hyppige dogmatiske Stridigheder¹); i Modsætning til Vesten var det her Fyrsten (Kejserne), der i disse Stridigheder spillede en afgørende Rolle, og det kirkelige Liv formede sig vidt forskelligt fra den vestlige Kirkes. Dette førte omsider til et stort Skisma med gensidig Bandlysning (1054). Det aandelige Liv var i Østen stivnet i døde Former, men man vaagede med stor Iver over de efterladte Rester af den antike Kultur og saa ned paa Vestens Folk (Frankerne) som paa Barbarer.

Da de seldsjukiske Tyrkers Sultan fra c. 1050 havde faaet Magten i Kalifatet som Emir-al-Omara, begyndte atter en Række Angreb paa de græske Besiddelser i Asien, som Kejseren ikke ved egen Magt kunde modstaa. Han bad da Pave Urban den 2den om Hjælp, og denne greb Tanken med stor Begejstring, dels af religiøse Grunde for at faa Jerusalem befriet fra de vantro, dels af kirkepolitiske Grunde, idet han mente, at det indtraadte Skisma skulde forsvinde, naar Vestens Krigere kom Grækernes Kejser til Undsætning.

¹) Særlig maa nævnes den langvarige Billedstrid (728—c. 850).

Denne Forhaabning skuffede Korstogene ganske; de bidroge tværtimod til at forstærke Modsætningen og vække et gensidigt Had.

Pave Urban sammenkaldte et almindeligt Møde i Clermont sidst paa Aaret 1095. Han forstod her i en Tale at vække alles Begejstring, saa de toge Korsets Tegn paa deres Skulder under højtideligt Løfte om at befri den hellige Stad. Datidens økonomiske Forhold vare saa elementære, at den, der drog hjemmefra, ikke satte synderligt paa Spil. Slots herrerne vare kun sjældent hjemme, men droge om og gæstede hinanden eller søgte Eventyr og Fejder. Det var for dem ingen synderlig Forandring at drage paa Tog til det hellige Land; kun lovede dette Tog dem flere Eventyr, større Bedrifter og rigere Bytte, end de kunde vente hjemme. Dertil kom saa den Tro, at man vandt Syndernes Forladelse og det evige Liv ved Kampen mod de vantro. Da senere hen de økonomiske Baand, som bandt en Mand til hans Hjem, bleve stærkere, og da Resultaterne af Korstogene viste sig tvivlsomme, formaaede man ikke længere at faa saadanne Tog i Stand.

Allerede i Foraaret 1096 droge flere uordnede Skarer afsted i Tillid til Guds umiddelbare Førelse og uden Kendskab til Vejens Længde og Farer. De maatte kæmpe sig frem gennem Ungarn, og Resterne af dem gik til Grunde i Lille-Asien. Den berømteste Fører paa dette Tog er Walther Pengeløs; desuden nævnes Folkeprædikanten Peter af Amiens. Men i Efteraaret 1096 samledes Fyrsterne med deres Skarer i Konstantinopel. Ligesom Folkeskarerne i Foraaret kom disse Korsfarere væsentlig fra Frankrig og de romanske Lande. *Gottfred af Bouillon*, Hertug af Lothringen, var den mest typiske Personlighed. Af andre Fyrster nævnes hans Broder, *Balduin af Flandern*; Vilhelm Erobrerens Søn, *Robert af Normandiet*; den rige Grev *Raimond af Toulouse*; Robert Guiscards Søn, *Bohemund af Tarent*, der just havde frataget Grækerne deres sidste Besiddelse i Italien og derfor var ilde set af Kejseren, og Bohemunds Fætter *Tancred*.

De store Skarer (muligvis c. 300,000) skræmmede Kejseren, og Forholdet mellem ham og Korsfarerne blev ikke godt. Under store Vanskeligheder kom Hæren gennem Lille-Asien til Antiochia (1098), hvorfra Balduin paa egen Haand drog til Edessa og grundede sig et Herredømme. De øvrige erobrede omsider Antiochia, men bleve kort efter belejrede af Sultan Kerboga af Mosul, og Nøden steg saa højt i Staden, at man begyndte at tvivle om Gud og hans Hjælp. Da fandt man i Følge en Aabenbaring den hellige Lanse i en af Byens Kirker, og Begejstringen satte nu de belejrede i Stand til at gøre et Udfald, der endte med Kerbogas fuldstændige Forjagelse. Efter mange Stridigheder fik Bohemund Antiochia. Mange Riddere havde taget faste Punkter rundt om i Landet, andre droge hjem; og kun Gottfred, Raimond, Robert og Tancred fortsatte Toget til Jerusalem med henved 20,000 Mand. Den velbefæstede og stærkt besatte By syntes at maatte kunne modstaa den lille Hær; men dennes Begejstring overvandt alle Hindringer, og Byen toges med Storm (14de—15de Juli 1099). Et stort Blodbad anrettedes paa Muhamedanere og Jøder, og derefter fejredes den store Begivenhed med en stor Procession til den hellige Gravs Kirke.

Det nyvundne Rige indrettedes som en Lensstat, hvor Vasallernes Tjenestepligt over for Landsherren var særdeles ringe. Gottfred blev Rigets Overhoved og antog Navnet »den hellige Gravs Beskytter«; men da han døde Aaret efter og fulgtes af sin Broder Balduin, kaldte denne sig Konge af Jerusalem. Jævnlig havde Kongen kun nogle faa hundrede Mand til sin Raadighed, medens Borgherrerne sad rundt om og førte Krig paa egen Haand, og de Pilegrimsskarer, som ankom fra Europa, ydede dels kun en flygtig og forbigaaende Hjælp, dels bestode de kun af fredelige Pilegrimme, der vendte hjem efter at have plukket en Palmegren paa Oliebjerget. Til Held for de kristne var der Strid mellem de sunnitiske Sultaner ved Eufrat og de sjitiske Kalifer i Ægypten, til hvilket sidste Rige Jerusalem havde hørt, og

det lykkedes derved de kristne ikke blot at holde sig i Landet, men ogsaa at bemægtige sig de syriske Kyststæder og derved holde sig Forbindelsen med Europa aaben.

Riddervæsenet.

Forbindelsen mellem Munke- og Krigeraanden førte herovre i det hellige Land til Stiftelsen af de gejstlige Ridderordner. En saadan Orden rummede dels kæmpende, dels tjenende Brødre. De første vare Munkerriddere, og efterhaanden som Ordnerne ved Gaver og Testamenter fik betydelige Rigdomme, bleve de til store Herrer, der spillede en mægtig Rolle ikke blot i det hellige Land, men ogsaa hjemme i Europa. Ikke saa sjældent fandt disse Ordeners Stormestre det stemmende med deres egen Interesse at modvirke Kongen af Jerusalem, og dennes Magt blev snart aldeles betydningsløs. Den første og en Tid lang den mest glimrende af disse gejstlige Ridderordener var Tempelherrerne (1118). Johanniterne, som tidligere havde været en Hospitalsorden, efterlignede Eksemplet og dannede ogsaa en Klasse af kæmpende Brødre. Senere kom dertil andre Ordener baade i og uden for det hellige Land; vi faa Lejlighed til at nævne Marieridderne og Svædridderne.

I Europa selv formede sig ligeledes paa denne Tid og i Forbindelse med den Aand, som var vakt ved Korstoget, det mærkelige Riddervæsen. Krigerlivet ansaas for det ædleste; Bønderne og de fredelige Borgere saa Krigsmanden ned paa. Øvet fra Barnsben i at bære den tunge Rustning og føre den lange Lanse og det mægtige Sværd, blev han snart alene om at drage i Leding. Krigerstanden blev derved en afsondret Adelstand og udviklede sig i Sammenhæng med Lensvæsenet. Vaabenskjoldene bleve Slægtsmærker og skrev sig muligvis selv ofte fra de gamle hedenske Klansmærker. Adelsmandens unge Sønner sendtes som Regel til en mægtigere Herres Gaard (Hof) for der at lære Krigerfærd og Høviskhed og skabe sig Udsigter til en større Løbebane,

vel ogsaa for at tjene Herren som Gisler for deres Fædres Troskab. Disse unge adelige Svende kaldtes for Pager eller Kertesvende. Naar den unge Mand blev voksen, iførtes han med Bibeholdelse af en gammel germansk Skik Manddommens Vaaben; han var nu en Mand af Vaaben (Væbner) og forlod ofte Herrens Hof for at leve hjemme paa sin egen Gaard. Blev han ved Hoffet, modtog han maaske senere Ridderslaget, enten for tapper Daad eller ved en højtidelig Lejlighed. Den gamle germanske Væbningsceremoni blev herved helliggjort af Kirken, Ridderen lovede kun at udgyde sit Blod i ærlig Kamp for Kirken og de værgeløse. Riddervæsenet blev snart en blot Pynt, et Kaste-mærke, idet kun Ridderes Sønner kunde blive Riddere; og Riddernes Færd stemmede ingenlunde altid med deres Løfter. Men alligevel kastede Riddernavnet Tanken om en ædlere Stræben ind i hine barbariske Tiders vilde Kamplyst.

Det andet Korstog (1147—1149).

Tanken om at tjene Gud ved at drage til det hellige Land havde grebet alles Sind. Fra alle Lande drog smaa Skarer afsted; ogsaa fra Norden kom Korsfarere. Paa Korstoget kom det ikke an paa at være mægtig. Gud kunde befri sin Grav uden Menneskers Hjælp; det var en Naade, han tilstod den kristne, at faa Lov at være med. Da kom der Efterretning om, at Seldsjukerne havde erobret Edessa, og Iveren fordobledes. Særlig prædikede den ansete Bernhard af Clairvaux Korstog og fremstillede Edessas Fald som Guds Naadekaldelse til de kristne Krigere. Kejser Konrad den 3dje og Ludvig den 7de drog ud hver ad sin Vej; men ingen af dem udrettede noget. For den almindelige Bevidsthed kom det til at staa, som om Gud ikke havde fundet disse Konger værdige til at besejre hans Fjender, og den verdslige Magts Anseelse led derved.

Samtidig med det andet Korstog begyndte fra Norden af den lange Række hjemlige Korstog, der var en krigersk

Fortsættelse af Ansgars fredelige Mission, og som blandede sig med de nationale Kampe mellem Skandinaver og Germaner paa den ene Side og Slaverne paa den anden Side.

Kirkens anden Kamp med Staten.

De to første Hohenstauffer (1137—1190).

Efter det frankiske Hus' Uddøen (1125) kom en svag Kejser af den sachsiske Stamme paa Tronen. Men efter hans Død opnaaede Konrad af Hohenstaufen, en Søstersøn af Henrik den 5te, at blive Konge (1137). De *hohenstaufiske Kejsere* (1137—1254) er Middelalderens mest glimrende Fyrsteslægt.

Den gamle Modsætning mellem Stammerne i Tyskland var efterhaanden traadt i Baggrunden, idet Folkelivets Betydning svækkedes. Derimod traadte nu en Modsætning frem mellem de store Fyrstefamilier, særlig mellem Hohenstaufferne og Welferne. Disse stammede begge to fra Syd-Tyskland; men Welferne fik paa denne Tid ogsaa store Besiddelser i Sachsen. *Konrad den 3dje* (1137—1152) tilbragte den meste Tid i Kamp med Welferne. Han fratog Henrik Welf Besiddelserne i Bayern, men overlod senere dennes Søn Henrik Løve de sachsiske Lande, og da Kejseren drog til det hellige Land (1147—1149), drog Henrik Løve paa Korstog mod Venderne i Forbund med de danske. Kampen mod Venderne blev en Germaniseringskamp. Tyske Købmænd dannede Kolonier, tyske Riddere satte sig fast i smaa Borge rundt om; i Ryggen paa dem, som deres Værn mod den omgivende slaviske Befolkning, stode de mægtigere nordtyske Fyrster. I den første vanskelige Tid var Henrik Løve disse Kolonisters virksomste Støtte.

Frederik Barbarossa (1152—1190) blev uden Modstand valgt til Konge efter sin Farbroder, Konrad den 3djes Død. Han udsonede sig nogle Aar efter helt med Henrik Løve

ved at gengive denne de bayerske Lande, og over for Forbundet mellem Hohenstauffer og Welfer maatte al anden Modstand vige. Frederik kunde genoptage de tidligere Kongers italienske Politik, Henrik kunde uforstyrret gennemføre sine slaviske Planer.

I Italien havde Byerne efterhaanden vundet en stor Betydning, særlig Milano. Ved Konkordatet i Worms (1122) havde Kejseren opgivet al Indflydelse paa de italienske Biskoppers Valg, og Bybefolkningen havde derefter gjort sig til Herre over Bispevalget og styrede sig i det hele frit. Nu fornyede Frederik Kravet paa Overhøjhed og en langvarig Kamp begyndte, hvor Kejseren en Tid syntes at skulle sejre. Vanskeligheden ved at holde den opbudte Vasalhær sammen i et længere Tidsrum og Italiens usunde Klima, der hindrede Tyskerne i at gøre sammenhængende Sommerfelttog, bevirkede dog, at de vundne Fordele snart gik tabt igen. Stæderne sluttede sig sammen i det lombardiske Forbund (1167), og med Paven kom Kejseren ogsaa i Strid, da han ikke vilde anerkende Alexander den 3dje. Derved fik Striden en langt større Karakter; det blev atter til en Strid mellem Kejser og Pave, mellem den verdslige og kirkelige Magt.

De langvarige Stridigheder i Italien trættede de tyske Fyrster, og Venskabet mellem Kejseren og Henrik Løve kølnedes. Paa et Tog 1176 led Kejseren nogle smaa Uheld, og Henrik Løve forlod ham derpaa med sine Mænd. Resterne af den kejserlige Hær bleve slagte af Lombarderne ved Legnano (1176), og Kejseren vendte nu hele sin Forbitrelse mod Henrik Løve, der ogsaa snart blev overvundet og maatte gaa landflygtig til England. De nordtyske Smaafyrster i de slaviske Lande mistede derved deres Rygstød og søgte derfor en Tid lang et nyt Holdepunkt i det kraftige danske Kongedømme, som Valdemarerne havde skabt. Med Paven og Lombarderne sluttede Kejseren en Fred, hvorved han anerkendte Paven og indrømmede Stæderne Selvstyre; selv hyldedes han som Kejser, hvilket nu var saa godt som en

blot Titel, der kun indeholdt en Slags Æresfordring paa at være Kristenhedens fornemste Fyrste. Kejserdømmet stod væsentlig blot som et Udtryk for den samme Følelse af Fællesskab mellem alle latinske kristne, som i Kirken og Pavedømmet havde sit egentlig levende og mægtige Organ.

Kort Tid efter denne Fred kom Efterretningen om, at Sultan *Saladin*, der havde forenet Ægypten og Syrien under sit Herredømme, havde erobret Jerusalem (1187). Kejser Frederik følte sig da særlig kaldet til at drage afsted paa

Det tredje Korstog (1189—1192).

Med en stor Hær drog Kejseren til Konstantinopel og derfra gennem Lille-Asien. Men han druknede i en Flod i Kilikien (1190), og de fleste af hans Mænd vendte derpaa hjem. Andre Fyrster havde imidlertid ogsaa taget Korset, og ad Søvejen kom først Filip den 2den af Frankrig og noget senere Richard Løvehjerte af England til Syrien. Herfra aabnedes Belejrningen af Akkon, som ogsaa erobrede, særlig ved Kong Richards Tapperhed. Kong Filip drog hjem i Uvilje mod Richard, og denne tænkte paa at drage mod Jerusalem. Han bestod en Række eventyrlige Kampe, men Uenighed mellem Fyrsterne i Hæren hindrede Hovedplanens Udførelse, og der blev sluttet en 3aarig Vaabenstilstand med *Saladin* (1192). Paa Tilbagevejen blev Richard fanget af den østrigske Hertug, som dog maatte overlevere ham til Kejseren, Henrik den 6te; og kun mod store Løsepenge slap Kong Richard omsider fri.

Det tredje Korstog gav Anledning til, at den tyske Ridderorden, *Marieridderne*, stiftedes. Denne Orden fik snart stor Betydning ved at vende sig til de slaviske Lande ved Østersøen, hvor den i Landene ved Weichsel, Preussen, erhvervede sig et stort Ordensland (1226).

Det tredje Korstog er Vidnesbyrdet om Kirkens ubestridte Stilling som Folkenes Leder. De mægtigste Staters Overhoveder satte alle deres andre Interesser og Stridigheder

til Side for at drage til det hellige Land. Fra nu af begyndte i Virkeligheden Kirkens Magt at gaa tilbage. Den maatte anvende alle sine Magtmidler for at hævde sin glimrende Stilling, og det var nu ikke blot Fyrsterne, men ogsaa Folkene, den maatte vende sig imod.

Henrik den 6te (1190—1197).

Frederik Barbarossas Søn, Henrik den 6te, regerede ret kraftigt. Hans Dronning, Konstantia, havde Arveret til Neapel, og Henrik bemægtigede sig dette Rige imod Pavens Ønske. Som Herre over Landene nord og syd for Pavestaten blev Kejsers Stilling under en Kamp med Paven langt gunstigere end før, og jo mere Hohenstaufernes Magt fik sit Tyngdepunkt i Italien, desto mere maatte Paven stræbe efter i det mindste at berøve dem Tyskland. Henrik havde store Planer om at gøre den tyske Krone arvelig mod til Gengæld at anerkende Lenenes Arvelighed; men han naaede ikke at faa dette gennemført. Han døde af Tyfus (1197), og hans Søn og Arving, Frederik, var kun 3 Aar gammel. Han fik de italienske Besiddelser, medens Henriks Broder, Filip af Schwaben, samlede Hohenstaufernes Parti i Tyskland om sig.

Kirkens Overmagt over Staten.

Innocens den 3dje.

Kirkens Organisation var efterhaanden blevet fuldkommen monarkisk. De store Kirkefyrster fik i Rom Bekræftelse paa deres Embeder, og ikke blot blev Valget af Biskopper saa godt som unddraget enhver Indflydelse fra Statens Side, men det var ogsaa meget hyppigt, at Paven direkte udpegede, hvem han vilde have valgt. Selv mindre Embeder, som Kanonikater og Abbedier, drog Kurien ind under sig, og Paverne bortskænkede ofte flere Embeder til en og samme Person. Det

var især romerske adelige, der paa den Maade forsørgedes Verden over med Embeder, de ikke fik stort andet at gøre med end at nyde deres Indtægter i Rom. Paven kunde ved Dispensationer sætte sig ud over enhver gældende Retsbestemmelse. Jævnlig lod han sig repræsentere i en eller anden Stat ved en Legat, der udrustedes med hele den pavelige Myndighed, og som ved sin personlige Nærværelse paa det alvorligste blev i Stand til at gribe ind i det paa-gældende Lands hele Styrelse og navnlig holde dets Gejstlighed i Afhængighed. I Stedet for de ældre Provins- eller Landskabssynoder afholdtes der nu almindelige (øumeniske) Koncilier, som ganske lystrede Paven. Det var over for denne stærke Organisation, at den opløste verdslige Stat ikke havde kunnet gøre Modstand. Kun Kirken havde som Guds Repræsentant Ret til at styre; den verdslige Fyrste fik kun sin Ret ved Kirkens Indvielse. Paven var blevet en Slags gejstlig-verdslig Overfyrste over hele Europa; som den romerske Kejser havde styret Riget ved sine Legater, styrede Paven nu Europa ved sine; mange af de vigtigste Retsforhold lagdes ind under Kirkens Jurisdiktion, og Appel til Paven var alle Vegne fra tilladt.

Med *Innocens den 3dje* (1198—1216) naaede denne Magt sit Højdepunkt. I Italien udvidede han sine direkte Besiddelser og fik Formynderstyrelsen for Frederik af Neapel til at anerkende dette Land som Len af Pavestolen. I Tyskland holdt han Kampen gaaende mellem Hohenstauffer og Welfer, idet han støttede Henrik Løves Søn, Otto den 4de, mod Filip af Schwaben, indtil denne blev myrdet (1208). Otto maatte derpaa købe Kejserkronen med store Indrømmelser, og da han ikke holdt sine Løfter, men søgte at gøre sig til Herre i Italien, satte Paven ham i Band og sendte den unge Frederik til Tyskland, mod at han lovede at give Neapel til sin Søn; Frederik fik snart Fremgang og kronedes i Aachen (1215); men Innocens oplevede ikke Slutningen paa denne Kamp. I England fik han Johan uden Land til at tage sin Krone til Len af ham; og i Frankrig

maatte Filip August i det mindste udvortes set bøje sig for hans Dom i Striden med sin Dronning, den danske Prinsesse Ingeborg, hvem han vilde forskyde.

Ogsaa Korstogstanken omfattede Innocens med stor Iver. Han lod foretage Indsamlinger i alle Lande til et Tog mod Jerusalem; men Folk nærrede Mistro mod Kirkens Forvaltning af Pengene, og Bidragene kom kun langsomt ind. Først i 1202 drog en Del nordfranske og italienske Riddere afsted paa

Det fjerde Korstog (1202—1204).

Venedig havde lovet at sætte Ridderne over til det hellige Land; men da de ikke kunde betale det aftalte Beløb, kom de i en vis Afhængighed af Venedig. Dogen, Dandolo, benyttede dette Forhold til at bevæge Korsfarerne til at gaa imod Konstantinopel. En landflygtig Prins, Alexius, kom med Filip af Schwabens Anbefaling til Venedig og lovede at hjælpe med til Korstoget, hvis man satte ham paa Tronen i Konstantinopel. De store Handelsfordele, der kunde følge af at faa Herredømmet over det sorte Hav, lokkede Venetianerne, og trods Innocens' Misfornøjelse indlod man sig paa Foretagendet. Alexius blev virkelig indsat, men brød snart sine Løfter, og overladt til sig selv kunde han ikke holde sig; han blev dræbt af sine Undersaatter, og Korsfarerne erobrede nu for egen Regning Konstantinopel og indsatte en af deres egne til Kejser. Venedig fik store Besiddelser og udstrakte Handelsrettigheder, den græske Kirke blev stillet ind under Paven, og Kejserdømmet blev yderligere omdannet til en Lensstat efter vesteuropæisk Mønster. Men dette »latinske Kejserdømme« stod kun til 1261. Da fortrængte Genueserne deres Medbejlere Venetianerne fra det sorte Havs Handelspladser og hjalp en Græker, Michael Palæologos, paa Tronen.

Af dette Korstog havde Innocens saaledes ikke megen Glæde. Det blev i Virkeligheden kun en stor Handels-

spekulation. Større Vidnesbyrd om Pavens Magt gav Kors-togene i Norden (Valdemar Sejrs) og Korstoget mod Kætterne i Syd-Frankrig.

Kætterne.

Ejendommeligt nok var det netop, da Kirken havde naaet sin højeste Magt, at Kætteriet begyndte at brede sig i en overordentlig Grad. Dette laa i Modsigelsen mellem Kirkens hele verdslige Magtstræben og Myndighed og dens Lære om Munkelivets, Forsagelsens og Askesens Fortjeneste. Middelalderens Kætterier angaa ikke et eller andet Punkt i Kirkens Lære, men ere en Modstand mod Kirkens hele Væsen og Verdsliggørelse. Allerede fra det 11te Aarhundrede havde denne Bekæmpelse af Kirken begyndt at røre sig hos Folkene; og i det følgende Aarhundrede bredte den sig over hele Syd-Frankrig, Spanien, Italien og store Dele af Tyskland. Hos mange af disse kætterske Menigheder fik østerlandske mystiske Lærdomme Indpas, men i det hele var det Kirkens Rigdom og Magtsyge, man bekæmpede. Berømtest er den Sekt (Valdenserne) blevet, som *Valdo* fra Lyon stiftede c. 1170. Valdo lærte, at man skulde læse Bibelen, leve i Armod og indbyrdes Fællesskab og virke paa Menigheden gennem Lægprædikanter. Særlig dette Indgreb i det af Paven indviede Præsteembede vakte Kirkens Modstand.

Mod disse kætterske Sekter greb Paven til de haardeste Midler. Kætterbaal begyndte at rejse sig, og mod en Del af Kætterne i Syd-Frankrig, de saakaldte *Albigensere*, lod Innocens ligefrem prædike Korstog (1208). Nordfranske Riddere trængte plyndrende gennem det rige Toulouse; den svage Greve, Raimond den 6te, ydmygede sig forgæves; men da Modstanden mod de fremmede tog en bedre Vending under hans kraftigere Søn, Raimond den 7de, overgave Korsfarerne deres Sag til den franske Konge Ludvig d. 8de, og denne benyttede Lejligheden til at knække en af sine

mægtigste Vasallers Magt og bringe Toulouse i sin Besiddelse (1226). Men de kætterske Bevægelser udsprang af en saa iøjnefaldende Mangel i Kirken selv, at de ikke kunde bekæmpes ved Magt alene. Kirken maatte tage den indre Missionsvirksomhed op, den hidtil havde forsømt, og selv tilfredsstille den Trang hos Menigmand, som Lægprædikanterne vidnede om. Og endnu var Kirken livskraftig nok til inden for sine egne Rammer at frembringe, hvad der her krævedes. To fromme Mænd, Franciscus af Assisi og Domingo Guzmán, stiftede hver sin Orden, der paalagde Medlemmerne at leve af Almisse, som de indsamlede rundt om i Menigheden. Disse Tiggerordener organiseredes som en Hær af Prædikanter; de vare uafhængige af Stedets Gejstlighed og kun afhængige af Paven, under hvem Ordenernes General i Rom direkte lød. Ved deres Eksempel og ved deres umiddelbare Paavirkning af Almuen lykkedes det efterhaanden disse Tiggerordener at trænge Kætteriet tilbage. Dominikanerne overdroges det snart at forestaa Inkquisitionen og vaage over Lærens Renhed; de vare særlig prædikende Brødre og bleve snart Bærere for den videnskabelige Syslen, der begyndte at røre sig. Franciskanerne eller Minoriterne gave sig derimod i Begyndelsen mest af med Kærlighedsgerninger. Skabelsen af disse Ordener, som snart vandt en uhyre Udbredelse i alle Lande, viste paa engang Kirkens Magt og dens store Svaghed. I den paafølgende Kamp mod Hohenstaufnerne skyldtes Pavens Sejr væsentlig dem, men deres Tilværelse beroede paa en bestandig lurende Mistro hos Folkene mod den herskesyge Kirke.

Hohenstaufnernes Undergang.

Frederik den 2den (1215—1250) blev først Eneherre i Tyskland efter Otto den 4des Død (1218). Under Kampen havde han stræbt at vinde Biskopper og Fyrster for sig ved vidtgaaende Indrømmelser, og ogsaa senere gjorde han kun lidet for at opretholde eller udvide sin direkte kongelige

Magt i dette Land. Hele hans Interesse var nemlig knyttet til Italien; Tyskland var for ham i Grunden kun det Sted, hvorfra han hentede Soldater. De tyske Smaafyrster bleve næsten helt selvstændige, og Byerne, som vare i stærk Opkomst og af tidligere Konger havde faaet store Privilegier, fandt ingen Støtte hos Frederik over for Fyrsterne. De maatte derfor værges sig selv og dannede snart med deres mægtige Organisationer (det frankiske Forbund og Hanseforbundet) en ny Rigsstand af stor Betydning.

Medens Forholdene saaledes overlodes til sig selv i Tyskland, og Forvirringen der blev større og større, styrede Frederik helt anderledes i Neapel. Lensmændenes Magt knækkedes, en lejet Hær uddannedes ved Siden af Lensopbudet, og en stærk monarkisk Styrelse gennem borgerlige, juridisk uddannede Kontorfolk udvikledes. Forskellige Forhold gjorde dette muligt, særlig den betydelige arabiske Paavirkning, som endnu havde holdt sig i Riget. Ved Frederiks Hof samledes alle Tidens aandelige Rørelser; selv var Kejseren vel bevandret i arabisk Lærdom, og i religiøs Henseende var han ganske ligegyldig. Paven var for ham en politisk Modstander, Kirken en politisk Magt og intet mere. Om sin kejserlige Værdighed havde Frederik de mest ophøjede Forestillinger, og det kunde ikke undgaas, at han maatte komme i Kamp med Paven, naar han vilde søge at gennemføre disse Forestillinger.

Dagen efter sin Kroning i Aachen (1215) havde Frederik taget Korset; men han havde ingen Lyst til at holde sit Løfte, og omsider satte Paven, *Gregor den 9de*, ham i Band. Vel drog nu Kejseren afsted paa

Det femte Korstog (1228);

men han tog kun en liden Skare med sig og optraadte mere som Underhandler end som Kriger. Gejstligheden i Palæstina og Tempelherrerne modarbejdede den bandlyste Kejser; men alligevel lykkedes det ham at faa sig Byen Jerusalem over-

ladt, og han kronede sig selv til Konge af Jerusalem. Hjemme havde imidlertid Paven sendt sine Soldater ind i hans Stater i Neapel, og da Kejseren kom tilbage, maatte han med Magt jage dem ud igen, hvilket ogsaa lykkedes ham uden Vanskelighed. En Mængde Stridigheder udvikledes i den følgende Tid; særlig herskede der meget forvirrede Forhold i Nord-Italien, hvor de lombardiske Stæders Parti (Guelferne) stod mod Kejserens Tilhængere (Ghibellinerne). By stod mod By og Slægt mod Slægt. I Aaret 1237 havde Frederik besejret en Opstand i Tyskland, og da han med sin Hær vendte tilbage til Italien, greb han Lejligheden til at kræve sin Overhøjhed anerkendt og det lombardiske Forbund opløst. I den Kamp, som nu blev Følgen, blev Kejseren i Begyndelsen Sejrrherre, og han kunde gentagne Gange belejre Rom, hvor Gregor den 9de døde ved en saadan Lejlighed (1241). Den følgende Pave søgte Tilflugt i Frankrig. Men Kejseren fik ikke den Støtte fra Tyskland, han havde regnet paa. Mongolernes Fremtrængen og de indre Fejder gave Tyskerne nok at tænke paa, og Tigermunkene prædikede med saa stor Virkning mod den kætterske Kejser, at Stemningen efterhaanden vendte sig imod ham, og forskellige Modkonger kunde finde Tilhold. I Italien led han enkelte Nederlag, men hævdede dog i det hele sin overlegne Stilling ved Hjælp af saraceniske Lejetropper. Sygdom og Sorg, dels over en Sønns Fangenskab, dels over en Vens Forræderi og Forsøg paa at forgive ham, nedbrød imidlertid hans Kraft, og han døde endnu i sin kraftigste Alder (1250). Hans Søn, *Konrad den 4de*, maatte snart lade Forholdene i Tyskland skøtte sig selv for at hævde sin Stilling i Italien; men han døde allerede 1254. I Tyskland var der nu ikke længere Tale om noget hohenstaufisk Parti; forskellige Modkonger stredes med hinanden, og Smaafyrsterne bleve næsten helt uafhængige (det store Interregnum). I Italien holdt Hohenstaufferne sig endnu, indtil Paven overdrog Neapel til den franske Konge Ludvig den 9des Broder, Karl af Anjou. Denne satte sig i Besiddelse af Riget, og da hans grusomme

Styrelse fremkaldte en ghibellinsk Opstand, kunde den sidste hohenstaufiske Ætling, *Konradino*, Konrad den 4des 16aarige Søn, ikke magte Ledelsen af den. Han blev slaaet ved Tagliacozzo (1268), fanget og henrettet i Neapel. En halv Snes Aar efter lykkedes det Peter den 3dje af Arragonien, som var gift ind i den hohenstaufiske Slægt, at bemægtige sig Øen Sicilien (den sicilianske Vesper 1282), og denne Ø var nu med en kort Afbrydelse knyttet til Spanien lige til den spanske Arvefølgekrig (1713). Derimod beholdt Slægten Anjou længe Besiddelserne paa Italiens Fastland.

De sidste Korstog.

Midt under Kampen mellem Paven og Frederik den 2den kom Efterretningen om, at Jerusalem atter var faldet i de vantros Hænder. Mongolernes Fremtrængen i det indre Asien kastede forskellige Stammer frem mod Vest, og en af disse erobrede den hellige Stad under Ægypternes Medvirkning (1244). Efterretningen fremkaldte ikke nogen synderlig Bevægelse i Europa. Kun Ludvig den 9de af Frankrig tog Korset (1248—1254). Han rettede sit Angreb mod Ægypten, men blev fanget (1250) og kunde efter sin Løsgivelse kun udrette lidet. Kort efter toge Mamelukkerne Magten i Ægypten, og da de truede de sidste kristne Besiddelser i Syrien, drog Ludvig atter ud. Han vendte sig denne Gang mod Tunis (1270), som var en Del af det ægyptiske Rige, men døde her af Pesten. En Snes Aar senere faldt Akkon i Mamelukkernes Hænder, og de kristne opgave da alle deres Besiddelser paa Fastlandet frivillig.

Korstogene i stor Stil vare nu til Ende. Forholdene i Europa havde siden deres Begyndelse forandret sig betydeligt. Den uudviklede økonomiske Tilstand, som havde gjort det første Korstog saa let, havde veget Pladsen for en livlig Handel og betydelig Industri. Over de italienske Stæder dreves en stor Handel med Orienten, og rundt om i Frankrigs og Tysklands Byer var der dannet en kraftig Borgerstand,

som ikke havde Lyst til at ofre sin Velstand ved at drage hjemmefra. Fyrsterne og Ridderne havde ligeledes nok at gøre hjemme; Fordringerne til Livet steg ved Indflydelsen fra den byzantinske og arabiske Kultur, og det blev vanskeligere at skaffe de nødvendige Penge, naar man drog hjemmefra. Og efterhaanden som Borgerstanden steg, fik den krigerske Lensadel en vanskeligere Stilling, idet Borgernes Krav til en fredelig og ordnet Styrelse først og fremmest maatte gaa ud paa at knække de krigerske Herrers Selvrædighed. De sidste Korstog ere næsten rent politiske Tog; og deres Resultatløshed vendte Stemningen fuldstændig.

Samtidig var den *aandelige* Kultur i Stigen. Den religiøse Kundskab, som Gejstligheden maatte være i Besiddelse af, var ganske vist ikke betydelig, men havde dog ført til Dannelsen af Doms- eller Klosterskoler. Enkelte fremragende Personer kunde give snart denne, snart hin Skole et særligt Ry. Fra Midten af det 12te Aarhundrede begyndte Dannelsen af *Universiteter* (Paris, Bologna, Oxford), idet flere lærde Mænd sluttede sig sammen og i Fællesskab meddelte Undervisning. Middelalderens Universitet omfattede baade hvad der i vore Dage er udskilt som den lærde Skole, og hvad der nu ordnes i videnskabelige Selskaber. Studierne omfattede først Grammatik, Dialektik og Rhetorik (Latin og Logik, Trivium) og dernæst Arithmetik, Geometri, Astro nomi og Musik (Quadrivium). Senere kom det egentlig teologiske Studium, Kirkefædrene og Bibelen og den kanoniske Ret. Under Paavirkning af Araberne og Jøderne udviklede der sig nu en teologisk Videnskabelighed, som omfattede baade Filosofi og Fysik, og som søgte sin Hovedstøtte i Aristoteles. Den samme Autoritet, som Paven besad i dogmatiske Spørgsmaal, kom Aristoteles til at faa i videnskabelige. Gennemgaaende stiledede den videnskabelige Syssel kun mod en Udlægning af Aristoteles' Meninger. Men paa dette Grundlag udvikledes Middelalderens videnskabelige Verdensopfattelse i *Skolastikken* (Thomas Aquinas). Skolastikken indordner den naturlige Verden under den guddomme-

lige og lader Erkendelsen være underordnet Aabenbarings-troen. Men den baner Vejen for en selvstændig videnskabelig Undersøgelse af Naturen og skaber Interesse for verdslig Kundskab ved Siden af den religiøse. — Tillige er det ejendommeligt, at de ledende Mænd i Kirken ikke ere først og fremmest Theologer, men derimod Jurister; og den Retslære, Kirken kæmper for, er den gamle romerske. Corpus juris Justiniani blev den tredje store middelalderlige Autoritet ved Siden af Paven og Aristoteles. Paa Staternes indre Liv fik denne Retsopfattelse betydelig Indflydelse; den bidrog væsentlig til at støtte Udviklingen bort fra Lensstaten hen imod en Statssuverænitet, for hvilken alle Undersaatter lydigt maatte bøje sig.

De nationale Stater.

Medens de tyske Konger mere og mere gik op i at hævde det romerske Kejserdømmes ret tomme Fordring paa alt jordisk Herredømme og derved udvikledes i Striden om Italien, havde Kongerne i de vestlige Lande faaet en snævrere Opgave anvist: at udvikle deres Magt i deres egen Stat. De tyske Vasaller bleve mere og mere uafhængige Fyrster, medens Kongerne kæmpede i Italien, og det tyske Rige antog under de sidste Hohenstauffer og i det store Interregnums Tid Karakteren af en Forbundsstat. I Vesten lykkedes det Kongerne at knække Vasallernes Magt og befæste Rigsheden.

England.

(1066—1327).

Vilhelm Erobreren og hans Sønner hævdede med stor Myndighed deres Besiddelse af England, og Baronerne bleve

holdte i Afhængighed. Kongen ejede alt Landet, og hans Mænd havde det kun ved Forlening. Grevskaberne styredes af de kongevalgte Sheriffer. Raadslog Kongen med sine Baroner, da skete dette kun, naar han fandt for godt; det gamle Witan var saaledes traadt stærkt tilbage. Efter at Vilhelms yngste Søn, Henrik den 1ste, var død 1135, udbrød en aarelang Strid om Tronsfølgen, der gav Baronerne Lejlighed til at øve større Indflydelse; men Kongedømmets Myndighed befæstedes atter, da Henrik den 1stes Dattersøn, *Henrik den 2den Plantagenet*, blev Konge (1154—1189). Denne havde efter sin Fader arvet Maine og Anjou, gennem sin Moder fik han England og Normandiet, og han giftede sig til Aquitanien (Poitou, Guienne og Gascogne), saa han herskede fra Skotland til Pyrenæerne. Desuden erhvervede han Fordringer paa Bretagne og Irland.

Henrik gav Stormandsraadet, curia regis, en større Betydning end før; det medvirkede i Reglen ved hans Love, og han benyttede det til at bringe Domstolene nærmere ind under sig, idet de gamle lokale Domstole vege Pladsen for rejsende kongelige Dommere. Ved saaledes at støtte sig paa Baronerne mente Kongen at kunne udvide sit Herredømme over Kirken; han fordrede Investituren, og at de gejstlige for alvorlige Forbrydelser skulde dømmes af verdslige Domstole; ligeledes nægtede han at anerkende Paven som Appelinstans. Ved at gøre sin Ven og Kansler, den ærgerrige Borgersøn, Thomas Becket, til Ærkebiskop i Canterbury, haabede han at naa sit Maal. Men denne ærgerrige Mand blev fra nu af en ivrig Forkæmper for Kirkens Frihed. Ved et Møde i Clarendon (1164) kom det til Brud imellem ham og Kongen, idet Becket kun vilde godkende den nye Rigslovgivning, som Henrik her vilde have bekræftet, under Forbehold af Kirkens Friheder. Becket bøjede sig vel foreløbig, men da Paven ikke vilde gaa ind paa den nye Ordning, rejste Becket en forbitret Modstand. En Tid lang levede han landflygtig i Frankrig, men 1170 opnaaedes der en tilsyneladende Forsoning, og han vendte tilbage. Ved sin Hjemkomst band-

lyste han imidlertid nogle Biskopper, som havde holdt med Kongen¹⁾, og denne lod sig da henrive til voldsomme Udtalelser, der bevægede nogle Riddere til at dræbe Becket (1170). Den myrdede blev erklæret for Helgen, og Kongen maatte valfarte til hans Grav og ophæve Clarendon Bestemmelserne. Men i Virkeligheden styrede han dog ogsaa efter den Tid Kirken efter sin Vilje.

Derimod gav Striden med Becket Stormændene Paaskud til at rejse Strid, og Kongens Sønner stillede sig paa Oprørernes Side. Særlig i de franske Besiddelser bleve disse Stridigheder farlige; i England kunde Stormændene ingen Støtte finde hos den angelsachsiske Befolkning. Kongen benyttede oven i Købet Urolighederne til at skabe en Folkevæbning efter gammelt Mønster, og Frimændene, de smaa Bønder, vandt i Betydning. Modstanden i de franske Lande, hvor Filip August støttede Oprørerne, bevægede Henrik til at forsøge at forsones Kirken ved at tage Korset; men han døde, før han kunde drage afsted (1189).

Richard Løvehjerte (1189—1199), Henriks oprørske Søn, levede kun for Krig. Hans Deltagelse i det tredje Kortog endte med hans Fangenskab i Tyskland, og udløst derfra tilbragte han Tiden med Kampe mod oprørske Vasaller i Frankrig. Han faldt under Belejringen af en Borg i Limousin (1199).

Johan uden Land (1199—1216), Richards Broder, fik i den franske Konge, Filip August, en farlig Modstander. Denne søgte at skaffe Johans Brodersøn, Arthur, paa Tronen; og da Johan lod Arthur myrde, inddrog Kong Filip de fleste engelske Besiddelser paa Fastlandet. Hjemme i England vakte Johan stor Misfornøjelse ved sin vilkaarlige Beskatning, og da han saa tillige kom i Strid med Kirken, kunde han ikke hævde sin Stilling. Han nægtede at anerkende den af

Paven udnævnte Ærkebiskop i Canterbury; men da Paven, Innocens den 3dje, saa lagde Interdikt over Landet og derpaa lyste Kongen i Band, faldt Johan til Føje og tog endogsaa Kronen til Len af Paven med en aarlig Tribut. Stormændene med Ærkebiskoppen i Spidsen rejste sig nu imod ham, og da han forsøgte at danne sig en Hær af fremmede Lejetropper, fik han tillige hele den lavere Adel og den mægtige By London imod sig. Han maatte da udstede det store Frihedsbrev, *Magna Charta* (1215). Det var ikke hans Agt at holde det, men han døde allerede Aaret efter (1216).

Ved *Magna Charta* fik Baronerne en lovhjemlet Indflydelse paa Statens Styrelse. Uden Stormandsraadets Samtykke kunde intet vigtigt foretages, navnlig ingen nye Skatter udskrives. Ingen kunde fængsles uden Lov og Dom, og Sherifernes dømmende Myndighed indskrænkedes. Den gamle Juryinstitution værnedes, og i det hele tilstræbtes det i mange enkelte Bestemmelser at betone Forskellen mellem den udøvende og den dømmende Magt, og at hindre hin i paa vilkaarlig Maade at sætte sin Vilje igennem. Stormændene kunde kun dømmes af deres Ligemænd. Et Stormandsudvalg skulde vaage over, at Kongen holdt sine Løfter; i modsat Fald kunde det kalde Nationen til Vaaben.

Magna Charta sikrer vel i det hele taget Stormændene; men under de Kampe, som i den følgende Tid opstode for at tvinge Kongerne til at overholde det, droges ogsaa den lavere Adel og Bybefolkningen ind i Bevægelsen. Derved udslettedes efterhaanden den nationale Modsætning mellem den normanniske Herrestand og den angelsachsiske Befolkning, og hele Folket stod som een samlet Masse for at forsvare sine Friheder. Det var særlig under Johans Søn, Henrik den 3dje, at Folket saaledes droges med ind i Kampen, navnlig for at afværge Kongens Hensigt at yde Paven meget betydelige Pengebidrag under hans Kamp mod Hohenstaufferne. Fra 1265 mødte til Parlamentet ikke blot et Antal Stormænd og Prælater personlig, men ogsaa Repræ-

¹⁾ Ærkebiskoppen af York havde under hans Fraværelse kronet Kongens ældste Søn, hvilket Becket mente var et Indgreb i Canterburys Forretigheder.

sentanter, valgte af Grevskaberne og af Byerne. Tillige udvikledes det lokale Selvstyre i stigende Grad; Politimyndigheden forestodes af den kongevalgte Fredsdommer, men denne var en Godsejer fra Grevskabet, og Juryer dannede paa alle vigtige Punkter en Modvægt mod Administrationens Vilkaarlighed.

Under Henrik den 3djes Søn, Edward den 1ste (1272—1307) erhvervedes Wales, og en Tid lang saa det ud, som om ogsaa Skotland skulde blive gjort afhængig. Men under Edward den 2den (1307—1327) gik det atter tilbage. Skotterne genvandt deres nationale Selvstændighed (Robert Bruce), og Edward selv kom i Strid med de engelske Baroner. Han blev afsat og myrdet (1327) og efterfulgtes af sin kraftige Søn, Edward den 3dje.

Paa alle Punkter hævdedes i denne Tid den engelske nationale Selvfølelse. Englands Stilling som Len af Pavestolen fremkaldte stor Misfornøjelse, da Paven benyttede den til at afpresse Landet Penge og give sine Yndlinge Embeder. Der vaagnede et stærkt Forlangende om den engelske Kirkes Uafhængighed (Grossetete, Biskop af Lincoln), og i 1301 gav dette sig endogsaa Udslag i en Protest fra Parlamentets Side mod Pavens Indblanding i Englands skotske Stridigheder.

Borgerskabets Velstand og Uafhængighedsfølelse steg ved en blomstrende Handel med Landene lige fra Nord-Kap til Italien. Særlig med de rige flanderske Stæder stod man i livlig Forbindelse, da disse brugte den engelske Uld til deres Væverier. Hanserne fik store Privilegier i London.

Universiteterne i Oxford og Cambridge fik stor Tilstrømning; og under Kampen om Magna Charta var det ikke uden Betydning, at Oxford stillede sig paa Parlamentets partiets Side. Det var en Englænder, Roger Bacon, der paa denne Tid først lagde Grunden til en virkelig Naturvidenskab. Men trods hele denne nationale Vækst var det særlige engelske Sprog endnu ikke blevet til. Fransk var

endnu Omgangssprog i de højere Kredse, og den Ridderdigtning, som vandt Indpas i Landet, var fransk.

Frankrig.

(987—1328).

Lensstaten betegner den egentlige Stats Opløsning i en hel Mængde smaa Dele, som ved deres indbyrdes Fejder fremkaldte en almindelig Usikkerhed. Trangen til Fred og ordnede Tilstande bevæger altid Folkets store Masse til at støtte den Magt, som kan holde Urostifterne i Ave. Det franske Kongedømme var i de første Capetingers Tid afmægtigt og fuldt optaget af at værges sig selv mod Vasallerne. Men fra det 12te Aarhundrede begyndte det at gøre sig til Forkæmper for den almindelige Landefred og beskyttede Retsorden. *Ludvig den 6te* (1108—1137) var den første Konge, som fik Øje paa denne Opgave, og ved at støtte Byerne mod Stormændenes Overgreb vandt han Kongedømmet en Forbundsfælle i det menige Folk. De følgende Konger regerede meget længe og gave derved Styrelsen en Fasthed og Styrke, som var af stor Betydning. Under *Ludvig den 7de* (1137—1180), bekendt fra sin Deltagelse i det andet Korstog (1147—1149), opvoksede der en ny Fare for de franske Konger, ved at Huset Plantagenet samlede saa store Dele af Frankrig under sit Scepter i Forbindelse med den engelske Krone. Men under Ludvigs kloge Søn, *Filip den 2den August* (1180—1223) lykkedes det ikke blot at besværges denne Fare, men ogsaa at udvide det Landomraade betydeligt, som styredes direkte af Kongen. Det er ovenfor fortalt, at Kongen støttede de oprørske Bevægelser mod Henrik den 2den, at han efter sin Hjemkomst fra det tredje Korstog (1189—1192) vedblev at modarbejde Richard Løvehjerte, og at det endelig lykkedes ham at fratage Johan uden Land de fleste af hans Besiddelser,

særlig Normandiet. Idet Filip inddrog disse Lande under Kronen, smeltede han dem ikke sammen med sit Hertugdømme Isle de France, han lod dem beholde deres lokalt udviklede særlige Styrelse, og deres egne Parlater vedblev at bestaa, saa det snarere var en personel Union af Len, der fandt Sted, end en Opgaaen i en og samme Stat.

I Filips Tid foretoges Korstoget mod Albigerne (1209—1226); men dette vedrørte ikke fra Begyndelsen den franske Krone. Han døde just som Korshæren søgte hans Støtte mod Raimond den 7de, og det blev hans Søn, *Ludvig den 8de* (1223—1226), som lagde Toulouse under Kronen. Fra nu af var den franske Konge langt mægtigere end nogen af sine Vasaller, og i Befolkningens Øjne var det ham alene, som repræsenterede den almindelige Retsbeskyttelse. Ogsaa i Frankrig begyndte der at uddanne sig en udpræget Nationalfølelse, og den var her direkte knyttet til Kongedømmet. Allerede Filip August begyndte at benytte retslærde, som vare uddannede i den romerske Ret, rundt om i Domstolene. Dette blev fra nu af end mere Tilfældet. Den endelige Ordning af Forholdene i Toulouse, som fandt Sted 1229, indførte ogsaa Inkvisitionen; og dennes Domstole besattes udelukkende med Jurister. Herfra spredte denne Skik sig til Landets øvrige Domstole, og den franske Adel slap denne vigtige Gerning af sine Hænder i Modsætning til den engelske Adel, som netop mere og mere overtog en Række af tilsvarende Funktioner. Disse professionelle Jurister bleve Kongens Tjenere, og deres i Romerretten skolede Anskuelser tjente til at udbrede Forestillingen om Kongens Suverænitæt.

Ludvig den 9des, den helliges Regering (1226—1270) betegner Kongedømmets Sejr over Lensvæsenet. Medens Inkvisitionen med stor Grusomhed udryddede Kætteriet i Syd-Frankrig og dermed ogsaa i politisk Henseende lamslog Landet, lykkedes det Ludvig gentagne Gange at holde sine oprørske Baroner Stangen. Ved en Række Forordninger søgte han ikke blot at indskrænke de hyppige Fejder mellem

Herrerne og erstatte dem med en regelmæssig Proces for Kongens Domstol, men ogsaa at aabne enhver fri Mand Adgang til at appellere til Kongen. Derved blev Kongen Landets øverste Dommer og eneste egentlige Suveræn. Tillige smeltede paa denne Tid Pairernes og Undervasallernes Forsamling sammen med Kongens retslærde Domstol, og derved dannedes det franske Parlament, som i Modsætning til det engelske væsentlig var dømmende og medvirkende ved Lovgivningen, men ikke tiltog sig Skattebevillingsretten. Ogsaa over for Kirken hævdede Ludvig Kronens Stilling; gejstlige Domme kunde appelleres til ham, og Pavens Myndighed over de franske Biskopper indskrænkedes væsentlig (Gallicanismen).

Aandslivet i Frankrig rørte sig i hele denne Tid meget stærkt. Den gamle Trubadurdigtning forsvandt ganske vist under Inkvisitionens blodige Fremfærd; og den eventyrlige Romandigtning (Tristan og Isolde, den hellige Graal), der trivedes saa stærkt i Filip Augusts Tid, kunde ikke længere bestaa, da det Riddersamfund forsvandt, der havde baaret den. Folkesangerne afløste Herregaardssangerne. Derimod var Universitetet i Paris i stadig Fremgang, og ved Siden af det dannedes der konkurrerende Skoler, som Tiggermunkene oprettede; Dominikaneren, Italieneren Thomas Aquinas, og Franciskaneren, Englænderen Roger Bacon, virkede begge en Tid lang i Paris. For det franske Skriftsprogs Udvikling og i det hele for det nationale Livs Fremgang blev det af Betydning, at Historieskrivningen begyndte at fremstaa og skød Latinen til Side (Villehardouin). Mod Tidens fantastiske Forestillingssæt dannede denne en gavnlig Modvægt.

Ludvig den 9de drog to Gange paa Korstog. Det første af disse (det sjette, 1248—1254) rettedes mod Ægypten, det andet (det syvende, 1270) mod Tunis, og her døde Kongen. Hans Søn Filip den 3dje førte Hæren tilbage.

Filip den 4de den smukke (1285—1314), en Søn af Filip den 3dje, var kun 17 Aar gammel, men viste sig som en fuldt udviklet Karakter, bestemt paa at gennemføre,

hvad Bedstefaderen havde begyndt. Den retslærde Stand vandt i Betydning og skiltes bestemt fra Gejstligheden; Kongen udøvede i stor Udstrækning sin Ret til at paalægge Skatter. Krongodsets Indtægter strakte ikke længere til under de nye Forhold, hvor langt større administrative og diplomatiske Opgaver vare stillede det, og den dybe Strid mellem Adel og Borgerskab lod ikke deres fælles Modvilje mod den kongelige Beskatning føre til en varig og virksom Modstand mod den. Kirkens eller rettere Pavens Beskatning af Kirkegods og Menighed satte Kongen sig imod, og derved kom han i Strid med *Bonifacius den 8de*, der truede med at sætte Filip i Band. Ligesom det engelske Parlament havde protesteret mod Pavens Overgreb, gjorde det franske Folk det nu ogsaa. Filip sammenkaldte for første Gang Repræsentanter for Gejstlighed, Adel og menigt Folk (tredje Stand) til en Forsamling i Paris, les états généraux 1302, og denne Forsamling afviste Pavens Ret til at benytte Bandstraalen som politisk Kampmiddel. Derved havde Pavens Universalherdømme lidt et afgørende Knæk over for den verdslige, nationale Stat. Paven maatte yderligere finde sig i personlige Ydmygelser og døde (1303). En af hans Efterfølgere, *Clemens den 5te*, købte Pavekronen med væsentlige Indrømmelser til Filip, blandt andet lod han Kongen aabne et Felttog mod Tempelherrerne. Denne rige Orden var med sine Privilegier en stor Hindring for det nye administrative Kongedømme. Filip benyttede Rygter om Riddernes Kætterier til at lade dem fængsle; Paven opløste Ordenen, og de fleste af dens Rigdomme tilfaldt Kronen (1312). Ogsaa paa anden Maade udvidede Filip sin Magt ved at erhverve Champagne og Lyon. Og da Clemens den 5te tog varigt Ophold i den pavelige sydfranske By Avignon (1308), var han dermed blevet stærkt afhængig af den franske Krone.

Under Filips Sønner fastsloges Princippet om Kronens Arvelighed i Mandslinien alene, hvorved fremmede Ætters Tronbestigelse hindredes. Det nationale Princip havde herved faaet en ny og meget vigtig Støtte. Under Filips Sønner

var der for øvrigt en stærk Opposition mod Kongemagten baade af Adel og Borgerskab, men dette sidste var endnu ikke stærkt nok til uden Kronens Hjælp at modstaa Adelen.

I Aaret 1328 døde den sidste af Filips Sønner, og dermed uddøde den ældre Mandslinie af Huset Capet. Filips Brodersøn, Filip den 6te af Valois, arvede Kronen.

Tyskland.

(1254—1308).

Hohenstaufernes italienske Politik havde givet de tyske Vasaller et stadig friere Spillerum. Flere og flere af de kongelige Rettigheder gik over til dem, og de anerkendtes til sidst af Frederik den 2den som territoriale Fyrster, d. v. s. som Herrer, der styrede deres Lande i Kraft af deres Ejendomsret til dem og ikke i Kraft af en dem overdragen Embedsmyndighed. Kongen (Kejseren) maatte i de vigtigere Sager høre disse Fyrsters Mening, og han samlede dem ofte om sig paa Rigsdagen; men om disse Rigsdage end svækkede Kongemagten, saa fik de selv kun liden Betydning til at hævde Rigets Enhed. De lokale Interesser bleve i politisk Henseende de mest bestemmende. De nationale fælles Interesser indskrænkede sig til det mere ideelle Omraade, til den Stolthed, som alle følte over, at deres Konge var Kejser. I Digtningen gav denne tyske Nationalbevidsthed sig sit stærkeste Udtryk hos Walter von der Vogelweide.

Da Konrad den 4de døde 1254, og hans Søn kun var et Barn, samledes Fyrsterne ikke længere om nogen enkelt Konge. Flere forskellige stredes i den følgende Tid (det store *Interregnum* 1254—1273) med hverandre, og Territorialfyrsternes Selvstændighed steg. De kongelige Domstole ænsedes ikke, og Næveretten herskede. Blandt Fyrsterne vare de mest ansete Ærkebiskopperne af Mainz, Köln og

Trier, Pfalzgreven ved Rhinen, Hertugen af Sachsen, Markgreven af Brandenburg og Kongen af Bøhmen. Disse bragte Konge-Kejser Valget helt i deres Hænder og fik deraf Navnet Kurfyrster; de dannede et snævrere, det egentlige Fyrsteraad ved Kejserens Side. I 1273 valgte de *Rudolf af Habsburg* (1273—1291) til Konge. Denne søgte at give de kongelige Domstole fornyet Betydning og at forøge Kongens Indflydelse. Men han indsaa, at hans Stilling var afhængig af, hvor store Familiebesiddelser han kunde skaffe sig, et nyt Bevis for, at hele Vægten laa paa Territorierne. Hans Slægt havde kun en usikker Stilling som Ihændehavere af Landefogedværdigheden i Zürich; Rudolf stræbte at bringe flere af de schweiziske Kantoner ind under sin landsherrelige Magt; men efter hans Død udspandt der sig en hundredaarig Kamp mellem Bønderne og Herrerne i disse bjærgfulde Egne, og den endte med Bøndernes Sejr. Derimod fik den habsburgske Slægt stor Magt, ved at Rudolf skaffede sin Søn, Albrecht, Hertugdømmet Østrig med Steiermark og Krain. Men jo større Territorialmagt, Habsburgerne fik, desto mere bleve de øvrige Fyrster bange for, at denne Slægt skulde gøre Kongedømmet selv til sin Domæne. Efter Rudolfs Død (1291) forbigik de derfor hans Søn, og da denne alligevel syv Aar senere tilrev sig Kronen, modarbejdede de ham i alt. Efter Albrechts Død (1308) var det i 100 Aar en fast Grundsætning hos Kurfyrsterne ikke at vælge nogen Habsburger til Konge.

Borgerskabets Udvikling

til c. 1300.

Middelalderens første Aarhundreder udmærke sig ved den Overvægt, som den godsbesiddende Krigerstand opnaaede. Handel og Industri betød ingenting, og kun de store fælles krigerske Foretagender bandt en større Kreds

af Herremænd sammen i een Stat. Det er den voksende Betydning af Handel og Industri, som gør Middelalderens senere Tid forskellig fra den tidligere og danner Grundlaget for Nutidens Stater. Handel og Industri kræver for det første Fred, og Staten (Kongen) faar Magt ved at træde frem som den store Fredshævder, og dernæst skaber Handel og Industri et fælles Interessebaand mellem fjerntliggende Egne. De enkelte Landsdele, som drive Handel indbyrdes, faa Interesse for hverandre, og en fælles Styrelse er til deres Fordel; ogsaa derved faar Staten, som det store omfattende Fællesskab, en forøget Betydning.

I Frankrig og England fik Borgerstanden, den handlende og industridrivende Stand, netop denne Opgave, at danne en Stat, der haandhævede Landefreden og varetog Fællesinteresserne for hele Landet. I Tyskland og Italien blev Handelen en Verdenshandel: for de tyske Byer med Marked i Norden og England, for de italienske med Marked i Orienten, Syd-Tyskland og Syd-Frankrig. De følte ingen Trang til et nærmere politisk Fællesskab, men stræbte først og fremmest efter hver for sig at blive saa frie og eneraadige over deres Optræden som muligt. Italiens Bystater og Tysklands frie Rigsstæder danne en Modsætning til Englands og Frankrigs Borgerstand.

Som en særlig Stand over for den krigerske Adel udviklede Borgerskabet sig, ved at Byerne fik en egen Styrelse, paa hvilken den handlende og industridrivende Klasse fik Hovedindflydeleen. Dette skete under noget forskellige Forhold i de forskellige Lande; men det fælles Træk er dette, at Købmændene forbandt sig indbyrdes imod den feudale Stadherre og enten helt tilintetgjorde hans Magt (Nord-Italien) eller tvang ham til at indrømme dem Selvstyre mod visse bestemt fastsatte Afgifter (Frankrig, Tyskland og England).

Men efter at Byerne saaledes havde faaet Selvstyre, udbrød der i dem selv en Række indre Stridigheder. I de *norditalienske* Byer førtes disse mellem den egentlige Borger-

befolkning og de adelige Familier, som boede i Byen, og under Striden mellem Kejser og Pave fik disse Kampe en politisk Rækkevidde. De livegne Haandværkere rejste sig ogsaa og stræbte efter Frihed og Indflydelse paa Statens Styrelse. Købmændene forbandt sig med dem, og Adelen knækkedes ganske. Men samtidig banedes Vejen for ganske nye Forhold, idet rige Mænd omgave sig med Skarer af Lejetropper, med hvilke de ikke blot kunde vaage over Ro og Orden i Byen, naar de vare dens øverste Embedsmænd, men ogsaa gøre sig til Byens Herrer. I Lighed med de gamle græske Tyrannier opstod der fra Slutningen af det 13de Aarhundrede og i den følgende Tid flere saadanne militære Tyrannier i Italien (Visconti i Milano c. 1300). Ærgerrige Mænd havde under disse forvirrede Forhold Udsigt til at svinge sig op til den højeste Magt.

I en Stad som *Venedig*, hvor Storhandelen havde ene- raadende Betydning, medens Haandværket var ubetydeligt, faldt Stadstyrelsen i Hænderne paa de rigeste Købmandslægter; og disse organiserede sig som en Arveadel med udelukkende Ret til at styre Staten (1298). Al Magten var samlet i Hænderne paa det store Raad, og særlig dettes Underudvalg, Timandsraadet med de 3 store Statsinkvisitorer.

I *Frankrig* blev det Kongerne, som vaagede over den indre Fred i Byerne. I den oprindelige kongelige Del af Landet om Isle de France havde Kongen fra første Færd den øverste Myndighed i Stæderne, og i de nordfranske Stæder fik han den ved at beskytte dem mod den omboende Lensadel og ved at mægle i deres indre Stridigheder. I Syden tilfaldt Herredømmet over Byerne Kongen i Forbindelse med hele den Udvidelse, hans Myndighed fik under Kampen mod Kætterne.

De *tyske Stæder* vare dels frie Rigsstæder, der stode umiddelbart under Riget, dels Landstæder, der lød under Territorialherren. Deres Rigdom vandt de ved den udstrakte Handel paa de nordiske Have, og forskellige Forbund dannedes imellem dem til Værn for fælles Interesser; det

bekendteste er Hanseforbundet, som dog aldrig naaede nogen stor Fasthed. Dets Begyndelse var et Forbund mellem Lübeck og Hamburg (1241). Først fra Aar 1300 begynde Haandsværkslavene at vinde Betydning og kræve Andel i Byens Styrelse.

Skandinavien.

(1066—1319).

Danmark (1066—1157).

Efter Vikingetidens Ophør (1066) traadte Livet i Norden ind i andre Vilkaar. Opdyrkningen af Landet maatte erstatte, hvad der tabtes i Erhverv, ved at de store Handelsfarter formindskedes og Krigertogene hørte op. Svend Estridsøn (1047—1076) gjorde i denne Henseende, hvad han kunde, og hans fredelige, ordnende Styrelse var til Held for Landet. Til Kirken var hans Forhold i det hele godt; Kirkens Organisation fuldendtes ved den faste Afgrænsning af Bispedømmerne; men Kongens Bestræbelse for at løse Kirken fra dens Afhængighed af den udenlandske Ærkebiskop i Bremen førte ikke til noget.

Da Svend døde, (samtidig med at Investiturstriden begyndte), valgte Folket hans Søn *Harald Hein* (1076—1080) og efter denne endnu 4 andre Sønner. Rigets Udelelighed blev derved fastslaaet. Efter den ubetydelige Harald fulgte *Knud den hellige* (1080—1086). Han vilde give Kongedømmet større Myndighed som Skærmer af Retten og Landefreden og støttede sig ganske naturlig paa Kirken, der ligesom Kongedømmet omspændte hele Landet og søgte at bryde den provinsielle Udstykning. Knud gav Biskopper og Præster Rang med sine Hovdinge og Hirdmænd; tidligere havde de kun haft den Rang, deres Fødsel gav dem. Desuden gav han Kirken Domsret i dens egne Sager. Den

Streghed, hvormed Kongen gik frem, skabte imidlertid en stærk Misstemning imod ham, og da han for at bekrige Vilhelm Erobreren i England havde samlet Rigets Ledingsflaade i Limfjorden, kom Folk fra de forskelligste Dele af Landet ved saaledes at mødes til at kende hverandres Stemning. Kongen, der blev opholdt ved Landets Sydgrænse, maatte lade Flaaden vente paa sig, og Ledingsfolket saa deri et nyt Udslag af Kongens Hensynsløshed. De droge hjem, og Kongen lod dem da idømme haarde Bøder. Han gjorde et Forsøg paa at benytte denne Sag til at faa Bønderne til at indvilge i at betale Tiende til Kirken mod at slippe for Bøderne. Men da dette ikke lykkedes, indkrævedes Bøderne med Streghed. Bønderne i Vendsyssel gjorde Oprør, og dette forplantede sig snart over hele Riget. Kongen, som dengang var i Thy, flygtede over Fyn, men standsede i Odense i Haab om at kunne komme til Forlig med Bønderne. I Albani Kirke blev han her pludselig overfaldet og dræbt (1086).

Man valgte nu hans Broder *Olaf Hunger* (1086—1095); men i hans kraftløse og ulykkelige Regering bredte Troen sig paa, at den dræbte Konge var en Helgen, og at man nu straffedes for hans Død. Efter Olafs Død tog man derfor Knuds Yndlingsbroder *Erik Ejegod* (1095—1103) til Konge. Ved en Rejse til Pave Urban, der dengang paa Grund af Striden med Kejser Henrik den 4de opholdt sig i Syd-Italien, opnaaede Erik at faa Knud anerkendt som Helgen og at faa Løfte om et uafhængigt nordisk Ærkebispedømme. Knud skrinlagdes i Odense, og om hans Navn dannede der sig i den følgende Tid mange Broderskaber (Gilder), der oprindeligt vare religiøse Foreninger og blot sluttedes for at fejre kirkelige Højtider; men siden bistod Gildebrødrene hverandre i Ulykker (Ildsvaade o. dsl.) og krævede ogsaa Blodhævn for hverandre. Disse Gilder traadte saaledes i Stedet for de gamle Slægter og fik stor Betydning for Udviklingen af Bylivet i Norden.

Korstogstanken fandt i de Dage ogsaa Vej til Norden. Flere Høvdinge droge afsted, og ogsaa Kongen greb en tilfældig Anledning til at gøre en Pilegrimsfærd til Jerusalem. Vejen gik over de nordiske Kolonier i Rusland, over Konstantinopel til Cypern; her døde Kongen (1103).

Hjemme var imidlertid en pavelig Legat ankommen, der viede Biskop Asser i Lund til Nordens Ærkebiskop (1104). Til Konge tog man Svend Estridsøns sidste Søn, *Niels* (1104—1134). Under ham forfaldt Styrelsen; han var gerrig og lad; Hirten formindskedes, og Kongen var ude af Stand til at værge sig selv eller Riget. Forsvaret paa Sydgrænsen betredes da Erik Ejegods Søn, *Knud Lavard*, og denne Mand vandt en anset Stilling, idet han blev Konge over Obotritterne. Kong Niels' Søn, Magnus, blev derved skinsyg, og dræbte Knud i Haraldsted Skov ved Ringsted (7de Jan. 1131). Fra den Tid kastedes Landet ind i en Række Tronstridigheder, der varede i over tyve Aar.

Knuds Broder, *Erik Emun*, optraadte som hans Hævner, og det lykkedes ham at overvinde Niels ved Fodevig i Skaane (1134). Her faldt Magnus; Niels flygtede til Hedeby og blev dræbt af Byens Borgere. Som Konge styrede Erik Emun (1134—1137) haardt og forfulgte de andre prinselige Ætter. Selv blev han dræbt paa Viborg Ting af en jydsk Storbonde. De nærmeste Tronprætendenter, Eriks Søn, *Svend*, Knud Lavards Søn, *Valdemar* (født 3 Uger efter Faderens Død), og Magnus' Søn, *Knud*, vare alle Børn. Man valgte da Kongens Søstersøn *Erik Lam* (1137—1146); men han var viljessvag og forstod ikke at værge Landet mod Venderne, som nu kastedes ud over Havet ved de Angreb, Tyskerne syd fra rettede mod dem.

Efter Erik Lams Død toge Jyderne Knud Magnusson og Sjællænderne Svend Eriksson til Konge. I Fællesskab gjorde de et Tog mod Venderne; men snart bleve de uenige, og Knud forjoges af Svend, der støttedes af Valdemar. Kejser Frederik Barbarossa indbød Svend for at mægle mellem ham og Knud, men tvang i Stedet for Svend til at aner-

kende ham som Lensherre. Efter sin Hjemkomst begyndte han at nære Mistro til Valdemar, der forelskede sig i Knuds Søster, Sofie; og de to Prinser sluttede sig da sammen og forjog Svend. Ved Venderne Hjælp kom denne et Par Aar efter tilbage, og ved et Forlig deltes Riget i tre Dele, hver med sin Konge. Knud fejrede Forliget med et Gæstebud i Roskilde, men blev her myrdet af Svends Mænd; Valdemar undslap, og endnu samme Aar kom det paa Grathe Hede i Jylland til en afgørende Kamp, hvor Valdemar sejrede; Svend blev dræbt paa Flugten (1157).

Danmark under Valdemarerne (1157—1202).

Valdemarernes Tid udmærker sig ved den Ligevægt, der er imellem Kongedømmet, Stormændene og Folket. Angrebene fra Venderne tvang Riget til at samle sig; Kongen traadte frem som den øverste Fører i denne nationale Kamp og optog i sin Hird alle dem, der vilde yde ham personlig Krigstjeneste som brynjeklædte Ryttere. Hirten udvidedes derved og kom til at omfatte hele Landets Herrestand, der derved udsondredes skarpere fra det store Bondefolk. Hirdmanden fritoges for Leding og de almindelige Skatter. Samlede Storgodser besade Herremændene endnu ikke, og over for Kongen kunde de i den Henseende aldeles ikke gøre sig gældende. Bønderne slap, ved at Herremændenes Rytterhær overtog den væsentlige Krigstjeneste, for det hyppige Ledingsopbud, da dette nu ikke længere blev saa nødvendigt, men bevarede endnu deres Stilling som Frimænd. Dog begyndte Fæstebøndernes Antal at forøges. Kirken stod i Forbund med Kongen og stræbte ved hans Hjælp at opnaa Immunitet, Selvstyre og selvstændig Retspleje.

Valdemar den store (1157—1182) fik sin Ven *Absalon Hvide* valgt til Biskop i Roskilde. Denne Mand bistod Kongen i hans Kamp mod Venderne og var i det hele Sjælen i hans Regering. Fra sin faste Borg ved Havn holdt

han Vagt i Øresund, medens hans Broder, *Esbern Snare*, paa lignende Maade vaagede over Storebælt fra Hærvig (Kallundborg). I Forbund med Henrik Løve gjordes flere Tog mod Venderne, og til sidst erobredes Arkona, hvorved Rügen blev lagt under Danmark (1169). Men medens Tyskerne koloniserede de vendiske Lande, hvori de trængte frem, formaaede Valdemar ikke at faa danske Kolonister til at bosætte sig paa Rügen, i den Grad havde Vikingetiden udtømt Nordens Evne til Kolonisation.

I Valdemars senere Aar forbandt Absalon Lunds Ærkebispes stol med Roskilde Bispestol. Ærkestiftet var dog kort Tid i Forvejen blevet svækket, ved at baade Norge (1152) og Sverige (1164) havde faaet deres egne Ærkebisper. Over for Kejseren fandt Valdemar det klogt at hylde ham formelt som Lensherre; men Sydgrænsen befæstedes med en stærk Teglstensmur, og derved gjordes det muligt for hans Søn at bryde dette Lensforhold.

Valdemars ældste Søn, *Knud den 6te* (1182—1202) nægtede straks at hylde Kejseren, og denne, som var optaget af sine italienske Stridigheder og sin Kamp mod Henrik Løve, nøjedes med at opfordre den pommerske Hertug Bugislav til at angribe Danmark. Men Absalon besejrede ham i den bekendte Kamp ved Rügen (1184), og i den følgende Tid søgte flere nordtyske Fyrster en Støtte i Danmark ved at anerkende Knud som Lensherre. Han antog da Titlen de Venders Konge. I Holsten holdt de schauenburgske Grever sig længe uafhængige; men hen imod Slutningen af Knuds Regering lagdes ogsaa dette Land under Danmark af Kongens Broder Valdemar, medens den store Strid mellem Filip af Schwaben og Otto den 4de sønderrev Tyskland. Otto søgte en Støtte hos de med ham beslægtede danske Konger.

Aaret før Knud den 6te, var Absalon død. Han havde allerede overgivet Roskildesædet til sin Slægtning Peder Sunesøn (der byggede Domkirken) og udset dennes Broder, Andreas, til sin Efterfølger i Lund. Sine sidste Aar tilbragte

Absalon i Sorø, hvor hans Fader havde grundet et Kloster, der nu blev et rigt Abbedi.

Knud fulgtes af sin Broder *Valdemar Sejv* (1202—1241), der bevægede først Otto den 4de og siden Frederik den 2den til at afstaa alle Fordringer paa Landene mellem Elben og Østersøen. Danmark traadte derved i nærmere Forbindelse med den Udvikling, som foregik i Tyskland, og som ikke var heldig for Rigsenheden og Kongemagten. Ogsaa skyldes det Danmarks Herredømme over de nordtyske Lande, at tyske Kolonister bosatte sig i Landet nord for Ejderen i Schwansen og Dänischwold. Lübeck, som var grundet af Schauenburgerne, hævedes paa Bekostning af Hedeby, hvor Havneforholdene ikke længere vare gode.

Berømttest er Valdemar blevet for sit Tog til Estland. En Række Korstog foretoges dels af Sværdridderne, dels af andre mod den hedenske Befolkning i disse afsides Egne. Kong Valdemar lagde Estland under Danmark efter sin Sejv ved Lundanis (1219).

Med sine tyske Vasaller havde Valdemar jævnlig Trætte. En af disse Vasaller, *Henrik af Schwerin*, fangede Kongen efter en Jagt paa Lyø (1223) og førte ham og hans Søn, Valdemar, til et Slot syd for Elben. Der var ingen i Danmark til at træde i Kongens Sted. Stormændene vilde ikke underordne sig nogen anden, men benyttede sig af Lejligheden til at befæste deres Stilling; Kongens Søstersøn, Hertug Albert af Nordalbingien, blev slaaet og fanget af de nordtyske Fyrster, og den fangne Konge maatte for at slippe fri indgaa paa et Forlig, hvorved han opgav sine tyske Besiddelser (1225). Han lod sig dog snart løse fra sin Ed af Paven og forsøgte at genvinde det tabte. Ditmarsken erobredes (1225); men et Indfald, der herfra forsøgtes i Holsten, endte med Kongens Nederlag ved Bornhøved (1227). En ny Fred sluttedes, hvorved Kongen endelig opgav sine Erobringer. Om hans senere Aar vides ikke meget. Det var i denne Tid, at det store Arbejde med at nedskrive de danske Landskabslove fuldenndtes. Ved Siden af den sjæl-

landske og skaanske Lov traadte nu den jydsk Lov. Denne var maaske bestemt til at blive en almindelig fælles Rigslov og bærer Spor af at være paavirket af den romerske Ret. Den vedtoges kort før Kongens Død i Vordingborg paa et Danehof (1241). Danehoffet var Hirdforsamlingen; efter at Hirten var kommet til at omfatte alle Landets Herremænd, traadte Hirdforsamlingen i Stedet for de gamle Folkeforsamlinger, der ikke havde været meget hyppige. Danehoffet var en adelig Rigsdag, der deltog i Lovgivningen og dømte Hirdmændene. Derimod vedbleve de lokale Landsting og Herredsting at varetage den almindelige Retspleje og bevilge Skatter, saa at det ikke kom til nogen egentlig Udvikling af en rigsstændersk Forfatning.

Landet styredes i Valdemarernes Tid af Kongen. Ved de lokale Ting mødte hans *Embedsmænd*, der som Fogeder sørgede for at opkræve Afgifter og de af Tingmændene idømte Bøder. De havde i Reglen en Kongsgaard at styre og ansaas for at staa i Kongens private Tjeneste. Den øverste Styrelse af Kongens Indtægter og Husholdning paa hvilede *Drosten*; *Marsken* havde Hirdopbuddet og Hæren under sig; *Kansleren* bistod Kongen med at udstede Forordninger og Skrivelser; han var sædvanlig en gejstlig.

Ligesom Herremændene paa denne Tid udsøndrede sig fra Bønderne som en krigersk privilegeret Overklasse, begyndte ogsaa Købstadbefolkningen at udvikle sig. Ved Borgene, ved Klostrene eller ved heldige Steder paa Kysten forenede en Kreds af Mænd sig i Gilder; Dyrkingen af Jorden ophørte med at være deres Hovederhverv, og Handelen traadte i Stedet. Livet i disse Byer krævede andre Retsformer end ude paa Landet, og Gildesbrødrenes Vedtægter søgte at ordne disse; efterhaanden som Staten eller Byherren (i København saaledes Biskoppen af Roskilde) anerkendte disse Vedtægter, skilte Byen sig ud fra det omgivende Landdistrikt. Byerne vare endnu kun smaa og temmelig fattige; og senere hen hæmmedes deres Opkomst af de nordtyske Stæder.

Kirkens Ordning nærmede sig til den, som var trængt igennem i Europa. Biskopperne valgtes af Domkapitlerne; og disse Kapitler bistode Biskoppen med at styre Stiftet og i Domskolerne at oplære dem, der skulde være Præster. Den første Domscole grundedes i Lund af Knud den hellige; senere kom dertil Skolerne i Roskilde, Viborg og Ribe. Munkeklostrene¹⁾ blomstrede op (Esrom, Sorø, Ringsted, Antvorskov, Øm, Ry o. fl. a.), og ogsaa ved dem meddeltes der Undervisning. I Sorø skrev Saxo og Svend Aagesøn deres Danmarks Historier. Til disse Klostre, der ejede store Godser og derfor kaldtes Herreklostre, kom endvidere fra Slutningen af Valdemar Sejrs Tid Tiggermunkene, der havde deres Huse i Byerne og gave sig af med Fattigpleje og Sjælesorg ligesom i Udlandet.

Stændersplittelsens Tid (1241—1319).

Valdemar Sejr efterlod sig tre Sønner, Erik, Abel og Kristoffer. Med sin første Hustru, Dagmar, havde han haft Sønnen Valdemar, der blev fanget med ham paa Lyø; men han var siden død, og det var Valdemars anden Hustru, Berengaria, der havde skænket ham de tre efterlevende Sønner. Af disse blev den ældste, Erik, Konge, medens Abel blev Hertug i Sønderjylland og Kristoffer paa Lolland.

Erik Plovpenning (1241—1250) maatte kæmpe med sine Brødre for at holde dem til Lydighed under Riget. Sit Tilnavn fik han, fordi han udskrev en Skat paa hver Plov. Under et Besøg hos sin Broder Abel paa Gottorp Slot blev han fanget af denne og ført over Slien; men ude paa Fjorden dræbtes han af Lave Gudmundsøn, en Mand af Hvideætten. Erik efterlod sig kun Døtre, hvoraf den ene, Ingeborg, siden blev gift med den norske Konge, Magnus Lagabøter.

Abel (1250—1252) blev nu taget til Konge af Stormændene, efter at have svoret sig fri for Andel i Kong Eriks Drab. Han faldt 2 Aar senere paa et Tog mod Friserne, og hans Broder

Kristoffer den 1ste (1252—1259) skyndte sig nu at lade sig hylde paa Viborg Ting. Abels Sønner udelukkedes derved fra Tronen og stræbte i den følgende Tid at gøre Sønderjylland til deres arvelige Besiddelse; de støttedes heri af de holstenske Grever og begunstigede selv Stormændenes Kamp mod Kongen. Derved blev Sønderjylland efterhaanden til et virkeligt Len (i Lighed med de tyske), medens saadanne ellers ikke opkom i Danmark, og dets Forbindelse med Kongeriget blev i den følgende Tid stadig svagere.

Kristoffer kom i en alvorlig Strid med Kirken, der under Ærkebispem, *Jakob Erlandsen* af Hvideætten, stræbte efter fuld Uafhængighed. Jakob Erlandsen afholdt et Kirke-møde i Vejle, medens Kongen havde sammenkaldt Danehof i Nyborg (1256), og fik ved den saakaldte Vejlekonstitution fastsat, at der skulde lyses Interdikt over Landet, hvis en Biskop fængsledes med Kongens Vilje eller Vidende. Endvidere begunstigede Ærkebiskoppen Erik Abelsøns Fordringer paa Riget og nægtede at krone Kongens Søn, Erik. Kongen lod ham derfor fængsle (1259), og Interdiktet blev nu lyst over Riget af Domkapitlet i Lund og Peder Bang, Biskop i Roskilde. Denne sidste flygtede til Fyrst Jaromar paa Rügen, og Kongen lod overalt Kirkerne aabne; Jyllands Biskopper støttede ham. Men da døde han pludselig i Ribe, muligvis forgivet af Abbed Arnfast (1259).

Erik Glipping (1259—1286), Kristoffers Søn, var mindre-aarig, og hans Moder, Margrethe Sprænghest, tog Formynder-skabet. Jaromar erobrede København* og brændte den, og en sjællandsk Bondehær blev slaaet ved Næstved; Jaromar faldt dog næste Aar i Skaane, og Striden med Ærkebiskoppen, som imidlertid var blevet løsladt, forelagdes nu Paven. Efter flere Aars vekslende Forhandlinger kom det til et uafgørende

¹⁾ Benediktinere, Cisterciencere, Johanniter.

Forlig, og kort efter døde Jakob Erlandsen paa Hjemrejsen fra Rom. Men imidlertid havde Erik Abelsøn faaet Sønderjylland som Len, og da han ikke var tilfreds med Vilkaarene, begyndte en Kamp, i hvilken Dronningen og hendes Søn bleve overvundne og fangne paa Lohede (1261). Da Erik selv blev myndig, laa han i stadig Strid med Stormændene, og til sidst aftvang disse ham med Marsk Stig og Grev Jakob af Halland i Spidsen en Haandfæstning (1282), hvorved han lovede at styre efter Rigets gamle Love og hvert Aar holde Danehof. Danehoffet var derved blevet et virkeligt Parlament; det skilte sig fra det engelske ved ikke at være stændersk og ikke at faa Skattebevillingsret, fra det franske ved i højere Grad at være lovgivende og i mindre Grad at være dømmende. Striden med Stormændene vedvarede dog og Kongen blev myrdet i Finderup Lade (1286).

Erik Menved (1286—1319), Erik Glippings ældste Søn, var mindreaarig, og Riget styredes af hans Moder Agnes. Et Danehof i Nyborg dømte Grev Jakob, Marsk Stig, Rane, Jonssøn og flere andre Stormænd skyldige i Drottenssvig, skønt disse Herrer nægtede og bleve støttede af Domprovsten, den senere Ærkebiskop *Jens Grand*. De dømte maatte gaa i Landflygtighed og fandt Tilhold i Norge, hvorfra de i en Aarrække plyndrede paa Danmark. Omsider enten døde de eller fangedes eller henrettedes, men først 1309 blev der sluttet Fred med Norge.

Samtidig med den ødelæggende Fejde med Kongemorderne førtes en heftig Strid med Kirken. Jens Grand støttede som Ærkebiskop de fredløse, og Kongen lod ham fængsle. Men da han undkom og flygtede til Paven, tog denne, Bonifacius den 8de, sig af ham, og Landet blev belagt med Interdikt. En stor Jubelfest, Bonifacius lod fejre i Rom 1300, kaldte mange Pilegrimme til Rom, hvor de fik Aflad; men de danske vare udelukkede fra at deltage i den. Først efter Bonifacius' Sammenstød med Filip den 4de af Frankrig blev han blidere stemt, og en ydmyg Henvendelse fra Kong Eriks Side bevirkede, at Jens Grand blev forflyttet

og Interdiktet hævet, mod at Kongen betalte en mindre Bøde.

I Nord-Tyskland havde imidlertid Stæderne naaet en betydelig Udvikling. I Norden fik de store Privilegier, navnlig i Skaane havde de for Sildefangstens Skyld grundet Stationer ved Skanør og Falsterbo. De danske Stæder kunde ikke komme op ved Siden af dem, og Kongerne, som trængte til Penge, toge gerne mod de Afgifter, Stæderne bøde dem til Gengæld for deres Fribreve. Hjemme i Nord-Tyskland selv søgte de at frigøre sig fra Landskabsfyrsternes Herredømme, og Kong Erik benyttede nu disse Fejder til at forsøge paa at forny Valdemar Sejrs Herredømme i disse Lande. Fyrsterne, især i Mecklenburg, søgte hans Støtte mod Byerne, og den tyske Kejser anerkendte de Overenskomster, der i sin Tid vare sluttede med Frederik den 2den; Erik Menved blev virkelig hyldet som Lensherre af flere Stæder og Fyrster, men snart fik hans Modstandere Overhaand under Ledelse af Markgreven af Brandenburg. De mange Penge, som disse Foretagender kostede, ruinerede tillige Kongen; Kreditforholdene vare dengang lidet udviklede, og den dyre Maade at rejse Penge paa ved at pantsætte Stykker af Landet gjorde kun Pengetrangen større. Stormændene forbitredes ved de overordentlige Skatter, Kongen paalagde, og Handelen led, ved at han slog daarlig Mønt.

Stormændenes Misfornøjelse kom til Udbrud ved et Tog, Kongen gjorde ind i Sverige for at støtte sin Svoger Kong Birger mod dennes Brødre. De forlode Hæren under det Paaskud, at de ikke vare pligtige at drage i Leding uden for Riget. Kongen beholdt dog Overhaand i sin Strid med Stormændene og søgte særlig i Jylland at befæste sin Magt ved at anlægge flere Skanser. Men de store Pantsættelser særlig i Fyn og Skaane havde dog stærkt svækket Kronens Stilling, da han døde 1319.

Under de langvarige indre Stridigheder var Herremændenes Magt især vokset, ved at Bønderne bleve nødsagede til her paa samme Maade som tidligere i Udlandet

at søge Beskyttelse ved at give sig under en Stormands Herredømme som hans vornede. Efter Eriks Død benyttede Stormændene Lejligheden til yderligere at udvide deres Magt, idet de valgte hans Broder Kristoffer den 2den til Konge, mod at han i en Haandfæstning anerkendte deres Ret til at oppebære en Del af deres Bønders Retsbøder, lovede ikke at føre dem i Leding uden for Riget uden Erstatning, gav Danehoffet og Rigets bedste Mænd forøget Indflydelse paa Lovgivningen og Styrelsen, ophævede alle overordentlige Skatter og indrømmede Kirken Uafhængighed af Kronen.

Norge.

(1066—1319).

Efter Harald Haarderaades Død (1066) regerede hans Søn *Olaf Kyrre* (1066—1093) fredeligt. Dennes Søn *Magnus Barfod* (1093—1103) var en urolig Konge, der idelig var paa Tog for at værne de vestlige Besiddelser, Hebriderne og Irland. Paa Irland faldt han (1103), og dermed ophørte Nordmændenes Herredømme paa denne Ø. Hans ene Søn *Sigurd Forsalsfar* (1103—1130) drog paa Korstog vest om Europa og vendte fra det hellige Land tilbage over Konstantinopel og Danmark. Kongedømmet var i denne Tid kraftigt; men mellem Trøndelagens og Oplandenes Stormandsætter herskede Skinsyge, og efter Sigurds Død førte dette til en Række Fejder, idet forskellige Kongsemner stilledes op imod hinanden.

Tredive Aar efter Sigurds Død syntes Kongeslægten Mandslinie at være uddød, og *Erling Skakke* fik da sin Søn *Magnus* (1162—1184), en Dattersøn af Sigurd, gjort til Konge. Han støttede sig paa Kirken, der imidlertid havde faaet sin egen Ærkebiskop i Trondhjem (1152). Men en Mand ved Navn *Sverre*, der udgav sig for en Søn af en af de tidligere

Konger, rejste Krav paa Kronen (1177). En Flok landflygtige, Birkebenerne, tog ham til Høvding, og det lykkedes ham under utrolige Strabadser at holde sin Flok sammen og snart her, snart der opskræmme Erling. Omsider lykkedes det ham ved et Overfald at dræbe Erling, og hans Søn Magnus, der fandt Støtte i Danmark hos Absalon, blev nogle Aar efter overvundet og omkom i Sognefjorden.

Sverre (1184—1202) havde sejret ved Hjælp af Mænd uden Herkomst. Han indsatte disse som sine Styresmænd rundt om i Landet, og de gamle Ætter, som vare stærkt svækkede ved de lange Fejder, saa sig derved yderligere truede i deres jævnbyrdige Stilling over for Kongemagten. Da Sverre ogsaa vilde befæste Kongemagten ved at trænge Kirkens Indflydelse tilbage, sluttede Biskopper og Høvdinge sig sammen, og Sverres hele Liv gik hen med at bekæmpe dem (Baglerne). Det lykkedes ham at holde sin Stilling; men da efter hans Død (1202) Kongeslægten atter syntes at være udslukt, idet Sønnen, Haakon den 3dje døde uden, saa vidt man vidste, at efterlade sig Sønner (1204), udbrode Stridighederne med fornyet Voldsomhed. Senere fandt man en Søn af Haakon, *Haakon den 4de* (1217—1263), og Birkebenerne tog ham til Konge. Af de store Ættehøvdinge var Skule Jarl den eneste betydelige tilbageblevne. Mellem ham og Kongen kom det omsider til en Kamp, i hvilken Kongen sejrede, og Skule blev dræbt (1240). Fra nu af var Kongen eneraadende og styrede Landet ved sine Embedsmænd. Folket havde ingen Modstandskraft, splittet som det af Naturen var i mange adskilte Bygder, og Kongedømmet alene var ikke i Stand til at udvikle en særlig norsk Nationalitet. Nogle Menneskealdrer senere mistede derfor Norge sin Selvstændighed, idet det først forbandtes med Sverige og siden med Danmark.

Haakon underlagde sig ogsaa Island. Det ejendommelige Samfund, som de norske Nybyggere her havde dannet, fik sin Blomstringstid efter Kristendommens Indførelse (c. 1000). Ved Handel stod det i livlig Forbindelse baade

med de nordiske Hjemlande og det store Europa. Biskoppen paa Skaalholt indrettede en Præsteskole, hvor blandt andet ogsaa Øens Fortidsminder fortaltes, og her spirede Islands Sagaskrivning. Men hen imod Slutningen af det 12te Aarhundrede begyndte en Række store Ættefejder, og da samtidig Øens Handel gik tilbage, idet de store Handelsveje droges ind til Middelhavets Kystbyer, tabte Øen sin Velstand. Den blev afhængig af sin Tilførsel fra Norge, og dette førte omsider til, at den ogsaa kom i politisk Afhængighed. Snorre Sturlason, en mægtig islandsk Høvding og berømt Sagaskriver, havde støttet Skule; men efter dennes Fald blev han selv dræbt (1241), og tyve Aar senere anerkendtes Kong Haakons Overhøjhed. Vulkanske Udbrud og andre Landeulykker fuldendte Ødelæggelsen af Øens Rigdom.

Magnus Lagabøter (1263—1280), Haakons Søn, afstod Hebriderne til Skotland. Han lod Norges Love nedskrive, fastslog en nøje Arvefølge for Tronen og indførte en Hofstyrelse efter europæisk Mønster med Drost og Marsk.

Under hans Sønner *Erik Præstehader* (1280—1299) og *Haakon den 5te* (1299—1319) fejdedes paa Danmark i Forbindelse med de fredløse danske Stormænd. Haakon var den sidste Mandsætling af Ynglingeslægten, og ved hans Død (1319) gik Kronen over til hans Dattersøn, Folkungen *Magnus Smek*, der samme Aar ogsaa blev Konge i Sverige.

Sverige. (1060—1319).

Fra Midten af det 11te Aarhundrede hjemsogetes Sverige af en Række indre Stridigheder, der omsider medførte Kristendommens Sejr og en nogenlunde Ligevægt mellem de to Stammer Svear og Gøter. Fra c. 1150 afveksle Svea- og Gøte-Konger med hinanden. *Erik den hellige* († 1160) grundede det første svenske Herredømme i Finland og virkede hen til at skaffe Sverige et eget Ærkebispedømme. Dette blev oprettet i Upsala 4 Aar efter hans Død (1164). I den følgende Tid hævede en Hovdingeslægt, Folkungerne,

sig til stor Anseelse. Den havde hjemme baade hos Svear og Gøter, og omsider tilfaldt Kronen den, idet Folkungen *Birger Jarls Søn, Valdemar*, blev Konge 1250. Faderen styrede for ham; han udvidede det svenske Herredømme i Finland og anlagde Stockholm. Efter hans Død viste Valdemar sig uduelig og blev fortrængt af sin Broder, *Magnus Ladulaas*, (1275—1290). Han bragte Ro og Orden i Landet, haandhævede Lovene og lod dem delvis nedskrive. Lovgivningsmagten gik fra Landstingene over til ham og hans Raad. Han skabte en Adel ved at give dem Skattefrihed, der vilde gøre Rostjeneste, og indførte Riddervæsenet.

For hans mindreaarige Søn *Birger* (1290—1319) styrede Marsken *Torgils Knutsson* med stor Kraft. Finlands Erobring fuldendtes. Men Birgers Brødre, Hertugerne *Erik* og *Valdemar*, søgte, da de bleve voksne, at rydde Marsken af Vejen, og det lykkedes dem at bagtale ham hos Kongen, saa denne lod ham dræbe. Derefter sønderledes Riget af Fejder mellem Brødrene; Birger fandt Støtte i Danmark, Brødrene i Norge. Efter Erik Menveds frugtesløse Tog kom det til et Møde i Helsingborg (1310), hvor det bestemtes, at Brødrene skulde have hver en Tredjedel af Landet. Erik trolovedes med den norske Kong Haakons Datter, Ingeborg. Men Sverige, der paa den Tid næppe havde mere end c. 300000 Indbyggere, kunde ikke bære tre Hoffer. Birger søgte at gøre Ende paa den fortvivlede Tilstand ved at lokke sine Brødre til sig og fængsle dem i Nyköping (1317). Derefter rejste Stormændene rundt i Riget et Oprør; Nyköping belejredes, og da Hertugerne under denne Belejring omkom i Fængslet, blev Birger erklæret for afsat og flygtede til Danmark (1319). Stormændene toge Eriks treaarige Søn, *Magnus Smek*, til Konge, og deres Anfører, *Mads Kettilmundson*, styrede som hans Formynder.

Østeuropa.

(til c. 1300).

Slaverne.

De slaviske Folk havde fra Rusland skudt sig frem langs Østersøen og Elben og langs nedre Donau. De levede som Agerbrugere, fordelte i Slægter og Slægtsforbund uden udviklet Statsstyrelse. De sydlige og østlige Slaver modtog Kristendommen fra Konstantinopel, og c. 1000 blev Storfyrsten af Kijev døbt. De vestlige Slaver modtog derimod Kristendommen fra Tyskerne, og Missionen ledsagedes her af en Fremtrængen af tyske Nybyggere og Forsøg fra de tyske Fyrsters Side paa at gøre sig til Landsherrer. Ottonerne fik Lenshøjhed over Polen, men denne gik siden atter tabt; Henrik Løve fejdede sammen med de danske mod Venderne, og Landene ved Østersøen bleve helt germaniserede. Ogsaa Schlesien blev et tysk Land. Polakkerne, som en Tid syntes i Færd med at danne en slavisk Hovedmagt, svækkedes, ved at Riget deltes mellem Kongesønnerne, og de kunde ikke bistaa deres Stammefæller mod Tyskerne eller hindre, at Schlesien gik tabt. Ogsaa fra Havet spærredes de ude, idet Preusserne, som endnu vare Hedninge, førte heldige Krige med polske Smaafyrster, der saa søgte Bistand hos den *tyske Ridderorden*. Denne satte sig fra 1226 fast i Landene ved Weichsels Munding, og fik Tilgang af alle de Elementer i Europa, som havde Lyst til at drage paa Korstog. Særlig efter at Togene til det hellige Land vare ophørte, strømmede Guld og Mandskab ind til Ordenen, og saa længe der var Hedninge i disse Egne, spillede den en Stormagts Rolle.

De tyske Riddere forbandt sig med en anden Orden, Sværdridderne, der noget tidligere havde dannet sig for at udbrede Kristendommen i Kurland, Livland og Estland. Det sidste Land tilfaldt Danmark (1219), men de andre Lande tilfaldt de forbundne Ordener.

Madjarerne.

Omkring Theiss boede fra c. 900 et finsk Folk, Madjarerne, der efter at være blevne slaaede af de sachsiske Konger (ved Lech, 935) antog Kristendommen (c. 1000). De madjariske Konger havde i Begyndelsen stor Myndighed, men senere indskrænkedes de stærkt af Adelen, og de maatte udstede et Frihedsbrev (1222). Magnaterne og Repræsentanter for den lavere Adel begyndte at møde paa Rigsdage, og disse tiltog sig en stor Indflydelse.

Mongolerne.

De smaa Mongolhorder ved Baikalsøen forenede sig c. 1200 under *Temudsjin*, der førte sine Horder ud paa store Erobringstog. Han erobrede en Del af Kina, og mod Vest undertvang han de persiske Lande. Han kaldte sig Djingiskan (Kanernes Kan), og da han døde (1227), fortsattes Erobringerne af hans Sønner, af hvilke een var Overkonge. Kina blev helt erobret, de seldsjukiske Smaastater i Vesten ligeledes, og Kalifen i Bagdad afsattes (1258). I Europa trængte de frem gennem Rusland, og efter deres Sejr ved Liegnitz over den schlesiske Adel var Frygten i Tyskland stor. Men deres Anfører (Batu) vendte om, da Storkanen var død, og Europa blev ikke mere angrebet; derimod beherskede mongolske Fyrster i 250 Aar Rusland. Fra Slutningen af det 13de Aarhundrede ophørte Sammenhængen i det store Rige.

Mongolerne antog de Landes Tro, de havde erobret, og med Europa stode de i ret venlig Forbindelse. Det var saaledes til Storkanen, der residerede i Peking, at Venezianeren Nicolo Polo kom med sin Søn *Marco Polo*; denne sidste har beskrevet Rejsen (1271—1295). Ogsaa Tiggermunke forsøgte at bringe Missionen til disse fjerne Egne.

4de Periode.

De verdslige Stænders Kampe.

(c. 1300—1500).

Det fjortende Aarhundrede udmærker sig i Europas tre store Lande, Tyskland, Frankrig og England, ved at til den ene Side den verdslige Statsstyrelse med Held modsætter sig Pavens Fordring paa Overmagt, og til den anden Side ved at Feudaladelen trænges tilbage af Borger og Bonde. Italien staar derimod i denne Tid uden for den almindelige Udvikling med sine ganske særlige Forhold.

Frankrig.

(1328—1450).

De første Konger af Huset *Valois* afbrøde den Udvikling, Kongedømmet i den sidste Tid havde arbejdet hen imod, at stille sig op som den store Haandhæver af Landefreden og Retsordenen og støtte sig til Borgerne mod Adelen. *Filip den 6te* (1328—1350) og *Johan den gode* (1350—1364) vare begge Adelskonger. Dette medførte baade Uroligheder indad til, idet de lavere Stænder søgte at beskytte sig ved

at forsøge paa at tiltvinge sig Privilegier og Indflydelse paa Styrelsen, og Krig udad til, idet de forvirrede indre Forhold medførte den ødelæggende Arvefølge- eller *Hundredaarskrig* med England (1339—1453).

Greven af Flandern laa i Strid med sine rige Byer, særlig Gent, hvis Borgere førtes af Jakob Artewelde. Paven, som mæglede i Striden, henskød denne til den franske Konges Dom, og Filip den 6te tog Grevens Parti. Men Jakob Artewelde opfordrede da den engelske Konge Edward den 3dje, som var en Dattersøn af Filip den smukke, til at gøre sine Krav paa den franske Krone gældende, for at han saaledes kunde blive Byernes Voldgiftsmand. England udførte en Mængde Uld og havde stor Interesse i at bevare det flanderske Marked, og Kong Edward den tredje fik saaledes Nationen med sig, og en Krig begyndte (1339). Efter at denne i nogle Aar havde været ført i Flandern, blev Jakob Artewelde myrdet, og det franske Parti fik Magten i Flandern. England mistede da dette Land som Støttepunkt, og Edward gjorde derfor Landgang i Normandiet, og det kom til et Slag ved *Crecy* (1346), hvor det engelske menige Fodfolk, Bueskytterne, gjorde Udslaget, og den franske Adel tabte i den Grad i Anseelse ved at lide et saa afgørende Nederlag, at Edward uforstyrret kunde belejre og erobre Calais (1347). Denne By fik engelske Undersaatter og blev en bekvem Udfaldsport for Englænderne i 200 Aar.

En Tid lang døde nu Krigen hen, fordi den sorte Død rasede i hele Europa (1348—1350). Tilbagegangen, som dette medførte i Handelen og Landbruget, forøgede Misfornøjelsen med det adelige Styre. Under Filip's Søn, *Johan den gode* (1350—1364), begyndte Krigen med England igen, og den engelske Kronprins, Edward, den sorte Prins, blev omringet ved *Poitiers* af en 7dobbel Overmagt, saa at han for at slippe fri tilbød at opgive alle Erobringer. Kong Johan vilde ikke gaa ind derpaa, men i Slaget bleve Franskmandene grebne af Panik, og Kongen selv blev fanget (1356) og førtes til England. Dette nedbrød fuldstændig

Adelens Anseelse, og Borgerne toge selv Forsvaret i deres Hænder, især i Paris under Etienne Marcel. Dauphinen, Karl, som overtog Styrelsen i den fangne Konges Navn, forbandt sig nødtvungent en Stund med ham og indrømmede Stænderne Skattebevillingsret og Ret til at kontrollere Skatternes Anvendelse. Men ogsaa Bønderne rejste sig nu rundt i Riget (La Jacquerie), og Marcel søgte at drage sig denne tøjlesløse Bevægelse til Nytte. Men Bønderne blev dog overvundne, og Karl fik da Marcel styrtet. Han blev myrdet 1358. Med England sluttedes nu en Fred i Bretigny (1360), hvorved England fik Calais, Guienne og Poitou med fuld Suverænitæt. Men denne Fred blev ikke anerkendt af den franske Adel, og faktisk var den kun en Vaabenstilstand. Johan døde 1364 efter at have forlenet Burgund til sin yngre Søn Filip den dristige og derved skabt en ny mægtig Lensmand.

Karl den 5te, den vise (1364—1380) genoptog Capetingeres Politik at tage sig af Borgerne over for Adelen og gennemførte en stor Orden i Styrelsen. Kongedømmets Anseelse vandt desuden overordentlig, ved at Krigen med England tog en heldig Vending, idet Edward den 3djes Svækkelse og de urolige Tilstande i hans Land gjorde hans Optræden i Frankrig mattere. Karls Feltherre, Bertrand du Guesclin erobrede de engelske Besiddelser i Syd og Vest. For at skaffe Penge til alle sine Foretagender paalagde Karl vilkaarlig Skatter (la gabelle)¹⁾, og Stænderne bøjede sig for ham, da man alle Vegne følte sig tryggere end før.

Karls Søn, *Karl den 6te* (1380—1422), var umyndig og kom under sin burgundiske Onkels Styrelse. Senere hen blev han vanvittig, og Formynderspørgsmaalet blev Anledning til store Stridigheder og fremkaldte en dyb Kløft mellem det kongelige Hus og det burgundiske. England, som imidlertid var kommet til Kræfter igen, begyndte atter

¹⁾ Hver Familie blev der aarlig paalignet et større Kvantum Salt, som man antog Familien maatte bruge i Aarets Løb. Og Beløbet for dette Salt maatte da indbetales til de kongelige Opkrævere, enten Saltet blev brugt eller ikke.

Kampen, og Henrik den 5te sejrede over den franske Adels hær ved *Azincourt* (1415). Nogle Aar senere blev den burgundiske Hertug, *Johan den uforfærdede*, der støttedes af Dronningen, myrdet, just som Dauphinen søgte en Udsoning med ham, og Johans Søn, *Filip den gode* sluttede sig saa afgjort til den engelske Konge, at den franske Regering maatte slutte en Fred i Troyes (1420), hvor Henrik den 5tes Arveret til Tronen anerkendtes. Karl den 6te fik Lov til at beholde Kongenavn, men Henrik tog den virkelige Styrelse og giftede sig kun af politisk Klogskab med Karls Datter. Dauphinen, Karl, holdt sig i Syd-Frankrig. Baade Henrik den 5te og Karl den 6te døde 1422, og Henriks spæde Søn, *Henrik den 6te*, udraabtes af Englænderne til Konge i begge Riger. Lykken syntes at gaa Dauphinen, der nu kaldte sig Karl den 7de, imod, da der pludselig indtraf en Vending i Kampen, idet en 20aarig Bondepige fra Domremy i Lothringen, Jeanne Darc, opsøgte Karl den 7de i hans Lejr ved Chinon. Hun mente at have modtaget en Aabenbaring fra Jomfru Marie, idet hun fornam indre Stemmer, som befalede hende at føre Kongen til Reims og faa ham kronet.

Englænderne belejrede just Orléans, og Staden syntes at være paa Nippet til at falde. Jeanne Darc fik bragt et et Angreb paa dem i Stand (1429) og befriede Staden. Baade her og senere lagde hun et betydeligt Feltherretalent for Dagen og forstod desuden ved den Mystik, som omgav hende, at vække en grænseløs Begejstring hos sine Folk. Kroningen i Reims fandt Sted; men kort efter blev Jeanne fanget (1430), og Englænderne lode hende brænde som Kætterske. Kong Karl gjorde intet for at befri hende, men søgte at skaffe sig en anden »Vidunderpige« i Stedet.

Jeanne Darc's Fremtræden var Symbolet paa, hvor stærkt den nationale Følelse rørte sig rundt om i Landet, og hvor almindelig Trangen til Fred og Hadet til de fremmede, der vare Aarsag i den fortsatte Krig, gjorde sig gældende. Det vedblev derfor alle Vegne at gaa tilbage for Englænderne. Filip den gode af Burgund, som imidlertid havde udvidet sit

Herredømme over Flandern, sluttede Fred med Kong Karl (1435), og Aaret efter faldt Paris i Karls Hænder. Krigen med Englænderne traadte fra nu af i Baggrunden, medens de indre Tilstande traadte frem i første Linie. Røvere og organiserede Bander af tøjlesløse Soldater, der stode snart i dennes, snart i hins, snart i ingens Tjeneste, hjemsøgte Landet paa det forfærdeligste. Stænderne tillode da (1439) Kongen at opkræve en staaende Krigsskat for med den at underholde en Arme, der kunde sørge for Roligheden i Landet. Denne Skat, la taille, gjorde Kongen væsentlig uafhængig af Stændernes Skattebevillingsret; Stændernes Indflydelse tabte sig, de sammenkaldtes sjældnere og sjældnere og fik ingen konstant Betydning for Landets Styrelse. Det blev Kongedømmet og ikke Folket, som viste sig i Stand til at bringe Orden i det store Lands Forhold. Nogle Aar senere organiseredes den staaende Hær; og denne blev den franske Feudaladels Undergang. I Kongens Raad og som hans Embedsmænd gjorde de borgerlige Elementer sig bestandig mere gældende. En særlig Indflydelse vandt en Tid lang en Købmand fra Syd-Frankrig, Jacques Coeur¹⁾, der paa egen Haand havde dannet en meget farlig Konkurrence til Venedig og de andre store Handelsmagter ved Middelhavet. Til ham betroedes de franske Finanser, og han bragte Orden i Møntvæsenet og skaffede Kongen de Midler, han brugte til at ende Krigen med England og ordne Landet. Senere blev han styrtet ved en Intrige af adelige; Karl mistænkte ham for Underslæb og for at spille under Dække med hans opsætsige Søn, Dauphinen Ludvig. Hans Godser konfiskeredes, og han selv holdtes i Fængsel; det lykkedes ham at flygte til Orienten, men her døde han.

Krigen med England ophørte i Aaret 1453 med en for England uheldig Kamp i Syd-Frankrig. Kun Calais var forblevet i de fremmedes Hænder, hele det øvrige Land adlød nu Kong Karl, og de lokale Modsætninger, som i Middel-

¹⁾ Hans Valgsprog var: A vaillants coeurs rien impossible.

alderen havde splittet Landet i saa mange smaa Stater, udviskedes eller svækkedes. En centraliseret ensartet Administration og Retspleje hævede sig op over de enkelte Provinsers Særrettigheder og Ejendommeligheder uden dog ganske at tilintetgøre disse. Det var først Revolutionen 1789, der fuldendte Udryddelsen af Provinsernes Særstilling.

England.

(1327—1453.)

Edward den 3dje (1327—1377) var en kraftig og foretagssom Konge, der genoptog sin Bedstefaders Politik. Ved at stille sig i god Forstaaelse med Rigets Stænder og jævnlig sammenkaldte dem, vilde han vinde Kraft til udad til at optræde med større Eftertryk. Skotland søgte han at underkvinge, og de første Aar af hans Styrelse gik hen med idelige Tog derop. Men Skotterne fik Hjælp af Frankrig, og da de flanderske Stridigheder kom til, maatte Edward opgive sine skotske Planer for at tage Kampen med Frankrig op (1339). Kongen lod rundt i Landet bekendtgøre, hvad der havde tildraget sig imellem ham og den franske Konge, og en stor Tillid til Kongen vakte derved overalt; Parlamentet bevilgede ham betydelige Skatter og Toldafgifter, og med de flanderske Stæder afsluttede Edward store Laan, saa at betydelige Pengemidler bleve gjorte flydende. Alt syntes at være i Fremgang, og de første Krigsaar forløb under almindelig Tilfredshed. Men det varede ikke længe, inden Gælden til de flanderske Købmænd begyndte at trykke. Fornye Skatteforlangender satte Parlamentet i daarlig Stemning, og det kom til Rivninger mellem det og Kongen. Slaget ved Crecy hidførte en Tid bedre Forhold, men den sorte Død (1348—1350), som rasede med stor Voldsomhed i England, forværrede den økonomiske Tilstand i høj Grad. Mangelen paa Arbejdskraft medførte endogsaa, at Kongen

forordnede et Slags Vornedskab, hvorved Folk kunde tvinges til at udføre bestemte Arbejder for en vis ved Lov bestemt Pris.

I den følgende Del af Edwards Regering vedbleve de økonomiske Vanskeligheder at spille Hovedrollen. De glimrende Bedrifter, som førte til Freden i Bretigny (1360), hjalp ikke ud over Vanskelighederne; og da den sejrsløse Prins af Wales, den sorte Prins, døde, da Bertrand du Guesclin begyndte sine heldige Tog mod de engelske Besiddelser i Frankrig, og da Kong Edward selv slappedes ved Følgerne af et overdaadigt Liv, saa fremkaldtes der en meget stærk Gæring i Landet, særlig imellem Landarbejderne.

Under disse Forhold fremtraadte en Mand, der staa som den største Forløber for det 16de Aarhundredes Reformation. Det var John Wycliff. Han rettede et Angreb paa de Udsigelser, som England var Genstand for fra Pavens Side. Pavelige Yndlinge ophobede engelske Præbender paa deres Hænder; Tigermunkene brandskattede Befolkningen, og de pavelige Legater, som kom til England, inkasserede store Summer og benyttede endda deres Stilling til at optræde som franske Spioner. Wycliffs Optræden er paa een Gang en Hævdelse af den engelske Nationalitetsfølelse, der oprørtes mod at se fremmede fortære Landets Hjælpekilder, og en moralsk Protest mod Kirkens Fordærvelse. Wycliff beskyttedes af den mægtige Hertug af Lancaster, Kong Edwards Søn, og de ortodokse Prælater kunde ikke straks komme ham til Livs (1377). Wycliffs Lære udviklede sig snart til et gennemført Angreb paa selve Pavedømmet, som han kaldte Antikristen; han forkastede den katolske Nadverlære (Transsubstitutionen) og den katolske Opfattelse af Præstevielsen og Sakramenterne¹⁾. Det var

¹⁾ Efter katolsk Opfattelse kunde de sakramentale Handlinger kun virksomt udføres af den viiede Præst, der ved Vielsen havde faaet den Hellig-Aands Naadegave. Præstens personlige Livsvandel var uden Indflydelse paa hans Magt til virksomt at forvandle Sakramenterne. Wycliff mener, at enhver kristen kan være Præst, og at det for ham væsentlig kommer an paa Forkyndelse, Sjælesorg og et godt Eksempel.

særlig Kirkefaderen Augustinus (den paulinske Kristendom), som Wycliff støttede sig paa. Hans Lære fik stor Udbredelse, og Lægprædikanter begyndte at vandre rundt paa Apostlenes Vis.

Edward den 3dje døde 1377 og fulgtes af sin Sønnensøn, den sorte Prins' Søn, *Richard den 2den* (1377—1399), der var umyndig. Bevægelsen paa Landet voksede, og Bønderne gjorde Oprør mod Adelen under Watt Tylor. De forlangte social Ligestilling¹⁾. Adelen og Bourgeoisiet forbandt sig mod disse Bevægelser; Wycliff forkætrede (1382) og døde 2 Aar efter; Kongen, som søgte at støtte Landbefolkningen, var vaklende og svag og blev til sidst tvunget til at frasige sig Tronen af sin Fætter, Henrik af Lancaster.

Henrik den 4de af Lancaster (1399—1413) sluttede sig til de i Parlamentet repræsenterede højere Stænder. Wycliffs Tilhængere, Lollarderne, forkætrede, og mange blev brændte. Men om end det ydre gode Forhold til Paven genoprettedes, var den engelske Kirke dog fra denne Tid i det væsentlige en national, uafhængig Kirke.

Henriks Søn, *Henrik den 5te* (1413—1422), genoptog Krigen med Frankrig. Sejren ved Azincourt (1415) og Freden i Troyes (1420) skaffede ham den franske Krone. Men hans Søn, *Henrik den 6te* (1422—1461), mistede de franske Lande, og i England fik han at kæmpe, dels med Medlemmerne af Kongehuset, der ansaa Huset Lancaster for uberettiget til Tronen, dels med Befolkningen, der var forbitret over Følgeslerne mod Lollarderne.

Tyskland.

(1308—1437.)

Efter Albrechts Død (1308) valgtes *Henrik af Luxemburg* (1308—1313), og efter hans snart paafølgende Død

¹⁾ Deres Opsang var: Da Adam grov og Eva spandt, slet ingen Adelsmand man fandt.

satte det luxemburgske Parti *Ludvig af Bayern* (1313—1347) paa Tronen. Han støttede sig paa de folkelige Partier i Tyskland, hvorimod Habsburgerne støttedes af Ridderne. I flere Slag sejrede det borgerlige Fodfolk over det adelige Rytteri; overalt rørte sig i Stæderne et kraftigere Liv og en stærkt vaagnende Nationalfølelse. Særlig ejendommelig kom denne Følelse frem over for Paven, der, siden han havde taget Ophold i Avignon, betragtedes som et Redskab for de franske Kongers Politik. Franciskanermunkene kom i en heftig Strid med Paven, og kætterske Sekter, Begharder, Brødre og Søstre af den frie Aand, bredte sig. Ogsaa Mystiken, som den forkyndtes af Mester Eckhardt og Johan Tauler, var ved sin Betoning af Individets selvstændige Leven sig ind i Gud fjendtlig mod den kirkelige Opfattelse. Da Paven forlangte, at Ludvig skulde lade sit Valg bekræfte af ham, og Ludvig nægtede det, fandt derfor den pavelige Bandstraale og Interdikt ingen Genklang; og Ludvig kunde endogsaa (1327) drage til Rom og lade sig vælge til Kejser af det romerske Folk. Dante havde i sin *Divina comedia* fremsat denne nye Lære, at Kejserdømmet var uafhængigt af Paven, og hos retslærde Forfattere fandt den snart yderligere Udvikling. Kurfyrsterne i Tyskland udtalte endogsaa (1338) ved en højtidelig Deklaration i Rense, at den af dem valgte Konge og Kejser ikke behøvede Pavens Bekræftelse¹⁾.

Efter Ludvigs Død kom med *Karl den 4de* (1347—1378) atter luxemburgske Fyrster paa Tronen. De stræbte at vinde en stor Husmagt og satte sig fast i Böhmen og Mähren. De støttede Udviklingen i folkelig Retning²⁾ og befordrede Dannelsen af Universiteter. I Stæderne selv begyndte store Stridigheder med Striker og blodige Gadekampe, hvorved de lavere Haandværkerlav efterhaanden tiltvang sig Indflydelse paa Styrelsen ved Siden af de patriciske

Købmandsfamilier. Men udad til udfoldede Stæderne stor Kraft, som da Hansaen førte Krig med Valdemar Atterdag. Den sorte Død bidrog ved det store Mennesketab og ved den Ophidselse, som Troen paa de himmelske Magters Vrede medførte¹⁾, til at holde alt i Gæring (Jødeforfølgelser).

Da indtraadte der i Kirken et stort Skisma. Paven flyttede tilbage til Rom 1377, men da han døde Aaret efter, opstod der Strid mellem de italienske og franske Kardinaler, og dette førte til, at de sidste stillede en Pave op mod den først i Rom valgte. Modpaven residerede i Avignon. To Paver, der gensidig bekæmpede hinanden, stred mod hele Kirkens Grundtanke, idet Individerne nu selv maatte afgøre, hvem der var den rette, og Autoritetsprincippet var dermed brudt. Tillige førte Kampen mellem Paverne til forøgede Udpresninger for at skaffe Penge, og Forlangendet om kirkelige Reformer blev almindeligt. Fra Kirkens Side søgte man at stille Koncilier op imod Paven og saaledes forvandle den pavelige Absolutisme til et kirkeligt konstitutionelt Styre. Men det første Koncil førte kun til, at man fik 3 Paver i Stedet for 2. Omsider fik Kejser *Sigismund* (1411—1437) sammenkaldt et Koncil i Konstanz (1414—1418), og her lykkedes det at faa de 3 Paver afsat og Enheden i Kirken genoprettet. Men med Reformerne i Kirken blev det ikke til noget, skønt en stor Reformiver i den første Tid besjælede Forsamlingen. Man begyndte nemlig med at domfælde Johan Hus.

Universitetet i Prag havde vundet stor Anseelse, og Wycliffs Skrifter bleve tidlig kendte der. Johan Hus, en from, men ikke synderlig lærd eller begavet Mand, optog særlig Wycliffs Lære om Præstegerningen, og tillige stillede han sig i Spidsen for den böhmiske Nationalitets Opposition mod Tyskernes Overvægt ved Universitetet. Tyskerne for-

¹⁾ Denne Deklaration bekræftedes ved Karl den 4des Forfatningsstatut.

²⁾ Den gyldne Bulle (1356).

¹⁾ Der dannede sig Broderskaber, som droge om og piskede sig selv (Flagellanter) og forkyndte, at de vare i Besiddelse af en særlig Aabenbaring.

joges, og Hus' Lærdomme vandt stor Udbredelse. Paven forkætrede ham, men dette frugtede intet. Konciliet indstævnede ham da, og da han ikke vilde tilbagekalde, blev han brændt trods Kejserens Lejde (1415). I Böhmen vakte dette en sand Storm, og da Sigismund kort efter arvede Böhmen, vilde Landet ikke anerkende ham, med mindre han indrømmede dem fri Præken og Ret til at nyde Nadveren under begge Skikkelser. Sigismund nægtede dette, og en langvarig Kamp begyndte, hvor Böhmerne under Johan Ziska tilbagesloge ethvert Angreb. De vilde Taboriter fore frem med umenneskelig Grusomhed mod alle, som ikke helt delte deres Meninger; de mere maadeholdne, Calixtinerne, vilde kun forsvare sig mod Undertrykkelse. Efter Ziskas Død fik Taboriterne Magten og førte nu Krigen ud over Böhmens Grænser. Derved stemtes man for et Forlig, og Sigismund blev Aaret før sin Død anerkendt som Böhmens Konge mod at indrømme Folket fri Præken og Brugen af Kalken. Taboriterne blev nu bragte til Rø (1436).

Konciliet i Konstanz opløste sig, idet Paven, Martin den 5te, krydsede dets Bestræbelser ved at slutte Overenskomster med de enkelte Lande. Senere Koncilier førte heller ikke til synderlige Resultater ud over det, at det formelt erkendtes, at Konciliet stod over Paven. Haabet om en Reformation ved Kirkens egen Kraft svandt mere og mere.

Ved Sigismunds Død besteg atter Habsburgerne den tyske Trone. Denne Slægt havde ganske vist i den forløbne Tid mistet Schweiz, hvor frie Bondekommuner havde indgaaet et Forbund med hverandre i Brunnen 1316, og forgæves havde Ridderne søgt at kue dem (Sempach 1386). Men i Østrig og de omgivende Lande steg Habsburgernes Magt bestandig, og de havde Krav paa at arve de luxemburgske Lande. De fik dog foreløbig ikke Böhmen; men i Tyskland kunde ingen anden Slægt maale sig med dem. I Syden vare Wittelsbächerne de mægtigste, men de førte evige Fejder indbyrdes. I Norden var Huset Hohenzollern først for nylig kommet i Besiddelse af Brandenburg og havde nok

at gøre med at ordne dette Land og samle dets Kraft mod Slaverne i Øst. Nogen Fare fra Habsburgerne truede dog ikke, da Kejseren, *Frederik den 3dje* (1439—1493), var en meget ubetydelig og svag Mand.

Italien.

(1300—1450).

De store Byer i Nord-Italien behøvede efter Hohenstaufernes Undergang ikke længere at frygte for deres Uafhængighed. De optoges af indre Partikampe mellem Adel og Borgerskab, Købmænd og Haandværkere. Men under disse Kampe vedblev Handel og Industri at trives, og store Rigdomme ophobedes paa enkelte private Familiers Hænder. Orientens Varer gik over Italiens Byer til det øvrige Europa, og Pengemændene blev Hoffernes Bankierer. Med Rigdommen fulgte en stor Luksus, og Smagen forfinedes; de skønne Kunstner udvikledes som intet andet Sted, og Italienerne saa ned paa Europas andre Folk som paa Barbarer. Deres Selvfølelse gav sig Udslag i en Dvælen ved de gamle romerske Erindringer og en vaagnende Interesse for de klassiske Sprog.

Det ejendommeligste Træk i Datidens Tilstande er, at de forvirrede politiske Tilstande gjorde det muligt for den enkelte Person ved egen Kraft og Dygtighed at svinge sig til Vejrs; Individet kunde gøre sig gældende paa Trods af al bestaaende Autoritet. Derved fik Livet en Afveksling og Mangesidethed, som ikke kendtes tidligere. Særlig blev Florens Midtpunktet for denne Udvikling. Her skrev Dante sin *Divina comedia* med dens Forherligelse af det romerske Folks Storhed. Senere fik den rige Bankierfamilie Medici stor Indflydelse som Folkepartiets Leder, og fra 1434 fik den den egentlige Styrelse i sine Hænder. Medicæerne beskyttede Kunst og Videnskab. Det var i Florens, at de første Lærere i Græsk ansattes paa Foranledning af Boccaccio.

Baade denne og Petrarca havde udviklet det italienske Skriftsprog til en stor Fuldkommenhed og vakt stor Begejstring for de gamle romerske Tider. Cicero var deres Yndlingsforfatter, og de bestræbte sig for at føre Latinen tilbage til den rene klassiske Stil. Men ogsaa for Græsk interesserede de sig, og i den følgende Tid droge mange Italienere til Konstantinopel for at studere dette Sprog.

Milano gjorde sig til Herre over de omliggende Byer, og Viscontierne købte Hertugtitlen af de tyske Kejsere. 1450 faldt Herredømmet i Hænderne paa en Condottiere af ringe Herkomst, Franz Sforza. Store Byggeforetagender og Omsorg for de skønne Kunster lod denne By kappes med Florens.

Venedig nød indre Ro, idet de aristokratiske Familier holdt sammen. Handelen trivedes; men hen imod Aar 1400 begyndte Osmannernes Fremtrængen at gøre det vanskeligt for Venedig at bevare sine Besiddelser og sin Handel i Østen.

I Rom var der ingen egentlig Borgerstand. Mægtige Adelsslægter sloges om Magten; og et Forsøg, som det menige Folk under Pavernes Fraværelse gjorde paa at genoprette Oldtidens Folkeforsamlinger og Tribunstyreelse (Cola di Rienzi), mislykkedes. Først da Paverne vendte tilbage fra Landflygtigheden, kom der noget større Ro i Forholdene.

Skandinavien.

(1319—1448.)

Den Svækkelse, som ramte det nordiske Kongedømme ved Kristoffer den 2dens og Magnus Smeks Tronbestigelse, medførte ikke blot, at Stormændene viste sig selvraadige og bragte Ufred og Forvirring i Rigerne, men tillige at fremmede kunde trænge ind i Landene. De tyske Stæder vandt Indpas med deres Agenter, og i Sverige blev f. Eks. deres Indflydelse en Tid lang saa stor, at de satte igennem, at Halvdelen af Medlemmerne i Stockholms Raad skulde være Tyskere.

Tyske Herremænd og Fyrster erhvervede Len, og der var dem, som tænkte paa at erobre Rigerne.

Danmark (1319—1375).

Kristoffer den 2den (1319—1332) laa efter sin Tronbestigelse i stadig Strid med sine Stormænd. Disse Stridigheder svækkede hans Stilling over for de holstenske Grever, hvoraf den ene, *Johan den milde*, var hans Halvbroder; den anden, *Gerhard den store*, var en fremragende Statsmand og Kriger. Gerhard og Kongen kom i Strid om Formynderskabet over den sønderjydske Hertug Valdemar den 5te, Gerhards Søstersøn, og Kongen blev slaaet og maatte en Tid forlade Riget (1326). Valdemar blev Konge under Gerhards Formynderskab. Men med Johans Støtte fik Kristoffer atter fast Fod i Landet, og Valdemar maatte nøjes med sit Hertugdømme (1330). Grev Johan fik store Forleninger og Pantelen i det østlige Danmark, Gerhard i Nørrejylland og Fyen, og da nye Stridigheder atter beredte Kongen Nederlag, bleve disse Forleninger saa store, at Kristoffer kun havde et Par Slotte (Skanderborg) tilbage. Han levede nu paa Lolland af sin Halvbroders Naade, og da han døde (1332), valgtes ingen ny Konge i hans Sted.

Interregnet (1332—1340). Tyskerne truede nu med at oversvømme Landet. Kristoffers Søn, *Otto*, blev slaaet og fanget af Grev Gerhard (1334), og den anden Søn, Valdemar, opdroges i Udlandet (hos Ludvig af Bayern). Men Bønderne, som ikke vare vante til et saa lovløst Herremandsvælde som det tyske, satte sig til Modværge. I Skaane lykkedes det at give Landet ind under Magnus Smek, som mod en Pengesum affandt sig med Grev Johan (1332), og i Jylland begyndte selv Herremændene at deltage i Rejsningen; de frygtede for at blive ganske fortrængte af de tyske. Johan og Hertug Valdemar saa med Skinsyge paa Gerhards store Magt og modarbejdede ham. Gerhard vilde da med Vaabenmagt slaa al Modstand ned og drog med en stor Skare

Lejesvende ind i Nørrejylland. I Randers havde han sit Hovedkvarter, og alt syntes at bøje sig for ham. Da blev han overfaldet og dræbt ved Midnatstid 1ste April 1340 af *Niels Ebbesen*, der rimeligvis støttedes af danske Herremænd i Grevens Tjeneste. Holstenerne maatte trække sig tilbage, Lejhæren forlangte sin Sold og viste sig uvillig, og Gerhards Sønner, Henrik og Klaus, saa ingen anden Udvej end at gaa ind paa et Forlig, der satte Kristoffers Søn, *Valdemar*, paa Tronen. Denne lovede at anerkende de bestaaende Pantelensforhold, kun Landet nord for Limfjorden blev ham straks overgivet som Medgift med Helveg, Hertug Valdemars Søster, som han skulde ægte. Gerhards Sønner ombyttede deres nørrejydske Panteforskrivninger med sønderjydske, hvilket paa Grund af Hertugdømmets roligere Forhold var en betydelig Forringelse i Magt.

Valdemar Atterdag (1340—1375). Med Støtte af Gejstligheden og Almuen, der længtes efter ordnede Tilstande, fik Valdemar snart flere Dele af Landet indløste. I det enkelte kunne vi ikke længere følge det overordentlig besværlige og taalmodige Arbejde, Kongen udførte i de næste 20 Aar. Penge fik han, dels ved at Landskaberne bevilgede ham Skatter, dels ved at han solgte Estland til de tyske Riddere (1346). Den borgerlige Orden sørgede han for ved at oprette kongelige Domstole. Den sorte Død (1349—1350) bragte vistnok en Del herreløst Gods over paa hans Hænder, og han satte sig imod, at Herremændene erhvervede mere Bøndergods, da dette derved vilde blive skattefrit over for Kronen. Holstenerne og Hertug Valdemar søgte at standse hans Fremskridt med Magt; men Kongen blev Sejrrherre. Holstenerne maatte opgive deres Forlening paa Fyn, Hertugen anerkendte Sønderjyllands Lensforhold, og de urolige jydske Herremænd søgte Forlig. Deres Fører, Niels Bugge, blev efter et frugtesløst Møde med Kongen dræbt ved Middelfart; men da Kongen fralagde sig Skyld i Drabet, opnaaedes der dog en Udsoning. Et Danehof afholdtes i Kallundborg (1360),

hvor ikke blot Kongen svor at holde Landets gamle Love, men tillige Stormændene og Folket svor at hjælpe Kongen mod alle Lovbrydere.

Kongedømmet var nu sikret og traadte i den følgende Tid frem med stor Kraft, støttet til Landets bedste Mænd, der bistode Kongen med deres Raad (det senere Rigsraad)¹⁾. Frygten for Tyskerne og Trangen til Ro var levende hos alle. Men Valdemar slog nu efter 1360 ind paa en dristigere og mere eventyrlig Politik. Han benyttede sig af Magnus Smeks usikre Stilling til at bemægtige sig Provinserne øst for Sundet (1360), og en Strid med Visby gav ham Paaskud til at erobre Byen og Øen Gotland (1361). Han kom derved i et spændt Forhold til Hansestæderne. I Begyndelsen var Valdemar heldig, idet han sejrede ved Helsingborg; men da det lykkedes Stormændene og Tyskerne i Sverige at afsætte Magnus Smek og overdrage Kronen til Albrecht af Mecklenburg, blev der snart dannet et stort Forbund mod Kong Valdemar. Sverige, Mecklenburg, Holsten, Sønderjylland, nørrejydske Herremænd og de forenede Hansestæder erklærede ham Krig (1368). Valdemar forlod Landet, for at Fjenderne skulde blive uenige, naar han var borte. Det lykkedes 1370 at faa Hansestæderne til at slutte Fred, mod at der indrømmedes dem store Privilegier; og de andre Fjender kunde da intet udrette. 1372 kom Valdemar tilbage. Meget var imidlertid kommet i Forvirring, men Valdemar fik dog atter Landet nogenlunde bragt paa Fode. Han havde endogsaa Haab om at genvinde Sønderjylland, hvor den sidste af Abels Slægt, Henrik, døde 1375. Men Kongen døde selv samme Aar uden at efterlade sig Sønner, og inden en ny Konge blev valgt, havde Holstenerne sat sig fast i Sønderjylland, hvor de siden Forliget 1340 havde været i varig Besiddelse af Gottorp.

¹⁾ Rigsraadet bestod af Drogen, Marsken og Kansleren, Biskopperne og et ubestemt Antal af Kongens adelige Tillidsmænd.

Sverige og Norge (1319—1380).

Magnus Smek (1319—1363) forbandt Sveriges og Norges Kroner, men var en ganske uselvstændig Natur. I Sverige blev han afhængig af Stormændene og Tyskerne; i Norge maatte han lægge Regeringen i Hænderne paa sin Søn Haakon. Da Valdemar i Danmark hævede sin Magt, søgte Magnus en Støtte hos ham; dette kostede ham først Skaane og siden Gotland; men desuagtet holdt han fast ved Valdemar og fik sin Søn gift med dennes Datter, Margrethe. Stormændene forjog ham derpaa (1363) og valgte hans Søstersøn, Albrecht af Mecklenburg, til Konge. I Norge vedbleve Folkungerne at styre. *Haakons* (1354—1380) og Margrethes Søn, *Olaf*, blev 1375 Konge i Danmark under sine Forældres Formynderskab, og 1380 blev han ved Faderens Død ogsaa Konge i Norge. I Sverige begyndte Tyskernes Indflydelse at blive faretruende; Stormændene kom i et spændt Forhold til Albrecht og begyndte at se hen til Danmark-Norge efter Støtte mod de fremmede. Disse Tilstande førte omsider til Unionen mellem alle tre Riger, Nordens Opposition mod Tyskernes Overvægt.

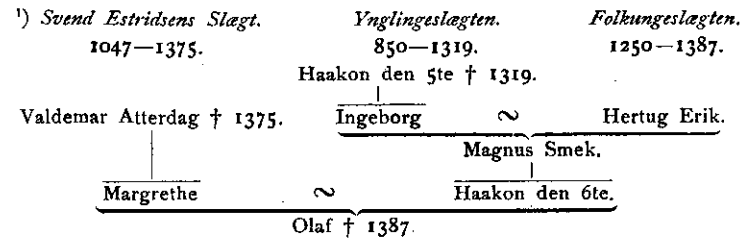
Unionen (1389—1448).

Efter Valdemar Atterdags Død lykkedes det Margrethe, hans Datter, at faa sin Søn, *Olaf* (1375—1387), valgt til Konge. Hun styrede i det væsentlige for sin umyndige Søn, og det lykkedes hende at fortsætte sin Faders Værk. Hansestædernes Magt trængtes noget tilbage, og Kronens Gods forøgedes. Hun tvang ogsaa den holstenske Greve, *Gerhard den sjette*, Henriks Søn, til at anerkende Slesvig som et Len af Danmark (1386). Over for de svenske Stormænd, som følte sig truede ved Kong Albrechts Forkærlighed for tyske Lensmænd, gjorde Margrethe sin Søns Krav paa Sveriges Trone gældende; men Olaf døde allerede 1387 som sidste

Ætling af alle de 3 gamle nordiske Kongestammer¹⁾. Det var en stor Ulykke for Norden i denne urolige Overgangstid at miste sine gamle Kongestammer. Adelen fik derved større Spillerum, tilmed da det to Gange mislykkedes at danne en ny Kongeslægt, idet baade Erik og Kristoffer døde barnløse.

Margrethe blev efter Sønnens Død Regent baade i Danmark og Norge, og de svenske Stormænd saa sig nødt til at vælge mellem hende og Albrecht. Ved at forbinde sig med Margrethe kunde de haabe 1) at faa sat en Grænse for Tyskernes Indtrængen, 2) at bevare deres selvraadige Stilling, idet en personal Union mellem Rigerne maatte forøge Stormandsraadets Myndighed i alle mellemrigske Forhandlinger og vanskeliggøre Kongens Forsøg paa at støtte sig til Rigets menige Befolkning over for Adelen. Margrethe sejrede over Albrechts tyske Hær ved Aasle (Falköping) 1389; Albrecht blev selv fanget, og hele Sverige faldt i Margrethes Hænder undtagen Stockholm. Her toge de tyske Købmænd (Hættebrødrene) fuldstændig Magten. Rostock og Wismar beskyttede de Kapere, der vilde fejde paa Margrethe, og disse saakaldte Fetaljebrødre huserede snart saaledes paa Østersøen, at de andre Hansestæder mæglede en Fred. Ved denne blev Albrecht frigivet (1395), og Stockholm overlodes til Margrethe (1398).

Margrethes Plan gik ud paa at sammensmelte de tre Riger. En real Union vilde styrke Kongemagten, og den fandt derfor Modstand hos de svenske, der under Forbindelsen med Danmark kunde frygte at blive trængte ud af Lenene af de danske ligesom før af de tyske. Heri laa

Spiren til de følgende Stridigheder. Paa et Møde i *Kalmar* 1397 fik Margrethe sin Søsterdattersøn *Erik af Pommern*, der alt tidligere var udset til Tronfølger i Danmark og Norge, kronet til Konge over alle tre Riger. Men det lykkedes ikke Margrethe at faa de nærmere Bestemmelser fastsatte efter sin Vilje. Hun opnaaede kun en Erklæring om Rigernes personale Forbindelse med fælles Konge og fælles Krig og Fred og en betinget Arvelighed¹⁾. Margrethe lod denne Erklæring henstaa som et blot Udkast og bestræbte sig i den følgende Tid for at skabe faktiske Tilstande, der førte nærmere til den reale Sammenslutning. Hun indsatte saaledes gennemgaaende danske Lensmænd i Sverige og forstod at holde Svenskernes Misfornøjelse hermed nede. Hendes Regering i den følgende Tid har sin Styrke deri, at den dels betegner Nordens Frigørelse for fremmed Indflydelse, og dels betegner Gennemførelsen af større Retsbeskyttelse for det menige Folk over for Adelen.

Gerhard den 6te af Holsten og Slesvig faldt paa et Tog mod Ditmarskerne (1404), og hans Enke og umyndige Sønner kunde ikke hindre, at Margrethe tilvendte sig den ene Plads efter den anden i Slesvig. Til sidst kom det dog til heftige Stridigheder mellem de danske og holstenske Mænd, og en Del af Margrethes Erhvervelser bleve atter usikre. Hun døde under en Mægling, der skulde bringe Flensborg i hendes Magt (1412).

Erik af Pommern (1412—1439) havde ikke Margrethes personlige Autoritet over for Stormændene. Han var desuden noget ustadig og voldsom. I de Tider kunde endnu en lille Slotsherre bag sine Mure tænke paa at forsvare sig mod en mægtig Konges Angreb; man havde intet Skyts, der kunde ødelægge Murene, og det var vanskeligt at holde en Hær sammen saa lang Tid, som der krævedes for at udsulte en Borg. Saaledes formaaede Erik ikke at overvinde de hol-

¹⁾ Hvis Kongen efterlod sig Sønner, skulde hans Efterfølger vælges mellem dem.

stenske Grever. Retsspørgsmaalet søgte han løst først paa et Danehof, senere ved at indanke sin Sag for Kejser Sigismund, og Sønderjylland blev ham ogsaa begge Steder tilkendt. Men dette hjalp intet; fra Gottorp kunde han ikke fortrænge Greverne. Hansestæderne lede ved den evige Uro; desuden vare de forbitrede over, at deres Privilegier ikke bleve overholdte, og følte sig truede af Eriks Forsøg paa at skabe en Modvægt mod dem ved at støtte sig til England og de nederlandske Stæder. Da Erik oven i Købet begyndte at kræve Told, kom det til Krig (1427), og en hanseatisk Flaade angreb Kjøbenhavn (1428), om end forgæves. Eriks Stilling i Sønderjylland svækkedes imidlertid ved denne Krig, og da der saa tilmed kom Uroligheder i Sverige, sluttedes et Forlig i Vordingborg (1435). Grev *Adolf*, Gerhards Søn, besad da det meste af Hertugdømmet, men opnaaede ingen Forlening, saa Erik kunde genoptage Striden, naar han vilde.

I Sverige havde Erik ikke formaaet at holde sine Lensmænd i Tømme; de plagede Almuens, og haarde Skatter forøgede Misfornøjelsen. I Dalarne tog *Engelbrecht Engelbrechtsson* sig af Almuens Sag og klagede over Fogden, Jens Eriksøn. Kongen afviste dog Klagen, og Engelbrecht rejste da et Oprør (1434), som snart bredte sig over hele Landet. Bønderne forjog de danske Herrer og tvang Raadet til at afsætte Kongen, og paa et Stændermøde blev Engelbrecht gjort til Rigsforstander. Men Stormændene frygtede selv for Bønderne, og de toge derfor atter Erik til Konge, men tvang ham samtidig til at love, at de svenske Len kun skulde gives til svenske Mænd, og at hans Regering skulde føres gennem en Rigsdrost og Rigmarsk og ikke som hidtil gennem personlige Tjenestemænd: det vil sige, at de fik Unionens Karakter som en personal Union fastslaaet (1436). Men snart udbrød Opstanden paa ny; Marsken, Karl Knutsson, blev Rigsforstander, og da Engelbrecht blev myrdet, søgte han fremtidig sin Støtte hos Bønderne.

Ogsaa i Danmark og Norge forvirredes Forholdene. Bønderne rejste sig mod Herremændene, og Raadet modsatte sig baade Eriks sønderjydske Politik og hans Bestræbelser for at faa sin Eftermand valgt, medens han selv levede. Erik tabte da Taalmodigheden og drog til Gotland. Rigsraadet overtog derpaa Styrelsen og afsatte kort efter Erik (1439). Det valgte hans Søstersøn,

Kristoffer af Bayern (1439—1448) til Konge. Han maatte anerkende Grev Adolf som arvelig Hertug af Slesvig for at hindre ham i at støtte de jyske Bønders Oprør. Desuden maatte han give Rigsraadet den afgørende Indflydelse paa Regeringen, og for at opnaa den svenske Krone maatte han gaa ind paa, at Unionen kun skulde være personal i videste Forstand. Karl Knutsson fik store Forleninger i Finland. Kristoffer var saaledes i Virkeligheden temmelig magtesløs. Stormændene underkuede Almuen baade i Sverige og i Danmark. I Jylland blev Oprøret kuert med Magt, og nye Skattebyrder (Bispetiende) paalagdes de overvundne. Paa Sjælland og de omliggende Øer sank Bønderne ned i trælbunden Afhængighed, idet Bestemmelser, som muligvis skrev sig fra Valdemar Atterdags Tid, og som havde til Hensigt at hindre Bøndergaardenes Forfald, ved at Bønderne forlode dem for at søge Erhverv i Byerne, nu skærpedes. Bonden blev bundet til Stavnen og tvunget til at overtage den Gaard, som Herremanden bød ham.

Kristoffer den 3dje døde barnløs 1448. Man stod atter over for et frit Kongevalg. Det skulde nu vise sig, om Unionen fremdeles frembød tilstrækkelige Fordele for baade Danmark og Sverige, til at man kunde enes om en Konge, eller om Danmark fremtidig maatte stræbe efter at gennemføre den med Magt og altsaa forsøge paa at erobre Sverige. Det sidste blev Tilfældet, idet det danske Rigsraad valgte Grev *Kristian af Oldenburg*, for at aabne sig Udsigt til at generhverve Slesvig, hvor den barnløse Hertug Adolf var tilbøjelig til at anerkende sin Søstersøn, Grev Kristian, som sin Arving. I Sverige derimod valgtes *Karl Knutsson* til

Konge væsentlig ved de menige Stænders Bistand, idet disse ønskede en stærkere og mere national Kongemagt, der kunde kue Adelsens Tøjlesløshed.

Østeuropa og Osmanerne.

(1300—c. 1466.)

Polen og den tyske Ridderorden (1300—1466).

I Løbet af det fjortende Aarhundrede hævdede de tyske Riddere deres dominerende Stilling ved Weichselflodens Oplande. Deres Kampe mod de hedenske Letter skaffede dem Penge og Mandskab især fra Tyskland og Burgund, og deres umiddelbare Besiddelser germaniseredes. De Stæder, som efterhaanden dannede sig, viste sig ganske vist utilbøjelige til at adlyde Ridderne og tiltraadte Hanseforbundet. Polakkerne havde samtidig faaet en mere samlet Styrelse, idet den slaviske Adel for at modstaa Tyskerne havde givet sig en fælles Konge, *Vladislaus Lokietek* (1320). Dennes Søn, *Kasimir den store* (1333—1370), søgte at hæve Byerne, men Adelsens Uvilje mod Tyskerne stillede sig hindrende i Vejen. Ogsaa andre Steder fremkaldte Tyskernes Fremtrængen en national Reaktion, saasom i Böhmen, hvor denne Reaktion til sidst mandede ud i den husitiske Bevægelse (se S. 192). 1380 søgte Polakkerne en Støtte i Ungarn, ved at sætte dette Lands Konge, *Ludvig den store* (1342—1382), paa Tronen; men efter Ludvigs Død gik Ungarn med hans Datter *Marie* til Luxemburgeren *Sigismund* (1387—1437), der selv var en Tysker; Polakkerne havde taget Ludvigs anden Datter, *Hedvig*, til Dronning og formælede hende med Hertug *Jagello* af Litthauen (1386—1434). Jagello lod sig kristne, og dermed var den tyske Ridderordens Hedningemission til Ende. Riddernes Magt blev brudt ved Tannenberg (1410), og 50 Aar senere bleve de af Jagellos Søn,

Kasimir (1444—1492), tvungne til Freden i Thorn (1466), hvor de maatte afstaa Vestpreussen og tage Østpreussen til Len af Polen.

Det græske Kejserdømme og Osmannerne (1300—1453).

Det latinske Kejserdømme faldt 1261, idet *Michael Palæologos* holdt sit Indtog i Konstantinopel. Han fik Thrakien, Makedonien, Peloponnes og en Del af Epiros under sig; men Venedig besad rundt om betydelige Landstrækninger, og Kejserens Myndighed var svag. Donaulandene vare uafhængige. En 30 Aar tidligere vare 400 tyrkiske Familier indvandrede i Egnen om Brussa. Den deraf opstaaede Stamme organiseredes snart af kraftige Sultaner, af hvilke Osman var den første, saa de bleve en stor Fare for det svagt regerede græske Rige. Kejseren kunde ikke betale sine Lejetropper, og en national Hær kunde han ikke faa dannet; Osmannerne derimod vare et Folk i Vaaben, og snart dannede de af røvede kristne Børn, der opdroges i Islam, et Slags krigersk muhamedansk Ridderbroderskab, *Jeni Tsjeri* (nye Tropper) eller *Janitsjarer*, der blev Kærnen i deres Hær og intet andet Hjem havde end Lejren.

1357 erobrede Osmannerne Gallipoli og et Par Aar senere Adrianopel, hvorhen Hovedstaden flyttedes. Kejseren haabede paa Hjælp fra Vest-Europa; men her havde man ingen synderlig Interesse for Sagen, og Paven vilde benytte Lejligheden til at forny den latinske Kirkes Overhøjhed. Den græske Gejstlighed vilde ikke indlade sig herpaa og hengav sig hellere til Troen paa, at et Mirakel vilde frelse Riget. Foreløbig udbredte Osmannerne deres Magt over Donaulandene og opskræmmede derved Polen og Ungarn. Ungarns Konge, *Sigismund*, den senere tyske Kejser, førte en stor Hær mod *Bajazet Ilderim*, der allerede vilde give sig i Færd med at belejre Konstantinopel. Men *Sigismund* led et stort Nederlag ved Nikopolis 1396. Kejseren maatte nu gøre Sultanen store Indrømmelser; en muhamedansk

Kadi indsattes i Konstantinopel, og der oprettedes flere Moskeer. Derimod maatte *Bajazet* opgive Tanken om at erobre Konstantinopel; thi hans Rige i Asien blev angrebet af Turaneren *Timur Lenk*, der fra sin Hovedstad Samarkand havde udbredt sin Magt over en stor Del af Storkanens (Mongolernes) tidligere Rige. I Slaget ved Angora (1402) blev *Bajazet* slaaet og fanget; men faa Aar efter døde *Timur* paa et Tog mod Rusland, og Osmannerne bleve da atter uafhængige. Tronstridigheder svækkede i nogle Aar deres Magt; men snart brøde de frem med deres tidligere Kraft, og Konstantinopel blev gentagne Gange belejret. Slaget ved Varna (1444) sikrede dem mod Ungarn og Polen, og de kunde efter Forgodtbefindende besætte Tronen i Konstantinopel. Riget deltes i flere Dele mellem kejserlige Prinser, og Hovedstaden kunde ikke længere holde Osmannerne ude. *Mohamed den 2den* erobrede Staden (29de Maj 1453) 2 Aar efter sin Tronbestigelse, og efter i nogle Dage at have prisgivet den til Plyndring indrettede han den som sin Residens. Paa hans Befaling førtes 5000 Familier fra Asien over til Byen, hvor den muhamedanske Befolkning saaledes kom i Overtal. De kristne fik personlig Frihed og Ret til at holde Gudstjeneste i deres Staddel. I Resten af Aarhundredet fuldendtes Erobringen af Balkanhalvøen, i Asien udvidedes Herredømmet til Euftrat, og ogsaa Ægypten anerkendte Sultanens Overhøjhed.

Renaissancens Tidsalder.

(1450—c. 1500.)

England (1453—1509).

Den Strid mellem de højere Stænder og den bredere Borgerbefolkning, som Lancasterne havde endt til Fordel for Adelen, brød atter ud under den svage Henrik den 6te.

Den slette og uheldige Krigsførelse i Krigen mod Frankrig og det voksende Skattetryk avlede megen Misfornøjelse, og en anden Linie af Kongehuset, Familien York, traadte frem med Krav paa at være nærmere til Kronen end Lancaster. I 30 Aar førtes heftige Kampe, idet Familien York, den hvide Rose, støttede Borgerne, Familien Lancaster, den røde Rose, holdt med Adelen. *Edvard den 4de* (1461—1483) af Huset York indtog en stor Del af Adelens Godser, og Parlamentet kunde ikke hævde sin Indflydelse. Hans Broder *Richard den 3dje* (1483—85) blev overvundet og dræbt af Henrik Tudor, der var Lancasternes Arving, og denne giftede sig med en Prinsesse af Huset York og forbandt saaledes begge Liniers Arvekrav. Parlamentet erklærede dem og deres Efterkommere for eneberettigede til Kronen.

Henrik den 7de Tudor (1485—1509) kunde regere saa godt som enevældigt; Parlamentet samledes kun sjældent, og da Adelen næsten var udryddet, havde det ingen stor Betydning. Det lokale Selvstyre, som var udviklet tidligere, holdt sig ganske vist, men Kongen greb stærkt ind alle Vegne. Henrik søgte at hæve den indenlandske Handel og Industri; ved en sparsommelig og omsigtsfuld Finansforvaltning bragte han Rigets Kræfter paa Fode og støttede sine Undersaatters Forsøg paa at konkurrere med Hanserne i Norden. Engelske Søfarere droge paa lange Farter og deltog tidlig i de store Opdagelser (Cabot opdager Nordamerika 1497). Men medens Velstanden steg blandt de egentlige Borgere, dannedes der et ejendomsløst Proletariat, idet mange Landboer søgte ind til Byerne; og i denne Mængde var der Stof til Uro. Henrik stræbte at holde den nede; han forfulgte de sidste Rester af Lollarderne og støttede det katolske Hierarki. Universiteterne stivnede i Skolastikken, men der vaagnede dog rundt om en Interesse for de klassiske Studier, som just paa den Tid begyndte at sprede sig fra Italien. Allerede Henrik den 6te havde søgt at fremme den almindelige Undervisning ved store Stiftelser (Cambridge, Eton), og Borgerskoler i Byerne blomstrede op. Sproget udvikledes

i national Retning og antog den Karakter, det endnu besidder.

Frankrig (1461—1515).

Ludvig den 11te (1461—1483) var en lidet tiltalende Personlighed, der altid foretrak at arbejde for sine Planer ad Krogveje. Hans Maal var at fuldstændiggøre den kongelige Styrelse af Landet gennem juridisk uddannede Embedsmænd og samle al Myndighed i Kongens Haand. I Begyndelsen af hans Regering syntes den burgundiske Hertug i Forbindelse med andre mægtige Repræsentanter for Sidelinier af den kongelige Stamme at skulle faa Bugt med Kongen. Men det lykkedes Ludvig ved List at undergrave den enes Stilling efter den anden. Anjou, Maine og Provence bragtes ved Arv ind under Kronen, og omsider lykkedes det ogsaa at knække det mægtige burgundiske Hus.

Karl den dristige (1467—1477), Filip den godes Søn, besad Burgund og Franche-Comté, Flandern og Holland. Han holdt af pragtfulde, ridderlige Omgivelser, men stræbte for øvrigt efter at holde Adelens Indflydelse nede. En betydelig Lejehær tillod ham at tænke paa Erobringer, hvorved han kunde knytte sine spredte Lande sammen og forvandle dem til et uafhængigt Kongerige. Den tyske Kejser, Frederik den 3dje, modvirkede denne Plan, skønt Karl stræbte at vinde ham ved at love hans Søn, Maximilian, sin Datter og Arving. Den franske Konge stræbte stadig at fremkalde og nære Misfornøjelsen med Karls myndige Regering blandt Flanderns rige Stæder, særlig Liège; men Karl blev en Tid lang Herre over alle Vanskeligheder og erobrede endogsaa Lothringen. Men ved et Indfald i Schweiz blev han 2 Gange slaaet (Granson og Murten), og Aaret efter faldt han selv i et Slag ved Nancy mod Schweizerne (1477). Hans Datter Marie ægtede Habsburgeren Maximilian, men maatte overlade Ludvig den 11te Burgund og Picardiet.

Ludvig havde saaledes sejret, og Kongedømmet stod som det ene styrende. Frankrig er blevet en kongelig

Domaine, hvor Kongen alene er Husherre. Styrelsen samles i hans Raad, conseil du roi, og baade Stænderne og Parlamentet tabe deres Indflydelse. Stænderne formaa ikke at overse de vanskelige Administrationsforhold, og Parlamentets Medvirkning ved Lovgivningen svækkes ved Kongens Ret til at tvinge dem til at sanktionere hans Befalinger, naar han personlig møder i Parlamentet (lit de justice).

Under de følgende Konger traadte den franske Stat frem over for Udlandet. Den kastede sig ind i en italiensk Politik, som ikke bragte den nogen varig Vinding, men i høj Grad bidrog til at lede det italienske Aandslivs Strøm ind over Frankrig, hvor Skolastikken ligesom andre Steder var stivnet i døde Former. Allerede Ludvig den 11te gjorde en Del for at fremme de nye klassiske Studier og beskyttede Bogtrykkerkunstens Indførelse.

Italien (1450—1515).

Fra Midten af det 15de Aarhundrede foregaar der i Italien en rask og stærk Opblomstring af det aandelige Liv. Den Begejstring for den klassiske Oldtid, som allerede tidligere var blevet levende, og det stærke personlige Liv, som de politiske og sociale Tilstande fremkaldte, skabte sig nu et Udtryk i en Kunst og en Litteratur, som vendte sig helt bort fra Middelalderens Livssyn og i Stedet for at betragte Naturen som noget ondt, man skulde flygte for, tværtimod fordybede sig i og elskede Naturen. Kunsten søgte at fremstille Naturen, som den saa ud, i Stedet for at skabe vilkaarlige Farver og Former; Videnskaben vendte sig forskende til Naturen for at lære den at kende i Stedet for at fortabe sig i tomme Begreber. Pave *Nicolaus den 5te* (1447—1454) stræbte af al Magt at støtte denne aandelige Bevægelse; og om end hans Efterfølger forfulgte den, var det dog først, da den dybe Modsætning mellem dette nye Livssyn og den katolske Kirkes Grundbetragtning kom klart for Dagen ved Reformationen, at Paverne alvorligt toge

Kampen op imod den. I Florens, ved Mediceernes Hof, var det vigtigste Arnested for den nye Bevægelse. Grækenlands store Filosofer, Plato, Aristoteles og Epikur, studeredes ivrigt; man søgte hos dem ikke blot filosofisk Erkendelse, men ogsaa og maaske i højere Grad at lære Principperne for Sprogets Skønhed og Fremstillingens Klarhed. Det filologiske Studium skulde ikke væsentlig give Lærdom, men Smag og Formsans; det naturlige Udtryks Skønhed fremhævedes over for det kunstlede og søgte. Malerkunsten (Giotto) og Arkitekturen (Brunelleschi) prægedes af den samme Tendens og drog samtidig en hel Del Videnskaber ind i deres Tjeneste. For at kunne male naturligt studeredes Optikken, Farveblandings Teknik og det menneskelige Legemes Anatomi. For at kunne bygge frie og store Kupler studeredes Matematik og Statik. Enkelte store Universalgenier tilegnede sig hele Tidens Kundskab (Pico de Mirandola og Leonardo da Vinci) og bleve banebrydende paa mere end et Omraade.

Men samtidig med denne glimrende aandelige Opblomstring fortsattes den politiske Opløsning. Særlig gave Paverne Forargelse, og mellem dem maa atter nævnes *Alexander den 6te* (1482—1503) af Slægten Borgia¹). Han gjorde sig skyldig i enhver Last, og hans Familie, især hans Søn, *Cesare Borgia*, forfulgte hensynløst sit Maal, ved Pavemagtens Hjælp at danne sig et italiensk Fyrstendømme, muligvis samle hele Italien. Flere af de Enevoldsherskere, som tiltog sig Herredømme snart her, snart der, lagde betydelig administrativ Dygtighed for Dagen. Borgia var saaledes trods al sin Slethed en overmaade duelig Mand; i Florens viste Cosmo og Lorenzo Medici sig som fremragende Regenter, og Sforzaerne i Milano styrede med stor Omsigt. Men den Hensynsløshed i Valget af Midler og den sædelige Forvildelse, som prægede hele Tidens offentlige Liv, vedligeholdt dog Uroen. I Florens optraadte som en Reaktion mod Tidens Fordærvelse en Prædikant og Folke-

¹) Alexander den 6te udstedte den første Censurforordning 1501.

fører, Savanarola; han havde i Begyndelsen stor Fremgang, men til sidst fik Alexander og Mediceerne Bugt med ham, og han blev brændt. Under den almindelige Forvirring og Partistrid søgte man Hjælp i Udlandet. Kejseren var afmægtig, men de franske Konger fulgte Kaldelsen og blandede sig i Italiens Forhold, idet de mente at have Arveret til Neapel. En Tid lang lykkedes det dem at sætte sig fast i Norditalien, og deres Herredømme der blev kun brudt for at afløses af de spanske Habsburgere.

I Syditalien blev det ogsaa Spanierne, som gik af med Sejren i Striden om Arveretten til Neapel. Det lykkedes Ferdinand den katolske af Spanien, der allerede besad Sardinien og Sicilien, at erobre Landet (1504).

Tyskland (1437—1517).

Den Familiemagt, som Habsburgerne besade, søgte Frederik den 3dje (1439—1493) at forøge; hans Stilling som Rigets Overhoved svækkedes ved disse Bestræbelser baade over for Paven og over for Rigsfyrsterne. Medens i Frankrig den kongelige Domæne voksede op til at danne et stærkt sammenhængende Hele, vare de habsburgske Familiebesiddelser spredte og uensartede, og den store Landforøgelse, som Maximilian vandt ved sit Giftermaal med Karl den dristiges Datter Marie, gav Habsburgerne snarere en europæisk Stilling med alle de deraf følgende Vanskeligheder end en stærkere tysk Stilling. Udviklingen vedblev derfor i Tyskland at gaa i Retning af Rigets Opløsning i Territorier. *Fyrsterne* havde her at kæmpe baade med Adelen og Byerne, saa at stænderske Institutioner udvikledes, og Dannelsen af en enevældig Fyrstemagt, en Centralmagt, der kunde sikre Landenes Retssikkerhed og borgerlige Ro, gik langsommere for sig. Det hjalp kun lidt, at man (1495) forkyndte en almindelig Landefred og indrettede et Rigsgendarmeri, der skulde vaage over dens Overholdelse. *Adelen* tabte dog i denne Tid mere og mere sin tidligere Karakter; Lejehærens

Udvikling og Skydevaabnens Indførelse ødelagde dens Betydning som Krigerstand, og den gik over til at være en Godsejerstand og en Hofadel; som Godsejere stræbte den at bringe Bønderne, de smaa Landbrugere, i Afhængighed af sig, hvilket dog endnu ikke lykkedes. *Byerne* maatte efterhaanden give Haandværkslavene Indflydelse paa Styrelsen; men inden for Lavene begyndte nu Modsætningen mellem Mestrene og Svendene at træde frem og lagde Spiren til senere Kampe.

Kirken indtog i Tyskland en noget anden Stilling end i de andre Lande, idet de gejstlige Fyrster tillige vare verdslige Rigsfyrster. Efterhaanden bleve disse Stillinger kun tilgængelige for Medlemmer af de fyrstelige og adelige Slægter, og Stillingen købtes i Rom. Paa den ene Side førte dette til, at den romerske Ret med sin stærke Betoning af Landsherrens Suverænitæt trængte dybere ind og styrkede samtlige Fyrsters Stilling; men paa den anden Side blev Forholdet til Rom en politisk Afhængighed, som Befolkningen følte som en dyb Ydmygelse og tillige som en økonomisk Byrde; paa Rigsdagene klagedes ofte over, at man baade blev flaaet og foragtet af Italienerne. Der dannedes saaledes en Nationalstemning, som var fjendtlig rettet mod Paven. Kirkens sædelige Forfald fremkaldte en Del spredte Reformforsøg. Konciliernes almindelige Reformplaner førte ikke til noget; men enkelte fromme Mænd skærpede Tugten snart i denne, snart i hin Landsdel, eller i denne eller hin Klosterorden (Nicolaus Cusa). Mystiske Retninger bredte sig; den enkelte Persons fromme Liv stillede sig delvis uden for Kirken og byggede alene paa Skriften. Mirakelfortællinger vandt let Tiltro og fremkaldte pludselige Pilegrimsfarter til saadanne Steder, hvor den hellige Jomfru eller andre havde aabenbaret sig.

Under alt dette bredte sig tillige en aandelig Interesse for Skuespil (Passionsskuespil, Narrespil (Uglspil, og Maskeoptog) og Folkedigtning (Minnesangere); Reiniche Fuchs oversattes fra fransk. De klassiske Studier vandt ogsaa Indpas i

Tyskland særlig ved Universiteterne i Erfurt og Heidelberg. Men i Modsætning til den italienske Renæssance blev den tyske Humanisme præget af en fremtrædende praktisk Sans for det nyttige og anvendelige, hvorimod den fine Smag og den rent æstetiske og literære Interesse var svag. Reuchlin og Erasmus af Rotterdam vandt de største Navne som Kendere af de klassiske Sprog; Erasmus udgav den græske Bibeltekst. Fyrsterne kappedes om at oprette nye Universiteter; der grundedes i den sidste Halvdel af Aarhundredet 9 saadanne (Wittenberg 1502). Lærdommens Spredning befordredes ved Bogtrykkerkunstens Opfindelse; Johan Guttenberg fandt i Mainz paa at anvende bevægelige Typer (c. 1440) og udgav 1455 den første trykte Bog, Bibelen. Forbindelsen mellem de enkelte Midtpunkter for Aandslivet blev desuden meget levende, ved at en Mængde vandrende Studenter rejste fra det ene Universitet til det andet.

Den pyrenæiske Halvø. Opdagelserne.

De kristne Rigers Dannelse og Kampe til c. 1500.

Karl den stores Angreb (778) rystede Maurernes Herredømme i Spanien. Af den spanske Mark dannedes Catalonien, der forenedes med Aragonien, hvilket Rige dannedes af pyrenæiske Bjærgstammer. Længere mod Vest laa Navarra, og i Asturien havde de fordrevne Vestgoter et uafhængigt Rige. Omtrent ved Aar 1000 samledes disse Riger for en kort Tid og de kristnes store Fremtrængen mod Maurerne begyndte; Kalifatet i Cordova opløstes omvendt i flere smaa Kalifater, der ikke kunde gøre Modstand. Vestgoterne trængte ned over Højsletten (Castilien med Leon), Aragonien skød sig ned langs Middelhavets Kyst (Valencia); men da Castilien bemægtigede sig Murcia, standsede Aragoniens Udvidelse paa Halvøen; det trængtes ud over Havet og fik Balearerne, Sardinien og Sicilien (1282). Kalifatets Under-

gang forhaledes ved den Hjælp, som kom fra Maurerne i Marokko. Men i Slaget ved Tolosa 1212 knækkedes deres Magt for bestandig; Cordova erobrede, og Granada var nu deres eneste Besiddelse. Paa Vestkysten af Halvøen havde franske Riddere c. 1100 dannet et uafhængigt Kongerige Portugal, som ved Erobringen af Algarve (1250) fuldstændig fordrev Maurerne fra Kystlandene.

Under Kampene med Maurerne udvikledes der hos Befolkningen en ridderlig og religiøs Aand. Kampene betragtedes som Korstog, og flere Ridderordener stiftedes (Calatrava). Men tillige kæmpede de kristne Stater ofte indbyrdes, og de urolige Forhold nødsagede Kongerne til at bøje sig for Stormændene. Kirken og de store Byer vare ogsaa ofte uregerlige, og saaledes dannedes der Stænderforfatninger (Cortes), der indskrænkede Kongernes Magt meget betydeligt. De lavere Stænder, Lavadel og Borgere, holdt i Reglen sammen mod de højere; og Kongerne kunde benytte disse Stridigheder. Fra det 14de Aarhundrede begyndte de af og til at give Love paa egen Haand, og navnlig vandt de Indflydelse ved at tage Retsplejen i deres Haand og rundt om ansætte kongelige Dommere.

I 1479 forenedes Aragonien med Castilien, idet Kong *Ferdinand* af Aragonien havde ægtet Dronning *Isabella* af Castilien. Ferdinand bidrog meget til at hæve Kongemagten. Et Gendarmerikorps oprettedes af Byernes Borgerskaber for at opretholde Landefreden, men benyttedes ogsaa til at nedslaa Kongens Modstandere. Den kongelige Retspleje udvidedes, og Kongen fik Magt over Gejstligheden ved at lade sig vælge til Stormester for de vigtigste Ridderordener. Inkvisitionen toges ligeledes i Kongens Tjeneste; Kætterbaalenes Antal steg særlig efter Granadas Erobring. Dette sidste mauriske Rige var hjem søgt af indre Tronstridigheder; men mod de kristne holdt det sig ved Landets bjærgfulde Natur og ved stadig Hjælp fra Afrika. Det lykkedes endelig Ferdinand og Isabella at erobre Hovedstaden (2den Januar 1492).

Opdagelserne.

I Begyndelsen af det 14de Aarhundrede udvikledes Søfarten betydeligt, ved at Kompasset blev indført. De italienske Byer sendte nu deres Skibe gennem Gibraltarstrædet og langs Europas Vestkyst og handlede med de flanderske Byer. Lissabon blev herved en vigtig Mellemstation. Da saa hen imod Slutningen af Aarhundredet Osmanernes Fremtrængen ødelagde de gamle Handelsveje i Øst, begyndte man at tænke paa at finde nye. Gamle Sagn om de saliges Øer i det vestlige Hav vendte Fantasien mod Atlanterhavsegnene, hvor man allerede c. 1350 havde fundet de canariske Øer. En enkelt Mands Energi og omfattende Virksomhed gav nu disse ubestemte Fantasier en bestemt Retning og førte Portugal ind paa de store Opdagelsesrejser. Det var Infanten *Henrik Navigator*.

Under Kampen med Maurerne i Afrika, hvor Portugiserne satte sig fast ved Ceuta, søgte Henrik Underretning om Beskaffenheden af Landets Indre. Han kastede sig fra nu af ind i omfattende Studier af Geografi og Søfartskundskab, og fra sin Bolig ved Kap Vincent begyndte han systematisk at uddanne dygtige Sømænd og for egen Regning aarlig at udsende 2 eller 3 Skibe for at udforske Afrikas Vestkyst. Madeiragruppen opdagedes og koloniseredes til Dels; men længe standsede Kap Bojador al videre Fremtrængen. Portugiserne misbilligede Henriks Foretagender som unyttige og kostbare. Ofte afbrødes hans Virksomhed for længere Aarrækker af indre og ydre Uroligheder; men omsider lykkedes det at omsejle Kap Bojador og i de følgende Aar at naa til det frugtbare Senegambien¹⁾. En indbringende Handel, særlig med Neger-slaver, begyndte nu, og alle roste Henriks Visdom og Foretagsomhed. Han døde 1460.

¹⁾ Derved tilintetgjordes den falske Tro paa, at Troperne overalt vare lige saa øde og forbrændte som Sahara.

Noget senere opdagedes Guineakysten, og i 1486 blev Bartolomæus Diaz af en Storm forslaaet helt ned til Sydspidsen af Afrika. Kongen, Johan den fuldkomne, kaldte Forbjærget »det gode Haab«, fordi han nu haabede at finde en Søvej til Indien. Men først efter Kolumbus' Opdagelse af den vestlige Verden genoptog Portugiserne deres Farter. 1498 omsejlede Vasco da Gama det gode Haabs Forbjærg, og med en arabisk Lods om Bord naaede han Kalikut paa Malabarkysten. Arabiske Købmænd havde længe haft Handelen paa disse Egne i deres Hænder, og først efter lange og heltemodige Kampe lykkedes det Portugiserne at bemægtige sig Handelen. Om en egentlig Erobring og Kolonisation af disse rige og tætbefolkede Egne blev der dog ikke Tale. Lissabon blev nu Stapelplads for de indiske Varer; men Portugiserne førte dem ikke selv videre; de afhentedes her af Englændere og Hollændere, og i Længden blev det derfor disse Folk, som fik Verdenshandelen i deres Hænder.

Efterhaanden som Portugiserne trængte frem langs Afrikas Vestkyst, dukkede Troen op paa, at man kunde finde en Søvej til Indien. Fra arabiske Videnskabsmænd var den Forestilling trængt ind i den lærde Verden, at Jorden var rund, og en Florentiner Toscanelli havde udtalt den Tanke, at man maatte kunne naa Asiens Østrand ved at sejle mod Vest. Men Kirken forkætrede Læren om Antipoder. En genuesisk Sømænd, *Kristoffer Kolumbus* (c. 1446—1506) optog Tanken om at sejle til Indien mod Vest; men da han tilbød sin Tjeneste i Portugal, afvistes han af Konsistorium i Coimbra. I Spanien modtoges han bedre, men fik dog længe intet positivt Resultat, idet dels Kampen mod Granada optog al Interesse, og dels hans Forlangender fandtes overdrevne. Han vilde adles, være Statholder over de Lande, han opdagede, og have $\frac{1}{5}$ af de kongelige Indtægter af Handelen. Allerede var han i Færd med at rejse til England til Henrik den 7de Tudor, da Isabella efter Granadas Erobring lod sig omstemme. Kon-

trakten undertegnedes, og Kolumbus begyndte sin Udrustning. Den fremrykkede Aarstid gjorde det klogere for ham at vente til næste Aar, men han var for utaalmodig. De gode Skibe vare i Fart og det dygtige Mandskab forhyret; han maatte nøjes med 3 smaa Skibe og en tarvelig Besætning. 3dje September 1492 gik han under Sejl fra Palos, og en Maaned senere styrede han fra Madeira ud paa det aabne Hav. Tilfældet vilde, at han kom til at sejle over det bredeste Sted af Oceanet, og 5 Uger varede Sejladsen. Selv forfærdedes Kolumbus over de store Vejstrækninger; han havde tænkt sig Jorden mindre, og han skjulte Skibets sande Fart for Mandskabet. Passaten førte ham for øvrigt uden synderlige Hændelser mod Vest. Den 12te Oktober landede han paa en af Bahamaerne; han troede at have naaet Asiens Forland. Den lavtstaaende Befolkning havde intet, der kunde friste Spanierne, uden nogle Guldsmykker, som de ved Tegn viste kom fra Syd. Derhen styredes nu Kursen, og Cuba og Haïti opdagedes. Cuba ansaa man for Asiens Fastland, og Kolumbus var meget skuffet over, at ingen forstod den Tolk, han havde med, og som skulde være hans Mellemand over for Kejseren i Katai (Østasien). Omsider sejlede han hjem og landede i Cadiz efter $1\frac{1}{2}$ Aars Fraværelse. Han modtoges i Triumf og udnævntes til Statholder. Af de egentlig indiske Produkter, Bomuld, Kaffe, Sukker, Peber, havde han intet fundet, men Guld og Kobber og Perler fra Bankerne langs Øernes Kyster; og hans Beskrivelse af Øernes herlige Klima og Natur lokkede mange. Da man senere kom til Klarhed over, at det ikke var Indien, man havde naaet, og at ingen af Indiens Produkter fandtes i disse nye Lande, hæmmedes Kolonisationen en Tid lang, og den kongelige Handel blev ret betydningsløs; det var da Perlebankerne, som gave Besiddelsen Værdi og hjælp over de første vanskelige Tider.

Et Aar efter sin første Afrejse vendte Kolumbus tilbage til de nyopdagede Lande med en stor Udrustning. Spanierne fore vildt frem mod de modstandsløse Indbyggere, og den

havesyge Kolumbus forstod ikke at styre Kolonien. Han blev tilbagekaldt og sendtes senere ud paa endnu to Rejser, paa hvilke han opdagede flere af de smaa Antiller og Orinoco-flodens Munding. Han vedblev at tro, at det var Asien. Ved sin Hjemkomst fra den sidste Rejse (1504) gjorde han paa ny Krav paa Statholderskabet. Isabella var død, og Ferdinand lod Sagen gøre til Genstand for Proces. Under denne døde Kolumbus (1506) misfornøjet, men i gode Kaar; kort efter fældedes Dommen til hans Fordel, og hans Søn blev Statholder.

Imidlertid havde engelske Sømænd (Cabot) fundet Land længere mod Nord, og en portugisisk Flaade var paa Vejen syd om Afrika blevet forslaaet af en Storm og havde fundet Land længere mod Syd i Brasilien (Cabral. 1500). Tanken om, at det var en ny Verden, man havde fundet, dukkede op, og en rejsende, Amerigo Vespucci, beskrev dets Bredde og Længdebeliggenhed¹⁾. Spanske Opdagere fandt Vestkysten af det karibiske Hav, og 1513 trængte Balboa frem over Land til Panamabugten.

For at hindre Strid mellem Spanien og Portugal havde Pave Alexander den 6te delt Jorden i 2 Halvdele; hvad der laa vest for en bestemt Linie (Ferros Meridian), skulde være spansk. En misfornøjet Portugiser, *Magelhaens*, foreslog da den spanske Konge, Karl den 5te (1ste) at søge en Gennemsejling gennem Amerika og at naa Indien mod Vest, og i 1519 begyndte *Magelhaens* sin Sejlads; han kom syd om Patagonien og tværs over det stille Hav til Filippinerne, som toges i Besiddelse for Spanien. Her dræbtes han af de indfødte; men hans Mandskab sejlede hjem syd om Afrika. Den første Jordomsejling var fuldbragt (1519—1521), og den katolske Kirkes Lære om Antipoderne havde derved vist sig falsk.

¹⁾ Tyske Lærde begyndte derfor at tale om »Landet, som Amerigo har beskrevet«. Deraf Navnet Amerika.

I de samme Aar erobrede *Hernando Cortez* Landet Mejiko. En Indianerstamme, Aztekerne, havde fra Midten af de store Højsletter udbredt deres Herredømme over en Række omgivende Stammer, som de idelig udplyndrede. I Spidsen for deres eget Samfund stod en Kreds af Familiehoveder, og et valgt Overhoved havde Ledelsen af deres Krigstog; men nogen egentlig Stat havde de ikke dannet. Ved den Velstand, deres Bytte fra Naboerne bragte dem, havde Livet hos dem antaget mere udviklede Former; men de vare dog endnu fuldkommen barbariske. Deres Høvding, Montezuma, modtog Cortez og hans lille Skare (c. 600 Mand) godt. Men snart bleve Aztekerne kede af Spaniernes Rovbegærighed, dræbte Montezuma og tvang Cortez til at forlade Hovedstaden. Han fik dog tilfældigvis Forstærkning hjemmefra ved et Korps, der egentlig var sendt ud for at fange ham; desuden forbandt han sig med nogle af de andre Stammer, og saaledes erobrede han Mejiko (1521).

En lignende Indianerstat fandtes i Peru, hvor en Stamme, Inkaerne, fra deres Hovedstad, Cuzco, havde underlagt sig vidtstrakte Egne. Kulturen var her en Del mere fremskreden hos den herskende Stamme. Spanierne erobrede dette Land under Almagro og *Pizarro* (1524—1531), og store Guldrigdomme faldt i deres Hænder. Senere erobrede de ogsaa Chili.

De store Opdagelser medførte et fuldstændigt Omslag i Europas Handelsforhold. Tyngdepunktet flyttedes mod Vest, og de store Metalmasser, som kom fra den nye Verden, gjorde det muligt at udmønte saa mange Penge, at Tuskhandelen ganske forsvandt. De store Bankhuse vandt forøget Indflydelse i Modsætning til Godsejerne, og Borgerstandens politiske Indflydelse steg yderligere. Trangen til rolige og ordnede Retstilstande gjorde sig gældende med forøget Styrke, samtidig med at Livet i det hele blev rigere og bekvemmere, ved at en Mængde Varer, som tidligere kun kendtes som Luksus, nu bleve daglige Livsfornødheder. Opdagelserne medførte desuden et stort Opsving i det aande-

lige Liv, dels ved den store Mængde nye Erfaringer, som man indvandt, og dels ved den Trang til at forbedre de tekniske Hjælpemidler, som det forøgede industrielle og kommercielle Liv fremkaldte. Der opstod en Naturvidenskab, som i Modsætning til tidligere Tiders først og fremmest stræbte efter at gøre sig til Herre over Naturen for at anvende den gennem nyttige Opfindelser, medens man før væsentlig havde interesseret sig for at spekulere over Naturen. Om Verdenshelet og Jordens Stilling i Himmelummet begyndte man at gøre sig rigtigere Forestillinger; den middelalderlige, barnlige Opfattelse kunde ikke længere holde sig, og de religiøse Forestillinger, som havde knyttet sig til denne, og for hvilke den katolske Kirke stod inde, maatte undergaa væsentlige Ændringer. Ved alle disse Indflydelser kom Opdagelserne til at virke i den samme Retning, hvori Renæssancen i det hele førte Tiden ind.

Skandinavien.

(1448—1523).

Unionens sidste Tid.

Da Kristoffer af Bayern var død, lykkedes det *Karl Knutsson* at blive Konge i Sverige ved det nationale Partis Bistand. I Danmark vilde Rigsraadet gerne have haft Hertug Adolf til Konge for saaledes at genvinde Slesvig; men den barnløse Mand afslog det og anbefalede sin Søstersøn, Grev Kristian¹⁾ af Oldenburg.

Kristian den 1ste (1448—1481) gav Rigsraadet en forøget Indflydelse, idet han lovede ikke at føre Krig eller at udskrive Skatter uden dets Samtykke. Med Karl Knutsson kappedes han om at vinde Norge, og da udvandrede danske

¹⁾ Han var en Datter-Datters-Sønnesøns-Datter-Søn af Erik Glipping.

Riddere allerede øvede stor Indflydelse i det sydlige Norge, og det svenske Rigsraad ikke ønskede at støtte Karls Bestræbelser for at vinde Norge, tilfaldt Landet omsider Kristian, og det norske Rigsraad gik ind paa, at de to Kroner for bestandig skulde være knyttede sammen. Med Karl kom det til Strid om de Godser, som Kristoffers Enke, Dorothea, kunde kræve i Sverige. Hun var nemlig blevet gift med Kristian. I flere Aar foretog man en Del Plyndringstog ind over hinandens Grænser; da kom Karl i Strid med Unionspartiets mægtige Fører, Jens Bengtsson Oxenstjerna, og Karl blev da forjaget (1457). Kristian indkaldtes, og han og hans treaarige Søn, Hans, kronedes til Sveriges Konge.

To Aar senere døde Hertug Adolf (1459). Slesvig var da et hjemfaldet Len, og Holsten skulde gaa i Arv til Mandslinien. Men det holstenske Ridderskab ønskede at bevare de to Landes Forbindelse og tog derfor Kristian til Hertug i Slesvig og Greve i Holsten¹⁾, mod at han lovede, at de to Lande skulde blive udelte sammen under ham og hans mandlige Arvinger (**Ribe 1460**). Derved vandt Kristian, 1) at hans Slægt fik et betydeligt Arveland; Danmark var kun et Valgrige, og 2) at Danmark blev beskyttet paa sin sydlige Grænse og ikke længere behøvede at frygte for Hansestæderne. Derimod opgav Kongen Lejligheden til at indlemme Slesvig i Kongeriget. Kristians Brødre fremkom med en Del Modkrav, og for at tilfredsstille dem maatte han sætte sig i store Bekostninger og var fra den Tid stadig i Pengeforlegenhed. Hans Skattepaalæg vakte især Misfornøjelse i Sverige, og Ærkebiskopen kom i Strid med Kongen og blev fængslet. Karl Knutsson vendte atter tilbage og Kronen gik tabt for Kristian (1464). Karl havde imidlertid ogsaa store Vanskeligheder at kæmpe med, og da han var død (1470), tænkte Kristian paa at erobre Sverige. Men i

¹⁾ Dette Land blev snart efter af Kejseren gjort til et Hertugdømme, som ogsaa skulde omfatte Ditmarsken.

Slaget ved Brunkebjerg blev han overvundet af Karls Søstersøn, Rigsforstanderen Sten Sture, og Dalkarlene (1471). Det nationale Parti havde fra nu af Magten i Sverige, og de danske Konger kunde kun vente at se Unionen fornyet, hvis de vare stærke nok til at erobre Landet.

Kristians indre Styrelse led under hans stadige Penge-mangel. Over for sine Kreditorer, de tyske Hansekøbmænd, var han nødt til at se igennem Fingre med meget. Og da han 1479 oprettede et Universitet i København, kunde han kun give dette en meget tarvelig Udstyrelse.

Hans (1481—1513) stræbte i 16 Aar forgæves efter at vinde Sveriges Krone. Sten Sture holdt ham hen med Udflugter, og først da Rigsforstanderen kom i Strid med Ærkebiskopen og nogle svenske Stormænd, ansaa Hans sig for stærk nok til at erobre Sverige. En dansk Hær trængte frem igennem Landet og indesluttede Stockholm. Sten Sture ventede Undsætning fra Dalkarlene, men disse bleve slaede og Stockholms By faldt i Hans' Hænder. Kun Slottet holdt sig endnu. Det kom da til et Forlig, og Hans blev taget til Konge (1497); men Unionen blev dog ikke mere end en personal Union.

Med sin yngre Broder, Frederik, havde Hans foretaget en Deling i Hertugdømmerne, saaledes at de dog vedbleve at have eet fælles Ridderskab. Sammen med Frederik besluttede Kongen nu at erobre Ditmarsken, der siden Valdemar Sejrs Tid (1227) havde hævdet sin Uafhængighed. De Lejetropper, som havde tjent i Sverige, kunde passende anvendes til dette Tog, og i Aaret 1500 faldt man ind i Søndermarsken. Kun faa danske deltog i Toget. Meldorf erobredes, og Marchen gik mod Heide. Ad lange smalle Digeveje over sumpige Marker rykkede Hæren frem i Slud og Taage, da den pludselig stødte paa en Skanse ved Hemmingstedt. Trosset bag ved Hæren hindrede Tilbage-toget; fremad over de gyngende Marker kunde de pansrede Krigere ikke komme, og Hæren tilintetgjordes næsten ganske.

Kongens Anseelse led ved dette Nederlag et stort Knæk, og dette virkede tilbage paa hans Stilling i Sverige.

Sten Sture og de svenske Stormænd forsonedes især ved Biskop Hemming Gads Virksomhed. Kong Hans betroede sin Dronning Kristine af Sachsen Stockholms Forsvar; men det trak ud, inden han kunde bringe hende Undsætning, og trods det tapreste Forsvar maatte hun paa Grund af Hungersnød overgive Byen (1501). Dermed var Unionen atter opløst. Hans fejdede nok i de følgende Aar paa Sverige; men Sten Sture og efter hans Død (1503) *Svante Nielsson Sture* (1504—1512) fik Støtte hos Hansesæderne. Disse frygtede Kong Hans, der søgte Handelsforbindelser med de vestlige Lande. Hans Fader, Kristian, havde ikke vovet det; men Hans tog Kampen op mod de mægtige Stæder, lod bygge en Mængde Skibe og tilføjede Stæderne betydelige Tab (Jens Holgersen Ulfstand og Søren Norby). Til sidst ønskede de at trække sig ud af Krigen, og da et Rigsforstanderskifte foregik i Sverige, idet *Sten Sture* fulgte efter Faderen Svante (1512—1520), saa det galt ud for Sverige. Da døde Hans 1513.

Hans' Søn, *Kristian den 2den* (1513—1523), var en dygtig, men voldsom og troløs Mand. Under Uroligheder, som vare udbrudte i Norge i Faderens Tid, havde han med stor Streng-
hed genoprettet Roligheden. I Danmark kom han fra første Færd i daarligt Forhold til Rigsraadet. Haandfæstningen gav det stor Myndighed; det kunde, naar Kongen ikke vilde rette sig efter det, afsætte ham. Men over hele Europa var paa den Tid Adelens Magt i Synken, og Kongerne søgte i Forbund med Borgerne at indskrænke dens Privilegier og fratage den dens Len. Kristian bestræbte sig for det samme. De saakaldte Tjenestelen, af hvilke Lensmanden kun svarede Rostjeneste, men som han ellers styrede ret uafhængigt, vilde Kongen forvandle til Regnskabslen, hvor Lensmanden styrede efter kongelig Ordre og mod en fast Løn. Borgere og Lavadelsmænd indsatte han i de vigtigere Len til Højadelens store Forbitrelse. Ogsaa det adelige Privilegium kun at

kunne dømmes af Rigsraadet rettede Kongen et Angreb paa, som da han mod Rigsraadets Kendelse lod Torben Oxe dømme af Herredsrettens Bønder for at have forgiven hans Elskerinde Dyveke (1517).

Under de spændte Forhold, som derved fremkom, tog Kongen dog, ikke i Betænkning at fortsætte Striden med Sverige. Sten Sture laa i Strid med Ærkebispem, Gustaf Trolle. Forgæves søgte Kristian at bringe Trolle Hjælp; denne maatte overgive sin faste Borg Stæke, han blev afsat af det svenske Rigsraad og flygtede til Paven, Leo den 10de. Denne satte Sten Sture i Band, og Kristian rustede sig for at udføre Bandullen. Kristian var for øvrigt ikke særlig venlig stemt mod den katolske Kirke; han fulgte Luthers Bevægelse med stor Interesse og søgte endogsaa at skaffe den ny Lære Indpas i Danmark. Den pavelige Afladskræmmer havde han for nylig udplyndret. Toget til Sverige var helt og holdent et politisk Tog. Under Otto Krumpens Anførsel rykkede en Hær straks efter Nyaar 1520 ind i Sverige. Ved Bogesund i Vestergetland slog han Sten Sture, og denne blev dødelig saaret. Hans Enke, Kristine Gyllenstjerna, forsvarede Stockholm, men i det øvrige Land vistes ringe Modstand. De danske trængte frem gennem Tiveden og Nerike, og i Upsala blev Gustaf Trolle genindsat, og Kristian hyldedes. Stockholm holdt sig Sommeren over. Hemming Gad, der som Gissel var blevet bortført af Kristian nogle Aar tidligere og ganske var vundet af Kongen, overtalte da Kristine til Forlig. Kristian udstedte almindelig Amnesti og hyldedes til Gen-
gæld som Sveriges *Arvekonge*. Den 4de November 1520 kronedes han.

Men nogle Dage efter fremtraadte Gustaf Trolle med en Klage mod dem, der i sin Tid havde afsat ham. Sten Stures Enke søgte at afkræfte Klagen ved at vise, at Afsættelsen var sket med Raadets og Stændernes Tilslutning, og fremlagde det Dokument, der i den Anledning var blevet opsat. Kongen greb denne Lejlighed til at straffe Sveriges fornemste Mænd og knække Adelens Magt. Den 8de

November begyndte en Skinproces, og en Mængde henrettedes, den første Dag alene 82; i de følgende Dage udartede Henrettelserne ligefrem til Myrderi. Efter dette Blodbad rejste Kongen til Danmark og indsatte i Sverige en Regering med Trolle og sin Raadgiver, Didrik Slaghek i Spidsen.

I Sverige vakte Blodbadet Forfærdelse, men intet Oprør. Selv Dalkarlene lode sig ikke bevæge af Gustaf Vasa, der ligesom Hemming Gad i sin Tid var ført til Danmark som Gissel, men i Foraaret 1520 var undsluppet fra sit Fængsel paa Kalø. Det var først, da den nye Regering begyndte at udskrive Skatter og afvæbne Almuen, at Oprøret udbrød. Gustaf Vasa vandt snart Tilslutning i de nordlige Provinser og blev udnævnt til Rigsforstander. Trolle fik ingen Hjælp fra Danmark; Slaghek var blevet kaldet til Ærkebiskop i Lund, og Kong Kristian lod ham kort efter falde som et Sonoffer til det danske Rigsraad, der forlangte en Under søgelse om Begivenhederne i Stockholm. Kongen skød da Skylden paa Slaghek, og han blev hængt og derpaa brændt.

Medens Gustaf Vasa trængte frem i Sverige, blev Adelen i Danmark mere og mere misfornøjet med Kristian. Med Dyvekes Moder, Sigbrit, som sin Raadgiverske arbejdede Kongen paa at hæve Borgerstanden; han gav Købstæderne den Eneret til at handle med Udlændinge, som tidligere Adel og Gejstlighed havde haft; han søgte at indskrænke Adelen Overdaadighed og Pragtlyst og at begrænse dens Vilkaarlighed over for Bønderne; men dybest følte Adelen sig dog truet ved hans fortsatte Bestræbelser for at trænge den bort fra Lenene. Da saa ogsaa Hansestæderne begyndte en Krig mod Kongen for at opretholde deres privilegerede Stilling, mente Adelen, at Tiden var kommet, og paa Viborg Ting besluttede den at opsige Kongen Huldskab og Troskab. Hertug Frederik af Gottorp traadte nu ogsaa aabenlyst op imod sin Brodersøn, og Kristian ansaa da sin Stilling som alt for svag. Han haabede at kunne finde Hjælp hos sin Svoger, Kejser Karl den 5te, og de hollandske Købmænd og

forlod derfor Danmark med sin Familie og sine mest udprægede Tilhængere (1523). Frederik blev nu taget til Konge af Adelen, og hans Holstenere under Johan Rantzau erobrede København og Malmø. Paa samme Tid hyldedes Gustaf Vasa som Konge i Sverige. Unionen var dermed for bestandig sprængt; Danmarks Forsøg paa at erobre Sverige var glippet, og Borgerstanden i Danmark havde vist sig for svag til at sætte Kongen i Stand til at bryde Adelen Overmagt.